

**ПРИВАТНА УСТАНОВА
«НАУКОВО-ДОСЛІДНИЙ ІНСТИТУТ ПУБЛІЧНОГО ПРАВА»**

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«УЖГОРОДСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ»**

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

ШИШЛОВ ВОЛОДИМИР АНДРІЙОВИЧ

УДК 342.92

ДИСЕРТАЦІЯ

**АДВОКАТУРА ЯК ІНСТИТУТ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА
НА ПРАВОВУ ДОПОМОГУ:
ПОРІВНЯЛЬНИЙ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ
ЗАКОНОДАВСТВА ЛАТВІЙСЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ ТА УКРАЇНИ**

Подається на здобуття наукового ступеня **кандидата юридичних наук**

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ В.А. Шишлов

Науковий керівник – **Боровик Андрій Володимирович,**
доктор юридичних наук, доцент,
відмінник освіти України

Ужгород – 2025

АНОТАЦІЯ

Шишлов В.А. Адвокатура як інститут реалізації права на правову допомогу: порівняльний адміністративно-правовий аналіз законодавства Латвійської Республіки та України. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук зі спеціальності 12.00.07 – адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право. – ДВНЗ «Ужгородський національний університет», Ужгород, 2025.

У роботі встановлено зміст поняття та сутність інституту адвокатури та здійснено порівняльний адміністративно-правовий аналіз законодавства Латвійської Республіки та України в частині правового регулювання організації та діяльності адвокатури як інституту реалізації права на правову допомогу. Охарактеризовано функції, принципи та основні форми адвокатської діяльності в обох державах.

Підкреслено, що в сучасній адміністративній науці об'єктивною є тенденція щодо активізації досліджень механізму реалізації права людини на правову допомогу і більшість науковців відзначає, що саме адвокатура є ключовим інститутом реалізації права на правову допомогу, адже саме адвокат виконує: правозахисну функцію, яка реалізується у формі захисту прав, свобод та інтересів клієнта у всіх сферах правовідносин, зокрема і в рамках кримінального процесу, коли адвокат має особливий статус захисника; представницьку функцію, коли адвокат виступає перед органами публічної адміністрації, юридичними та фізичними особами від імені та в інтересах клієнта, підписує договори та інші документи тощо; інформаційно-консультаційну функцію, яка реалізується у формі надання юридичних консультацій фізичним та юридичним особам (роз'яснення положень норм чинного законодавства та юридичної, судової практики), а також у формі складання юридичних, процесуальних документів (договорів, заяв, скарг,

запитів, позовних заяв, апеляційних та касаційних скарг тощо); правовиховну функцію, яку реалізують адвокати в процесі здійснення своєї практичної діяльності і яка полягає у правовиховному впливі на клієнтів, формуванні у останніх належного рівня правосвідомості та правової культури (позитивних правових установок).

Зазначається, що методологія порівняльно-правового дослідження адміністративно-правових засад функціонування адвокатури як інституту реалізації права на правову допомогу обов'язково має включати філософські, загально-наукові та спеціально-юридичні методи дослідження, а також провідні наукові підходи: цивілізаційний, телеологічний, антропологічний та синергетичний, які дозволяють розкрити всі аспекти теми, виявити проблемні питання та запропонувати ефективні шляхи їх вирішення.

Встановлено, що історія латвійської адвокатури має глибокі коріння та починається ще у Великому князівстві Литовському, адже у різні періоди існування, зокрема після утворення Речі Посполитої у 1569 році, значна частина сучасної території Латвії входила до складу Великого князівства Литовського. Внаслідок впровадження письмового законодавства, на територіях сучасних України та Латвії у складі Великого князівства Литовського з'явилися ті члени судового процесу, які поступово перетворилися на адвокатів у сучасному розумінні цього терміну. У різних редакціях Литовського Статуту закріплюється і розширюється коло справ, в яких могли приймати участь прокуратори (прообраз сучасних адвокатів).

Охарактеризовано становлення адвокатської професії на територіях сучасних України та Латвії за результатами судової реформи 1864 року, одним із елементів якої було запровадження інститут присяжних повірених.

Зазначається, що після проголошення незалежності Латвії у 1918 році постала потреба у створенні власної національної системи адвокатури. У рік відновлення міжнародного визнання (початок 1920-х) адвокатура в Латвії почала оформлятися як самоврядна професійна корпорація: 19 березня 1921 року була офіційно заснована *Latvijas Zvērinātu advokātu kolēģija* (Латвійська

колегія присяжних адвокатів) та відбулася перша загальна (колегіальна) асамблея повірених адвокатів, на якій було обрано першу Раду повірених адвокатів (*Zvērinātu advokātu padome*).

Проаналізовано періоди занепаду інституту незалежної адвокатури в Латвії в період радянської окупації (1940-1990 роки) та її відновлення з проголошенням незалежності Латвії наприкінці ХХ століття, результатом чого стало прийняття Закону Латвійської Республіки «Про адвокатуру» (*Advokatūras likums*), що набрав чинності 27 квітня 1993 року і ознаменував повне відновлення сучасної професійної корпорації *Latvijas Zvērinātu advokātu kolēģija*.

Встановлено, що закони про адвокатуру в обох державах виконують однакову базову функцію: встановлюють правові засади організації адвокатури як професійної, частково самоврядної інституції, гарантують право громадян на юридичну допомогу та визначають основні принципи діяльності адвокатів (незалежність, конфіденційність, професійна етика). Крім того, у формулюваннях обох держав адвокатура виступає невід'ємною частиною правосуддя (законодавча мета – захист прав громадян і забезпечення доступу до правничої допомоги).

Порівняльно-правовий аналіз основних положень *Latvian Sworn Advocates Code of Ethics* в редакції 2019 року та Правил адвокатської етики, затверджених Звітно-виборним з'їздом адвокатів України 9 червня 2017 р. із змінами від 15 лютого 2019 р., показав, що обидва документи мають схожу мету: захист статусу адвокатури, забезпечення професійної поведінки адвоката та поєднання інтересів окремого клієнта з інтересами суспільства й верховенством права.

Зазначається, що латвійське та національне законодавство, а також *Latvian Sworn Advocates Code of Ethics* і українські Правила адвокатської етики загалом поділяють однакові цінності: незалежність адвоката, збереження таємниці клієнта, сумлінність та уникнення конфлікту інтересів. Водночас латвійський документ більш тісно пов'язаний із міжнародними

стандартами та дає приклади застосування норм у нових умовах, тоді як українські Правила тяжіють до деталізації конкретних заборон та процедур.

Констатовано, що у Латвії дисциплінарна відповідальність адвокатів ґрунтується на Законі «Про адвокатуру» (Latvijas Republikas Advokatūras likums) та на правилах професійної етики (Latvian Sworn Advocates Code of Ethics), при цьому основними інституціями, що беруть участь у дисциплінарних процедурах, є Латвійська колегія присяжних адвокатів (Latvijas Zvērinātu advokātu kolēģija), її Рада (Padome) і Дисциплінарна комісія (Disciplinārlietu komisija). Ініціювати дисциплінарну справу може Рада адвокатури (rēcs ierosinājuma), суд чи прокурор, сама колегія, або звернення фізичних і юридичних осіб. Натомість в Україні дисциплінарна відповідальність адвокатів регулюється Законом України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», Правилами адвокатської етики та відповідними регламентами Кваліфікаційно-дисциплінарних комісій адвокатури (КДКА) та Вищої кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури (ВКДКА).

Зазначається, що обидві системи поєднують принцип професійного самоврядування (внутрішні дисциплінарні органи) з механізмами зовнішнього контролю (судовий перегляд), містять схожі підстави для дисциплінарної відповідальності й застосовують аналогічний набір санкцій; відмінності полягають у структурі апеляційних інститутів (в Україні це двоступенева система у середині самоврядування та альтернативне звернення до суду, у Латвії – чітка роль колегії й можливість оскарження до адміністративних судів, а також перспективний рух у напрямку створення уніфікованого апеляційного дисциплінарного органу для осіб, пов'язаних із судовою системою).

Підкреслено, що чітка формалізація джерел ініціювання дисциплінарних справ (включно з пропозиціями від суду чи прокуратури) в Латвійській Республіці підвищує ефективність виявлення потенційних порушень і зменшує ризик «замовчування» проблем у професійному середовищі.

Зазначається, що з метою удосконалення адміністративно-правового регулювання функціонування інституту адвокатури в Україні, в національне законодавство доцільно імплементувати: чіткі процесуальні гарантії адвокатської таємниці і захисту від тиску, збалансовані АМЛ-правила, обов'язкове та гнучке підвищення кваліфікації відповідно до стандартів ССВЕ, цифрові сервіси та міждержавне визнання кваліфікацій. Реформування національного законодавства має поєднувати кодифікацію (імплементацию) європейських стандартів (з урахуванням практики Латвії та рекомендацій європейських організацій) з практичними процедурами, які реально знижують корупційні ризики й підвищують довіру суспільства до адвокатської професії.

Підкреслено, що імплементация проаналізованого позитивного досвіду Латвійської Республіки у сфері правового регулювання організації та функціонування інституту адвокатури в національне законодавство та юридичну практику потребує обов'язкового урахування національних правових традицій та звичаїв, особливостей правосвідомості та правової культури громадян України.

За результатами дослідження позитивного досвіду Латвійської Республіки у сфері адміністративно-правового регулювання адвокатської діяльності запропоновано:

- закріпити у законі удосконалені з урахуванням позитивного зарубіжного досвіду базові гарантії незалежності адвокатури – заборону втручання органів влади у професійну діяльність, спеціальний режим юридичної та фактичної недоторканності адвокатської таємниці і чіткі процесуальні запобіжники при доступі до матеріалів і приміщень адвоката; паралельно слід усунути фактичні прогалини, що створюють ризики тиску або порушення адвокатської таємниці на практиці, включно з чітким визначенням меж доступу правоохоронних органів і порядку оскарження таких дій (це відповідає стандартам Рекомендації Ради Європи щодо

незалежності правничих професій та практиці ЄСПЛ щодо гарантій захисту прав адвокатів);

- удосконалити модель професійного самоврядування (взяти за основу корпоративну роль колегії, ради адвокатів в Латвійській Республіці) як базову форму регулювання шляхом реформування механізму внутрішньої підзвітності та прозорості: гарантувати відкриті й конкурентні вибори органів самоврядування, обмежити одноосібну концентрацію повноважень, ввести незалежні аудити фінансів і публічні звіти про використання внесків, а також створити чіткі правила вирішення конфлікту інтересів; при цьому зберегти компетенцію професійної корпорації у питаннях допуску до професії, етики і дисципліни, адже саме самоорганізація є краще пристосованою до підтримки професійних стандартів (приклад латвійської Колегії є позитивним саме в контексті поєднання самоврядування й кодифікованої етики);

- реформувати систему допуску і підготовки: зберегти вимогу до належної юридичної освіти й практичного стажування, але підвищити якість та прозорість кваліфікаційного іспиту (нормативно закріпити, що кваліфікаційний іспит складається після проходження 3-річного стажування – роботи в якості помічника адвоката), посилити практичну підготовку (клінічна юридична практика, наставництво) і імплемувати обов'язкову (але гнучку) систему підвищення кваліфікації відповідно до рекомендацій CCBE (The Council of Advocacy and Law Societies of Europe) про безперервну юридичну освіту, одночасно розробивши механізм взаємного визнання кваліфікацій у межах ЄС та для іноземних адвокатів, як це відпрацьовано у Латвії та інших державах-членах ЄС;

- удосконалити механізм дисциплінарної відповідальності адвокатів шляхом імплементації системи стримувань і процесуальних гарантій: зберегти наявність дисциплінарних органів в рамках самоврядування, але реформувати процедури для забезпечення незалежного, оперативного і справедливого розгляду скарг (чіткі строки, мотивація рішень, публічні

висновки, право на ефективний судовий захист та механізми запобігання зловживанням скаргами для тиску на адвоката);

- забезпечити баланс між професійними обов'язками адвокатів і вимогами запобігання відмиванню коштів (фінансуванню тероризму): ввести зрозумілі, співмірні правила співпраці з органами фінансового моніторингу, чіткі процедурні гарантії для захисту адвокатської таємниці при виконанні AML-обов'язків та розробити практичні настанови (safe-harbour) і централізовані форми взаємодії з органами публічної адміністрації, щоб не перетворювати AML (Anti-Money Laundering) на механізм ухилення адвоката від обов'язку захисту клієнта;

- удосконалити доступ до безоплатної правової допомоги і клієнтські гарантії: імплементувати механізми ефективної координації між державною системою безоплатної правової допомоги та приватною адвокатурою, зберігши оплату на адекватному рівні та запровадивши фонд захисту клієнтів (compensation fund) для відшкодування збитків від професійних помилок (запровадити обов'язкове страхування адвокатської відповідальності за можливе завдання шкоди інтересам клієнта); розширити можливості електронного доступу до консультацій і захисту у випадках, коли фізичний доступ ускладнений;

- продовжити процеси цифровізації адміністративних процедур: зберегти традиційні гарантії, але імплементувати електронні реєстри адвокатів (за прикладом Латвійської Республіки), електронні заяви на допуск, електронні дисциплінарні провадження з дотриманням процедур безпеки даних; забезпечити сумісність реєстрів із європейськими стандартами для полегшення мобільності адвокатів; створити єдиний веб-портал адвокатів України;

- здійснити імплементацию європейських стандартів професійної етики і практик: адаптувати до національної практики Модельний кодекс поведінки ССВЕ і *Latvijas Zvērinātu advokātu Ētikas kodeks* (Латвійський кодекс етики присяжних адвокатів в редакції від 12.04.2019 р.) з урахуванням місцевих

реалій (особливостей національної правосвідомості та правової культури, правових традицій та звичаїв національної адвокатури), а також розробити практичні посібники щодо суміщення професійної та корпоративної етики (етика для адвокатів, які виступають у ролі зовнішніх і внутрішніх радників);

- забезпечити (регламентувати на рівні законів) захист від політичного та силового тиску: запровадити спеціальні кримінально-процесуальні та адміністративні гарантії, які унеможливлять необґрунтовані кримінальні переслідування адвокатів за професійну діяльність; крім того, доцільно створити інститут незалежного «адвокатського омбудсмена» або механізм моніторингу (за участю міжнародних експертів) випадків тиску на адвокатів; при цьому доцільно закріпити в законі механізми швидкого реагування на випадки порушення прав адвоката, публічної фіксації та застосування санкцій до посадових осіб, які утискають професійну незалежність;

- забезпечити подальшу міжнародну інтеграцію і мобільність: імплементувати норми про визнання права на тимчасове надання послуг і призначення адвокатів з інших держав ЄС з дотриманням двосторонніх і європейських правил, запозичивши з латвійської практики чіткі адміністративні процедури і критерії допуску іноземних адвокатів.

Зазначається, що наведений перелік перспективних напрямів удосконалення національного законодавства у сфері адміністративно-правового регулювання функціонування та розвитку адвокатури як інституту реалізації права на правову допомогу не є вичерпним, адже для повноцінної імплементації європейських норм та принципів адвокатської діяльності в національне законодавство та юридичну практику необхідно дослідити досвід всіх європейських держав, кожна з яких має свої здобутки та переваги у правовому регулюванні організації та функціонування інституту адвокатури.

Ключові слова: адвокатура, адміністративно-правові засади, вимоги, дисциплінарна відповідальність, імплементація, кваліфікаційний іспит,

ПОЗИТИВНИЙ ДОСВІД, ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ, ПРАВОВА ДОПОМОГА, СТАЖУВАННЯ, ФОРМИ ДІЯЛЬНОСТІ.

ANNOTATION

Shyshlov V.A. The Advocacy as an Institution for the Implementation of the Right to Legal Assistance: A Comparative Administrative and Legal Analysis of the Legislation of the Republic of Latvia and Ukraine. – Qualification scientific work on the rights of the manuscript.

Thesis for obtaining a candidate degree in law sciences in specialty 12.00.07 – administrative law and process; financial law; information law. – Uzhhorod National University, Uzhhorod, 2025.

The study defines the concept and essence of the institution of the Advocacy and conducts a comparative administrative and legal analysis of the legislation of the Republic of Latvia and Ukraine regarding the legal regulation of the organization and operation of the Advocacy as an institution for the realization of the right to legal assistance.

The functions, principles, and main forms of legal practice in both countries are characterized.

It is emphasized that in modern administrative science there is an objective trend toward intensifying research into the mechanism for implementing the human right to legal assistance, and most scholars note that the Advocacy is the key institution for exercising this right, since the lawyer performs: the human rights protection function – implemented in the form of protecting the rights, freedoms, and interests of the client in all areas of legal relations, including within criminal proceedings where the lawyer has a special status as defense counsel; the representative function – when a lawyer acts before public administration bodies, legal entities, and individuals on behalf and in the interests of the client, signing contracts and other documents; the informational and consultative function – carried out in the form of providing legal advice to individuals and legal entities

(clarifying the provisions of current legislation and legal or judicial practice) and in drafting legal and procedural documents (contracts, statements, complaints, requests, claims, appeals, and cassation complaints, etc.); and the legal education function – realized by lawyers in the course of their practical activities and consisting in their educational influence on clients, forming in them an adequate level of legal awareness and legal culture (positive legal attitudes).

It is noted that the methodology of comparative legal research into the administrative and legal foundations of the advocacy as an institution for realizing the right to legal assistance must necessarily include philosophical, general scientific, and special legal research methods, as well as leading scientific approaches: civilizational, teleological, anthropological, and synergetic – which allow a comprehensive disclosure of the topic, identification of problematic issues, and formulation of effective solutions.

It has been established that the history of the Latvian advocacy has deep roots and dates back to the Grand Duchy of Lithuania, since at various times, including after the formation of the Polish–Lithuanian Commonwealth in 1569, much of the present-day territory of Latvia was part of the Grand Duchy of Lithuania. With the introduction of written law, participants in the judicial process emerged in the territories of modern Ukraine and Latvia who gradually evolved into lawyers in the modern sense. Various editions of the Lithuanian Statute expanded the range of cases in which procurators (prototypes of modern lawyers) could participate.

The development of the legal profession in the territories of modern Ukraine and Latvia as a result of the 1864 judicial reform – one of whose elements was the introduction of the institution of sworn attorneys – is described.

It is noted that after Latvia declared independence in 1918, there arose a need to establish a national Advocacy system. In the early 1920s, following the restoration of international recognition, the Latvian Advocacy began to take shape as a self-governing professional corporation: on 19 March 1921, the *Latvijas Zvērinātu advokātu kolēģija* (Latvian Collegium of Sworn Advocates) was

officially founded, and the first general assembly of sworn attorneys took place, electing the first Council of Sworn Advocates (Zvērinātu advokātu padome).

The periods of decline of the independent Advocacy during the Soviet occupation (1940-1990) and its restoration after Latvia's reestablishment of independence at the end of the 20th century are analyzed. This process culminated in the adoption of the Law of the Republic of Latvia «On the Advocacy» (Advokatūras likums), which entered into force on 27 April 1993 and marked the full restoration of the modern professional corporation Latvijas Zvērinātu advokātu kolēģija.

It is established that the laws on the Advocacy in both countries perform the same basic function: they define the legal foundations of the organization of the Advocacy as a professional, partly self-governing institution, guarantee citizens' right to legal assistance, and determine the main principles of legal practice (independence, confidentiality, professional ethics). In both systems, the Advocacy is considered an integral part of the administration of justice, with the legislative purpose of protecting citizens' rights and ensuring access to legal aid.

A comparative legal analysis of the Latvian Sworn Advocates Code of Ethics (2019 edition) and the Rules of Advocate Ethics adopted by the Congress of Ukrainian Lawyers on 9 June 2017 (amended 15 February 2019) demonstrates that both documents share a similar purpose: to protect the status of the legal profession, ensure professional conduct of lawyers, and balance the interests of individual clients with those of society and the rule of law.

It is noted that Latvian and Ukrainian legislation, as well as their respective codes of ethics, generally share common values – the independence of lawyers, preservation of client confidentiality, conscientiousness, and avoidance of conflicts of interest. However, the Latvian document is more closely aligned with international standards and provides examples of applying norms in new contexts, while the Ukrainian rules are more detailed regarding prohibitions and procedures.

It is found that in Latvia, disciplinary liability of lawyers is based on the Law «On the Advocacy» (Latvijas Republikas Advokatūras likums) and the

Latvian Sworn Advocates Code of Ethics. The key institutions involved in disciplinary procedures are the Latvijas Zvērinātu advokātu kolēģija, its Council (Padome), and the Disciplinary Commission (Disciplinārlietu komisija). Disciplinary proceedings may be initiated by the Council, a court or prosecutor, the collegium itself, or through complaints from individuals and legal entities. In Ukraine, disciplinary responsibility is regulated by the Law of Ukraine «On the Advocacy and Legal Practice», the Rules of Advocate Ethics, and the regulations of the Qualification and Disciplinary Commissions of the Advocacy (QDCB) and the High Qualification and Disciplinary Commission of the Advocacy (HQDCB).

Both systems combine the principle of professional self-governance (internal disciplinary bodies) with mechanisms of external control (judicial review), share similar grounds for disciplinary liability, and apply comparable sanctions. Differences lie in the structure of appeal mechanisms: Ukraine has a two-level internal system with optional recourse to courts, while Latvia has a clearer collegial structure with appeals to administrative courts and is moving toward creating a unified appellate disciplinary body for professions related to the judiciary.

It is emphasized that the clear formalization of sources for initiating disciplinary proceedings (including from courts or prosecutors) in Latvia enhances the detection of potential violations and reduces the risk of problems being silenced within the profession.

To improve administrative and legal regulation of the Advocacy in Ukraine, it is proposed to implement: explicit procedural guarantees of attorney-client privilege and protection from undue influence; balanced AML (anti-money laundering) rules; mandatory yet flexible professional development consistent with CCBE standards; digital services and cross-border recognition of qualifications. National legislative reform should combine codification of European standards (considering Latvian experience and European recommendations) with practical procedures that reduce corruption risks and increase public trust in the profession.

It is emphasized that implementing the positive experience of the Republic of Latvia in the national legal system requires taking into account Ukraine's legal traditions, customs, legal consciousness, and legal culture.

Based on the analysis of Latvia's positive experience in administrative and legal regulation of advocacy, the following proposals are made:

- to enshrine enhanced guarantees of independence of the Advocacy – prohibition of government interference, special legal protection of attorney-client privilege, and procedural safeguards for access to lawyers' premises and materials, in line with Council of Europe recommendations and ECHR practice;

- to improve the model of professional self-governance (based on the collegial and council structure of Latvia) through reforms ensuring transparency, competitive elections, independent audits, and conflict-of-interest rules, while preserving the profession's autonomy in admission, ethics, and discipline;

- to reform admission and training by maintaining educational and internship requirements but increasing the quality and transparency of qualification exams (after a 3-year traineeship), strengthening practical training (legal clinics, mentoring), and implementing continuous education per CCBE guidelines, alongside mutual recognition of qualifications within the EU;

- to modernize disciplinary procedures with clear deadlines, reasoned decisions, public summaries, and judicial guarantees;

- to balance professional duties with AML obligations by creating clear cooperation frameworks and procedural protections for confidentiality;

- to improve access to free legal aid by coordinating public and private sectors, maintaining adequate remuneration, establishing a client compensation fund and mandatory professional liability insurance, and expanding online access to legal services;

- to digitalize administrative procedures by introducing electronic registers of lawyers, applications, and disciplinary cases with secure data handling, ensuring interoperability with EU systems, and creating a unified Ukrainian Advocacy web portal;

- to adopt European standards of professional ethics, adapting the CCBE Model Code of Conduct and the Latvian Sworn Advocates Code of Ethics (2019) to Ukrainian practice with consideration of national traditions;

- to provide statutory protection against political and coercive pressure, including special procedural guarantees, creation of an independent «Advocates' Ombudsman» and mechanisms for public response to violations of lawyers' rights;

- to ensure further international integration by implementing norms for temporary cross-border practice and admission of foreign lawyers based on Latvian administrative procedures.

It is noted that this list of prospective directions for improving national legislation in the field of administrative and legal regulation of the Advocacy is not exhaustive. Full implementation of European standards and principles of advocacy in Ukraine requires studying the experience of all European countries, each of which offers unique achievements and advantages in regulating the legal profession.

Key words: administrative and legal framework, advocacy, comparative analysis, disciplinary liability, forms of activity, implementation, internship, legal assistance, positive experience, qualification exam, requirements.

СПИСОК ПРАЦЬ, ОПУБЛІКОВАНИХ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ:

Статті, в яких опубліковано основні наукові результати дисертації:

1. Шишлов В.А. Адміністративно-правові засади функціонування інституту адвокатури в Латвійській Республіці та в Україні: порівняльний аналіз. *Держава та регіони. Серія: Право.* 2025. № 2(88). С. 121–127. DOI: <https://doi.org/10.32782/1813-338X-2025.2.17>.

2. Шишлов В.А. Історія становлення публічного адміністрування інституту адвокатури в Латвійській Республіці. *Юридичний науковий*

електронний журнал. 2025. № 2. С. 665–669.
DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2025-2/161>.

3. Шишлов В.А. Функції та принципи діяльності адвокатури в Латвійській Республіці та в Україні: порівняльне адміністративно-правове дослідження. *Право та державне управління.* 2024. № 4. С. 636–643.
DOI: <https://doi.org/10.32782/pdu.2024.4.88>.

4. Шишлов В.А. Особливості адміністративно-правового регулювання дисциплінарної відповідальності адвокатів в Латвійській Республіці та в Україні. *Право і суспільство.* 2023. № 5. С. 505–512.
DOI: <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2023.5.73>.

5. Шишлов В.А. Адвокатське самоврядування в Латвійській Республіці та в Україні: порівняльно-правове дослідження. *KELM (Knowledge, Education, Law, Management).* 2024. № 7(67). Р. 388–393. DOI: <https://doi.org/10.51647/kelm.2024.7.60>.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

1. Шишлов В.А. Адміністративно-правове регулювання діяльності адвокатури в Латвійській Республіці: позитивний досвід для України. *Теоретичні та практичні проблеми реалізації норм права* : матеріали X Міжнародної науково-практичної конференції, м. Кременчук, 5–7 грудня 2024 р. Львів – Торунь : Liha-Pres, 2024. С. 601–604.
DOI: <https://doi.org/10.36059/978-966-397-452-1-164>.

2. Шишлов В.А. Актуальні напрями удосконалення адміністративно-правового регулювання функціонування інституту адвокатури в Україні з урахуванням досвіду Латвійській Республіки та інших країн-членів ЄС. *Proceedings of the international scientific conference “Advances in law: the view of domestic and foreign scholars”*, Riga, the Republic of Latvia, October 3–4, 2024. Riga : Publishing House “Baltija Publishing”, 2024. Р. 411–414.
DOI: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-493-1-108>.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	18
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИЧНІ ТА МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИХ ЗАСАД ФУНКЦІОНУВАННЯ ІНСТИТУТУ АДВОКАТУРИ В ЛАТВІЙСЬКІЙ РЕСПУБЛІЦІ ТА В УКРАЇНІ.....	26
1.1 Історіографія та методологія дослідження адміністративно-правових засад функціонування адвокатури як інституту реалізації права на правову допомогу.....	26
1.2 Історія виникнення та розвитку адміністративно-правових засад адвокатської діяльності в Латвійській Республіці та в Україні.....	64
Висновки до розділу 1.....	88
РОЗДІЛ 2 АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ФУНКЦІОНУВАННЯ ІНСТИТУТУ АДВОКАТУРИ В ЛАТВІЙСЬКІЙ РЕСПУБЛІЦІ ТА В УКРАЇНІ	91
2.1 Адміністративно-правове регулювання адвокатської діяльності в Латвійській Республіці та в Україні: аналіз чинного законодавства та актуальної судової практики.....	91
2.2 Підстави та порядок притягнення адвокатів до дисциплінарної відповідальності в Латвійській Республіці та в Україні.....	114
Висновки до розділу 2.....	130
РОЗДІЛ 3 НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА В ЧАСТИНІ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ФУНКЦІОНУВАННЯ ІНСТИТУТУ АДВОКАТУРИ З УРАХУВАННЯМ ПОЗИТИВНОГО ДОСВІДУ ЛАТВІЙСЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ.....	134
Висновки до розділу 3.....	176
ВИСНОВКИ.....	179
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	186
ДОДАТКИ.....	208

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Належне правове регулювання адвокатської діяльності є однією з основних умов повноцінного функціонування адвокатури як інституту реалізації права на правову допомогу. Саме тому діяльність адвокатури регулюється на рівні окремого закону, а також відображена в процесуальних кодексах. Водночас Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» потребує удосконалення з урахуванням позитивного досвіду провідних європейських держав, адже євроінтеграція відкриває широкі можливості для розвитку адвокатської діяльності в Україні та виходу українських адвокатів на європейські юридичні ринки. Крім того, законом не можна врегулювати всі аспекти функціонування інституту адвокатури, тому значну роль у регулюванні адвокатської діяльності відіграє адміністративно-правове регулювання на рівні підзаконних (відомчих) нормативно-правових актів.

На особливу увагу заслуговує досвід Латвійської Республіки у сфері адміністративно-правового регулювання інституту адвокатури, адже Латвійська Республіка також є пострадянською республікою і успішно пройшла шлях євроінтеграції, отримавши статус повноправного члена Європейського Союзу. Відповідно, латвійські адвокати можуть вільно працювати в будь-якій країні ЄС, що є позитивним для розвитку професії адвоката загалом та кар'єри окремих юристів.

Вищезазначене зумовлює необхідність порівняльно-правового дослідження чинного законодавства (Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» та Закону про адвокатуру Латвійської Республіки – *Latvijas Republikas Advokatūras likums*), а також відповідних підзаконних нормативно-правових актів, адміністративної, дисциплінарної та судової практики з метою виокремлення позитивного досвіду та визначення можливості і доцільності його імплементації в національне законодавство та юридичну практику.

Питання публічного управління та публічного адміністрування у сфері реалізації права особи на правову допомогу досліджували відомі фахівці у сфері адміністративного права, зокрема В. Авер'янов, Д. Бараненко, В. Бевзенко, Д. Белов, Ю. Бисага, Ю. Битяк, І. Бінько, М. Віхляєв, В. Галуцько, О. Губанов, Н. Губерська, В. Дем'янчук, В. Доненко, Р. Калюжний, Т. Коломоєць, В. Колпаков, А. Комзюк, О. Кузьменко, В. Курило, Д. Лученко, О. Миколенко, Д. Приймаченко, В. Тильчик, С. Чернов та інші науковці.

Правове регулювання функціонування та розвитку інституту адвокатури досліджували у своїх працях такі науковці, як А. Боровик, Л. Волкова, А. Іванський, О. Коваль, В. Лаврів, Н. Меєрович, А. Олійник, О. Шира, Є. Шкребець та інші відомі науковці.

На окрему увагу в контексті теми цього дослідження заслуговують дисертаційні дослідження Т. Вільчик «Адвокатура як інститут реалізації права на правову допомогу: порівняльно-правовий аналіз законодавства країн Європейського Союзу та України» та В. Святоцької «Стандарти організації та професійної діяльності адвокатури: порівняльно-правове дослідження».

Проте дослідження адміністративно-правових засад функціонування інституту адвокатури в Латвійській Республіці з метою виокремлення та запозичення позитивного досвіду для України ще не було предметом окремого наукового аналізу, що актуалізує необхідність проведення цього дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, грантами. Роботу виконано в рамках планів науково-дослідної роботи Приватної установи «Науково-дослідний інститут публічного права» та відповідно до Стратегії розвитку Національної академії правових наук України на 2021–2025 рр.

Проблематика дисертації корелюється з низкою загальнонаціональних стратегічних концепцій та актів, зокрема із Національною стратегією

сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2021–2026 рр., затвердженою Указом Президента України від 27 вересня 2021 р. № 487/2021, Концепцією розвитку електронної демократії в Україні та планом заходів щодо її реалізації, які схвалені розпорядженням Кабінету Міністрів України від 8 листопада 2017 р. № 797-р, а також Указом Президента України від 30 вересня 2019 р. № 722/2019 «Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року».

Внесок здобувача полягає у порівняльно-правовому дослідженні адміністративно-правових засад функціонування адвокатури як інституту реалізації права на правову допомогу в Латвійській Республіці та в Україні.

Мета дослідження. Метою дисертаційної роботи є порівняльний адміністративно-правовий аналіз законодавства Латвійської Республіки та України щодо правового регулювання функціонування та розвитку адвокатури як інституту реалізації права на правову допомогу з метою виокремлення позитивного зарубіжного досвіду та визначення можливості і доцільності його імплементації в національне законодавство та юридичну практику.

Досягнення поставленої мети дисертаційної роботи пов'язується із вирішенням таких наукових *задач*:

– проаналізувати та узагальнити історіографію дослідження адвокатури як інституту реалізації права на правову допомогу, а також визначитися із методологією дослідження цієї теми;

– охарактеризувати історію виникнення та розвитку адміністративно-правових засад адвокатської діяльності в Латвійській Республіці та в Україні;

– проаналізувати сучасний стан адміністративно-правового регулювання адвокатської діяльності в Латвійській Республіці та в Україні, включаючи відповідну судову практику;

– охарактеризувати підстави, порядок та особливості притягнення адвокатів до дисциплінарної відповідальності в Латвійській Республіці та в Україні;

– визначити перспективні напрями удосконалення національного законодавства у сфері адміністративно-правового регулювання функціонування інституту адвокатури в Україні з урахуванням відповідного позитивного досвіду Латвійської Республіки.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини у сфері адміністративно-правового регулювання функціонування та розвитку адвокатури як інституту реалізації права на правову допомогу.

Предметом дослідження є законодавство Латвійської Республіки та України в частині адміністративно-правового регулювання функціонування адвокатури як інституту реалізації права на правову допомогу.

Методи дослідження. Досягнення поставленої мети дисертаційного дослідження та вирішення визначених у роботі завдань вимагає застосування як загальнонаукових, так і спеціальних методів наукового пізнання. Застосування прийомів логічного методу (таких як аналіз, синтез, дедукція та індукція), а також структурно-функціонального та системного методів дозволило систематизувати історіографію та визначити методологію дослідження адвокатури як інституту реалізації права на правову допомогу в Латвійській Республіці та в Україні (підрозділ 1.1). Застосування історико-правового наукового підходу, законів та принципів діалектики дозволило охарактеризувати історію виникнення та розвитку адміністративно-правових засад функціонування інституту адвокатури в Латвійській Республіці та в Україні (підрозділ 1.2). Застосування структурно-функціонального і системного підходів, а також методів порівняльного правознавства стало методологічною основою для аналізу сучасного стану адміністративно-правового регулювання функціонування інституту адвокатури в Латвійській Республіці та в Україні (підрозділ 2.1). Порівняльно-правовий метод також дав можливість дослідити підстави, порядок та особливості дисциплінарної відповідальності адвокатів у Латвійській Республіці та в Україні (підрозділ 2.2). Використання формально-юридичного методу (методу юридичної догматики) та методу юридичного моделювання сприяло визначенню

перспективних напрямів удосконалення адміністративно-правових засад регулювання функціонування інституту адвокатури в Україні з урахуванням позитивного досвіду Латвійської Республіки (розділ 3).

Нормативною базою дослідження є закони та підзаконні нормативні акти, якими врегульовано функціонування інституту адвокатури в Латвійській Республіці та в Україні, а також акти органів адвокатського самоврядування обох країн.

Емпіричну основу дослідження становили наукові праці провідних вітчизняних та зарубіжних учених, адміністративна та судова практика, статистичні матеріали та аналітичні матеріали автора.

Наукова новизна отриманих результатів полягає в тому, що робота є одним із перших у вітчизняній юридичній науці комплексних наукових досліджень, що присвячене порівняльному адміністративно-правовому аналізу законодавства Латвійської Республіки та України в частині адміністративно-правового регулювання функціонування та розвитку адвокатури як інституту реалізації права на правову допомогу. Здійснене дослідження дозволило сформулювати нові наукові положення та висновки, обґрунтовані особисто здобувачем, зокрема:

уперше:

– обґрунтовано доцільність запозичення досвіду Латвійської Республіки щодо обов'язкового страхування професійної відповідальності адвокатів для покриття потенційних збитків, спричинених їхніми професійними діями – обов'язковий страховий поліс забезпечує фінансовий захист клієнтів у разі помилок або недбалості з боку адвоката під час надання правової допомоги;

– запропоновано імплементувати в національне законодавство та юридичну практику латвійський варіант підготовки майбутнього адвоката до практичної діяльності, коли особа, яка виявила бажання стати адвокатом, спочатку складає вступний іспит на помічника присяжного адвоката, протягом трьох років (за загальним правилом) проходить практичне

навчання, працюючи помічником присяжного адвоката (під керівництвом досвідченого адвоката), і тільки потім складає кваліфікаційний (адвокатський) іспит;

– з урахуванням позитивного досвіду Латвійської Республіки в новій редакції національних Правил адвокатської етики запропоновано поєднати принципові формулювання з конкретними прикладами допустимої та недопустимої поведінки для зручності тлумачення, а також передбачити систематичне етичне навчання й обов'язкові тренінги для адвокатів з питань адвокатської етики, систематичну (щомісячну) офіційну (обов'язкову) публікацію узагальнених дисциплінарних рішень ВКДКА та КДКА регіонів на офіційних вебсайтах для підвищення прозорості й превентивного ефекту;

удосконалено:

– наукові підходи до напрямів удосконалення адміністративно-правового регулювання механізму швидкого реагування на випадки порушення прав адвоката, публічної фіксації та застосування санкцій до посадових осіб, які утискають професійну незалежність шляхом правової регламентації створення інституту незалежного «адвокатського омбудсмена» або механізму моніторингу (за участю міжнародних експертів) випадків тиску на адвокатів;

– наукові підходи до питання забезпечення (регламентації на рівні законів) захисту адвокатів від політичного та силового тиску, а також забезпечення захисту адвокатської таємниці шляхом запровадження спеціальних кримінально-процесуальних та адміністративних гарантій, які унеможливають необґрунтовані кримінальні переслідування адвокатів за професійну діяльність, несанкціонований доступ до інформації, що містить адвокатську таємницю;

дістало подальшого розвитку:

– аргументація доцільності практичної реалізації ідеї створення спеціалізованого апеляційного органу (для осіб, пов'язаних із судовою системою: суддів, адвокатів, прокурорів) з метою уніфікації дисциплінарної

практики і одночасного збереження належних гарантій незалежності та прав адвоката, до якого застосовуються заходи дисциплінарної відповідальності;

– обґрунтування на підставі аналізу досвіду Латвійської Республіки та України пропозиції щодо адміністративно-правової регламентації створення єдиного вебпорталу адвокатів України, який буде включати електронний реєстр адвокатів (за прикладом Латвійської Республіки), електронні дисциплінарні провадження з дотриманням процедур безпеки даних, всі необхідні адвокату інформаційні ресурси та засоби комунікації, дисциплінарну та судову практику, корисні посилання, навчальні та методичні матеріали тощо;

– аргументація необхідності імплементації європейських стандартів професійної етики і практик шляхом адаптації до національної практики Модельного кодексу поведінки ССВЕ та *Latvijas Zvērinātu advokātu Ētikas kodeks* (Латвійський кодекс етики присяжних адвокатів у редакції від 12 квітня 2019 р.) з урахуванням місцевих реалій (особливостей національної правосвідомості та правової культури, правових традицій та звичаїв національної адвокатури).

Практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що висновки та пропозиції, які містяться в роботі, можуть бути використані в:

– *науково-дослідній сфері* – шляхом їх використання у подальшій розробці теоретичних актуальних питань функціонування та розвитку адвокатури як інституту реалізації права на правову допомогу;

– *законотворчій діяльності* – отримані результати можна використовувати для вдосконалення чинного національного законодавства в частині адміністративно-правового регулювання функціонування адвокатури як інституту реалізації права на правову допомогу;

– *навчальному процесі* – для підготовки підручників, посібників та в процесі викладання курсів з таких навчальних дисциплін, як «Судові та правоохоронні органи України», «Адвокатура» та ін.

Апробація матеріалів дисертації. Результати дослідження були оприлюднені та доповідалися на 2 науково-практичних конференціях, а саме: «Теоретичні та практичні проблеми реалізації норм права» (м. Кременчук, 5–7 грудня 2024 р.); «Advances in law: the view of domestic and foreign scholars» (м. Рига, Латвійська Республіка, 3–4 жовтня 2024 р.).

Публікації. Основні наукові результати дисертації відображено у 7 наукових працях, серед яких 4 наукові статті опубліковані в юридичних фахових виданнях України, затверджених МОН України, 1 наукова праця – в іноземному виданні, та 2 тезах доповідей на міжнародних науково-практичних заходах.

Структура та обсяг дисертації. Робота складається зі вступу, трьох розділів, що містять чотири підрозділи, висновків, списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг дисертації становить 211 сторінок, з яких основний текст становить 168 сторінок. Список використаних джерел містить 190 найменувань.

РОЗДІЛ 1
ТЕОРЕТИЧНІ ТА МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ
АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИХ ЗАСАД
ФУНКЦІОНУВАННЯ ІНСТИТУТУ АДВОКАТУРИ
В ЛАТВІЙСЬКІЙ РЕСПУБЛІЦІ ТА В УКРАЇНІ

1.1 Історіографія та методологія дослідження адміністративно-правових засад функціонування адвокатури як інституту реалізації права на правову допомогу

Проведення всебічного порівняльно-правового дослідження адміністративно-правових засад організації та функціонування інституту адвокатури в Латвійській Республіці та в Україні потребує визначення стану наукової розробленості теми, тобто аналізу історіографії з метою визначення перспективності та новизни наукового пошуку за вказаною тематикою.

Науковці приділяють чималу увагу інституту адвокатури, адже адвокатура є важливою складовою механізму соціальної та правової держави, інститутом реалізації права на правову допомогу.

Важливим є, зокрема, дослідження історії становлення та розвитку адвокатури на українських землях. Так, А. Бойчук проаналізував виникнення та розвиток інституту адвокатури на західноукраїнських землях другої половини ХІХ – початку ХХ століття (на матеріалах Галичини) [8].

Дослідження А. Бойчука спирається на архівні матеріали, нормативно-правові акти, професійні видання адвокатських палат, діяльність адвокатів-практиків, а також на історико-правову літературу. Він використовує міждисциплінарний підхід, враховуючи історичний, соціологічний і правничий аспекти.

А. Бойчук, серед іншого, зазначає, що розвиток адвокатури на західноукраїнських землях був тісно пов'язаний із модернізацією правової системи Австрії (Австро-Угорщини), інтеграцією української правничої еліти в професійні структури адвокатури. Адвокати в Галичині відігравали суттєву

роль не лише як правники-практики, але й як суспільно-політичні діячі, носії правової культури, що сприяло формуванню правосвідомості українського громадянства. Крім того, А. Бойчук підкреслює, що адвокатські палати й правничі товариства слугували важливими інституціями професіоналізації адвокатури, встановлення стандартів і етики професійної діяльності [8, с. 17-18].

На увагу заслуговують також публікації, присвячені теоретико-правовим аспектам функціонування інституту адвокатури. Так, І. Семенюк у публікації на тему «Моральні засади діяльності інституту адвокатури: теоретико-правовий аспект» розкриває теоретико-правові засади моральності адвокатської професії як інституту, а також аналізує міжнародні стандарти (кодекси етики Міжнародної асоціації адвокатів, Загальний кодекс правил ССВЕ, директиви ЄС) та їх співвідношення з українським правом. Також І. Семенюк доводить, що національне законодавство недостатньо чітко закріплює моральні засади діяльності адвоката, тому потребує імплементації європейських етичних норм і практик самоврядування адвокатури. Він підкреслює значення професійної етики для довіри до правосуддя, відповідальності адвоката і формування правової культури суспільства, а також окреслює перспективні напрями удосконалення нормативного регулювання та професійних стандартів в Україні [154].

Не менш важливими для розуміння юридичної природи інституту адвокатури є визначення її місця у громадянському суспільстві та механізмі правової держави. У зв'язку із цим заслуговують на увагу публікації Т. Вільчик «Адвокатура та громадянське суспільство у правовій державі» та «Юридична природа адвокатури та проблеми організації її діяльності».

Так, досліджуючи функціонування інституту адвокатури у правовій державі, Т. Вільчик зазначає, що хоча адвокатура закріплена Конституцією України (ст. 59) як інститут, який забезпечує право на захист і правову допомогу, її юридична природа та належність до системи громадянського суспільства залишаються дискусійними [Вільчик «Адвокатура та

громадянське суспільство у правовій державі»]. Крім того, Т. Вільчик формулює висновок про те, що адвокатура не може вважатися безумовно одним із інститутів громадянського суспільства, оскільки її діяльність поєднує як суспільні, так і державні інтереси, а також передбачає незалежність не лише від держави, але й від громадянського суспільства. Крім того, вчена підкреслює, що з огляду на свою функцію – захист прав і свобод людини – адвокатура повинна бути в законодавстві України визначена як незалежний самоврядний правозахисний інститут, на який покладаються важливі функції побудови правової держави і громадянського суспільства [13, с. 248-249].

Така позиція є дещо дискусійною, адже адвокатура, представляючи більшою мірою інтереси громадян та юридичних осіб приватного права справедливо вважається невід’ємним елементом громадянського суспільства.

Також важливими для розкриття сутності інституту адвокатури є дослідження, присвячені місцю та ролі адвокатури в механізмі реалізації права людини і громадянина на правову допомогу.

Так, С. Калинюк досліджує адвокатуру як ключову ланку у забезпеченні конституційного права кожної людини на правову допомогу та розкриває глибинний зміст адвокатури не лише як професійної спільноти юристів, а як важливого елементу механізму захисту прав і свобод особи, що діє на перетині державної влади та громадянського суспільства. У його центрі уваги знаходяться конституційно-правові засади діяльності адвокатури, її місце в системі органів, покликаних гарантувати доступ до правосуддя, а також принципи незалежності, самоврядності й професійної етики, без яких неможливо уявити ефективну правову допомогу. С. Калинюк ґрунтовно аналізує історичний розвиток інституту адвокатури, сучасні виклики, а також співвідношення між правом людини на захист і державними гарантіями його реалізації. На основі комплексного аналізу він формулює висновок про те, що адвокатура є не просто інструментом надання правової допомоги, а інститутом самообмеження державної влади,

покликаним забезпечувати баланс між державними інтересами та правами особи. Водночас С. Калинюк підкреслює, що ефективність реалізації права на правову допомогу можлива лише за умови повної незалежності адвокатури та створення належних правових і організаційних механізмів її функціонування [62].

Схожу проблематику досліджує і М. Аракелян. Слід відзначити його публікації «Концептуальні засади правозахисної діяльності адвокатури» [4] та «Інститут адвокатури у правозахисній діяльності сучасної Української держави» [3].

Так, досліджуючи інститут адвокатури як ключовий елемент системи правозахисту, М. Аракелян заглиблює читача в сучасну парадигму захисту прав і свобод людини й громадянина через професійну адвокатську діяльність у контексті побудови громадянського суспільства та правової держави в Україні. Він аналізує правову природу адвокатури, її історичне формування та сучасне функціонування, звертає увагу на методологічні, системні, морально-правові та інституційні засади правозахисної місії адвокатів, зокрема розглядаючи баланс між моральною відповідальністю й юридичною формою професійної діяльності [4, с. 40-41].

М. Аракелян окреслює адвокатуру як соціально-правовий інститут, який не лише надає юридичну допомогу, але виступає одним із ключових механізмів реалізації права на доступ до правосуддя та захисту людської гідності. Він розкриває нормативно-правові та міжнародно-правові основи адвокатської діяльності, висвітлює її роль у забезпеченні безоплатної правової допомоги, а також дає оцінку сучасним викликам та пропонує шляхи вдосконалення правозахисної системи через модернізацію адвокатури у відповідь на зміни юридичного, соціального й політичного середовища [4, с. 41-42].

На увагу заслуговує також наукова публікація В. Заборовського на тему «Правовий статус адвоката в умовах становлення громадянського суспільства та правової держави в Україні». Він розглядає адвоката не просто

як практичного представника права, а як символ і носія тих засад, без яких правова держава лишається декларацією. В. Заборовський показує, що правовий статус адвоката – це не лише юридичне визначення, а живий механізм, який віддзеркалює зрілість держави, свободу людини і якість правового середовища. В роботі вчений висвітлює такі фундаментальні засади функціонування інституту адвокатури як незалежність, професійна та етична автономія, взаємодія з державою та суспільством, а також формулює пропозиції щодо вдосконалення законодавства та юридичної практики на тлі трансформаційних змін [47].

С. Іваницький також присвятив своє дослідження теоретичним основам організації адвокатури в Україні, включаючи принцип адвокатської діяльності та саму систему організації корпоративного управління інститутом адвокатури [56]. Він, зокрема, аналізує правове поле функціонування адвокатури як системи й моделі, при цьому не просто описуючи існуючі норми, а створюючи концептуальну карту її організації, побудови системи та напрацювання принципів, що лежать в основі функціонування адвокатури в Україні. С. Іваницький формулює авторську теоретичну модель правового регулювання адвокатури, що передбачає не лише встановлення правил, але й побудову складної системи, яка забезпечує її самостійність, відповідальність, професійну етику та доступ до правової допомоги. Таким чином, він пропонує бачення адвокатури не як просто професійного об'єднання, а як системного правового інституту, побудованого на чітких принципах і взаємопов'язаних системних зв'язках, через який реалізується право на правову допомогу, забезпечується розвиток правової держави і громадянського суспільства [56].

Теоретичні засади адвокатської діяльності також досліджували у своїх працях А. Олійник «Адвокатура в правовій системі України» [96], Л. Тацій «Юридична природа адвокатури в системі захисту прав і свобод людини і громадянина» [160], Н. Обловацька «Адвокатура – інститут громадянського

суспільства» [93], Л. Ткачук «Місце та роль адвокатури України в системі правозахисних гарантій прав людини: теоретико-правове дослідження» [162].

Так, А. Олійник аналізує інституційне та системне місце адвокатури в правовій системі України, розкриває її роль як важливого елемента правозахисної функції держави, що втілює як державний, так і суспільний інтерес, оскільки через адвокатуру забезпечується реалізація прав і свобод громадян. Дослідження А. Олійника показує, що адвокатура посідає особливе місце в системі суб'єктів адміністративно-правового забезпечення реалізації правозахисної функції держави: вона здійснює контроль за діяльністю органів публічної влади щодо дотримання прав і свобод людини, організовує і надає безоплатну правову допомогу, має самостійність у питаннях організації своєї діяльності. А. Олійник також звертає увагу на нормативно-правове забезпечення діяльності адвокатури, на її взаємодію з органами державної влади та місцевого самоврядування, а також на необхідність її розвитку з огляду на сучасні виклики правової держави [96].

Л. Тацій аналізує правову природу інституту адвокатури як складової системи захисту прав і свобод людини і громадянина в Україні, визначає місце адвокатури серед правозахисних інститутів, її функції, правові підстави діяльності, а також специфіку самостійності та гарантій адвокатської діяльності. Вчена підкреслює, що адвокатура виступає не лише як професійна діяльність, але й як суспільно-необхідний інститут, який сприяє реалізації конституційних та міжнародно-правових стандартів прав людини. Крім того, Л. Тацій висвітлює взаємозв'язок між правом на правову допомогу, правовим статусом адвоката та системою органів державної влади, а також акцентує увагу на необхідності посилення правового регулювання адвокатської діяльності, її гарантій та захисту для забезпечення ефективного захисту прав і свобод [160].

Н. Обловацька досліджує інститут адвокатури як важливий елемент громадянського суспільства в Україні. Вона розглядає адвокатуру не як складову державного механізму, а як недержавний, самоврядний інститут,

що має власну функцію захисту прав і свобод громадян, а також підкреслює, що адвокатура виконує суспільно-захисну роль – вона забезпечує доступ до правосуддя, надає професійну правову допомогу, виступає як гарантія балансу між громадянином і державою. Крім того, Н. Обловацька аналізує організаційно-правові засади функціонування адвокатури, зокрема її незалежність від держави, самоврядування адвокатської спільноти, а також значення цих гарантій для побудови правової держави [93].

Л. Ткачук досліджує поняття «правозахисні гарантії прав людини» та поняття «адвокатура», визначає їхню взаємозалежність і місце адвокатури в структурі механізмів правового захисту в Україні. Він підкреслює, що адвокатура виступає фундаментальною складовою правової держави та громадянського суспільства: без професійної, незалежної адвокатської діяльності поставлено під сумнів існування системи правозахисних гарантій. Також Л. Ткачук визначає, що ключове призначення правозахисних гарантій полягає в забезпеченні рівного доступу кожної особи до правового захисту через адвоката, і адвокатура стає тим інструментом, який перетворює загальні гарантії на реальну можливість для реалізації та захисту прав людини [162].

Окрема група публікацій присвячена функціям та принципам адвокатури. Так, А. Нерсесян в роботі «Соціальна функція адвокатури як невід'ємного елемента правосуддя в демократичному суспільстві» зазначає, що адвокатура є важливим інститутом громадянського суспільства, що забезпечує реалізацію права на захист і справедливий суд. Він аналізує соціальну місію адвокатури, її вплив на зміцнення принципів верховенства права, рівності перед законом та довіри до судової системи. Особливу увагу А. Нерсесян приділяє взаємодії адвокатури з державними органами та суспільством, а також значенню професійної етики адвоката у формуванні демократичних правових відносин [92]. Н. Бакаянова досліджуючи «Функціональні та організаційні основи адвокатури України», зазначає, що адвокатура є інститутом громадянського суспільства та узагальнює ключові

принципи її побудови та діяльності. Крім того, Н. Бакаянова розкриває особливості правового статусу адвокатури, її організаційну структуру, функції та взаємодію з органами державної влади, а також наголошує на значенні незалежності адвокатури для забезпечення ефективного захисту прав і свобод людини [5]. М. Северин досліджує принципи адвокатської діяльності як основоположні засади функціонування інституту адвокатури, що визначають зміст і характер професійної діяльності адвоката, а також аналізує принципи незалежності, законності, конфіденційності, доброчесності та верховенства права, підкреслюючи їхнє значення для забезпечення ефективного захисту прав і свобод людини та належного функціонування правової системи України [153].

Не менш важливо розглянути наукові роботи, присвячені правовому інструментарію адвокатури, тобто тим правовим засобам, які використовує або може використовувати адвокат.

Так, Ю. Грабовський, досліджуючи адвокатський запит як засіб отримання адвокатської інформації, розглядає правову природу, сутність та практичне значення адвокатського запиту як одного з ключових інструментів забезпечення реалізації професійних прав адвоката. Крім того, він детально аналізує нормативно-правову базу, що регулює порядок подання та розгляду адвокатських запитів, а також типові проблеми, з якими стикаються адвокати при отриманні інформації від органів державної влади, підприємств та установ. За результатами проведеного дослідження Ю. Грабовський приходить до висновку про те, що адвокатський запит є важливим гарантом ефективного здійснення права на захист, однак потребує вдосконалення законодавчого механізму реалізації, зокрема щодо відповідальності за відмову у наданні інформації та забезпечення оперативності її отримання. Ю. Грабовський підкреслює, що підвищення правової культури суб'єктів, до яких надсилаються адвокатські запити, є необхідною умовою зміцнення ролі адвокатури у правовій державі [32].

У статті І. Петрухіна «Адвокат і клієнт: відносини довіри» розкривається сутність і значення довірчих відносин між адвокатом та клієнтом як необхідної умови ефективного здійснення правового захисту. І. Петрухін аналізує етичні, психологічні та правові аспекти взаємодії адвоката з клієнтом, наголошуючи, що рівень довіри визначає результативність адвокатської діяльності та загальний стан правосуддя в демократичному суспільстві. Крім того, він підкреслює, що взаємна довіра базується на професійній компетентності, дотриманні адвокатської таємниці, незалежності та моральній відповідальності адвоката, причому формування таких відносин потребує не лише правових гарантій, а й високих етичних стандартів адвокатури, які сприяють підвищенню авторитету професії та зміцненню інституту захисту прав людини [106].

На окрему увагу заслуговують публікації В. Святоцької, присвячені різним аспектам адвокатської діяльності. Так, слід відзначити такі її праці як: «Інститут адвокатури: становлення та розвиток» [149], «Недержавний характер та правозахисна функція адвокатури» [145], «До питань необхідності, актуальності та мети запровадження національних стандартів адвокатури» [144], «Стандарти адвокатури: поняття, ознаки, класифікація, джерела» [146], «Забезпечення своєчасного допуску адвоката до підзахисного як найважливіша гарантія реалізації права на правову допомогу в кримінальному процесі: аналіз адвокатської практики та можливі шляхи вирішення проблеми», «Адвокат в адміністративному процесі за законодавством України: особливості закріплення та реалізації процесуального статусу» [142], «Стандарти організації та професійної діяльності адвокатури: порівняльно-правове дослідження» [150], «Забезпечення реалізації стандартів страхування професійної відповідальності та спеціалізації адвокатів: порівняльно-правовий аспект» [148], «Уніфіковані стандарти організації та професійної діяльності адвокатури в праві Європейського Союзу» [151], «Забезпечення реалізації гарантій адвокатської діяльності на національному та міжнародному рівнях»

[147], «Адвокатура Європейського Союзу в юридичному механізмі системи захисту прав людини» [143], «Принцип адвокатської таємниці як один із основоположних стандартів адвокатської професії (порівняльно-правові аспекти)» [152].

В. Святоцька, зокрема, зазначає, що наявність чималої кількості наукових досліджень із проблематики організації та функціонування інституту адвокатури надає підстави констатувати важливість зазначеного напрямку для формування вітчизняної правової системи, її зближення з міжнародним та європейським правовим полем [150, с. 19-20].

Також слід звернути увагу на публікації, присвячені організаційно-правовим формам діяльності адвокатури.

Так, А. Іванцова аналізує різні організаційно-правові форми здійснення адвокатської діяльності в Україні, зокрема індивідуальну діяльність адвоката, діяльність через адвокатське бюро, адвокатські об'єднання (колегії, фірми та тощо). Вона окреслює правове становище кожної з форм, їх юридично-організаційну структуру, реєстраційні процедури, взаємовідносини з державними органами. Значну увагу А. Іванцова приділяє питанням нормативно-правового регулювання, а саме – як чинне законодавство, зокрема Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», забезпечує організацію цих форм та якими є проблеми його застосування на практиці. Крім того, А. Іванцова вказує на необхідність удосконалення правового регулювання організаційних форм діяльності адвокатури з метою підвищення ефективності захисту прав громадян та забезпечення стабільності адвокатської системи [58].

Р. Лахтіонова також досліджує поняття та різновиди організаційно-правових форм здійснення адвокатської діяльності в Україні, зокрема такі форми як індивідуальна адвокатська практика, адвокатське бюро й адвокатське об'єднання. Вона звертає увагу на нормативно-правове регулювання цих форм діяльності, аналізує їх правовий статус, правові наслідки вибору тієї чи тієї форми та пов'язані з цим організаційні й правові

ризика. Р. Лахтіонова наголошує на тому, що чітке законодавче визначення та уніфіковане застосування організаційно-правових форм адвокатської діяльності є важливим для забезпечення ефективного доступу до правової допомоги і гарантії незалежності адвокатури в Україні [86].

Організаційно-правові засади діяльності адвокатури України в умовах воєнного стану досліджує Ю. Оніщик. Він, зокрема, визначає сутність цих засад, окреслює специфіку функціонування адвокатської системи під час воєнних дій, зокрема: прийняття спеціальних організаційних рішень, здійснення безоплатної правової допомоги особам, які перебувають за кордоном або на звільнених територіях. Крім того, Ю. Оніщик досліджує участь адвокатів у законодавчому процесі, а також особливості гуманітарної та волонтерської діяльності адвокатури в умовах агресії. Він звертає увагу на виклики, з якими стикається адвокатура в умовах воєнного стану, зокрема, з обмеженнями представництва інтересів у судах, зміною організаційно-правового режиму, необхідністю адаптації до нових умов. З метою підвищення ефективності діяльності адвокатури Ю. Оніщик пропонує законодавчо врегулювати окремі напрями її роботи в цих надзвичайних умовах [98].

Для повноти дослідження варто також проаналізувати роботи, присвячені ролі адвоката у кримінальному процесі, адже саме в цій сфері суспільних відносин адвокат має спеціальний статус захисника і найбільш повно реалізує право особи на правову допомогу (починаючи з моменту затримання чи повідомлення про підозру).

Так, П. Кучевський здійснює ґрунтовне теоретико-правове дослідження діяльності адвоката у кримінальному процесі як ключового учасника процедури забезпечення права на захист. Він, зокрема, розглядає правовий статус адвоката, зміст його функціональних повноважень на різних стадіях кримінального провадження, особливо акцентуючи увагу на захиснику обвинуваченого та його ролі в судовому та досудовому провадженні. Особливу увагу П. Кучевський приділяє аналізу нормативно-правового

регулювання адвокатської діяльності в кримінальному провадженні, зокрема в контексті новітніх кримінально-процесуальних норм, а також виділенню проблемних аспектів реалізації адвокатами своїх прав і обов'язків у практичній діяльності [82].

Також слід відзначити публікації А. Бірюкової «Забезпечення адвокатурою конституційного права обвинуваченого на захист у кримінальному процесі України» [6] та «Правовий статус адвоката і адвокатури: вітчизняна модель у контексті процесів глобалізації» [7].

У першій публікації вона здійснює теоретико-правове дослідження забезпечення інститутом адвокатури конституційного права обвинуваченого на захист у кримінальному процесі України, аналізує нормативно-правові засади цього права, роль адвоката та адвокатури як гаранта його реалізації, а також визначає проблеми, які виникають на практиці. А. Бірюкова акцентує увагу на питанні – як гарантується право на захист з моменту повідомлення про підозру, якими є обов'язки адвоката, які організаційно-правові механізми існують у системі адвокатури для забезпечення реалізації цього права. Вчена, зокрема, розглядає проблему доступу до адвоката, незалежності адвокатської діяльності, участі адвоката на досудовому слідстві та суді. А. Бірюкова підкреслює, що ефективне забезпечення права на захист потребує не лише формального закріплення норм, але й практичної реалізації через адвокатуру, посилення гарантій її діяльності, підвищення професійного рівня адвокатів та вдосконалення процесуального законодавства [6].

Окрему увагу в контексті теми даного дослідження необхідно звернути на публікації, присвячені адміністративно-правовим засадам організації та діяльності інституту адвокатури.

Так, У статті Л. Волкової «Публічне адміністрування адвокатури України» розглядаються теоретичні та практичні засади функціонування адвокатури як інституту громадянського суспільства у контексті публічного адміністрування. Авторка аналізує зміст і сутність публічного адміністрування адвокатури, підкреслюючи, що адвокатура виконує не лише

професійну, а й публічну функцію – забезпечення права людини на правову допомогу та захист її прав. У вказаній публікації досліджуються основні складові публічного адміністрування: нормативно-правове, організаційне, інформаційне та кадрове забезпечення діяльності адвокатури, а також механізми взаємодії між органами адвокатського самоврядування та державними структурами. Л. Волкова акцентує увагу на необхідності балансу між державним регулюванням і незалежністю адвокатури, адже надмірне адміністративне втручання може порушити принцип її самоврядності. Л. Волкова зазначає, що чинна система публічного адміністрування адвокатури в Україні загалом сприяє виконанню її завдань, однак потребує вдосконалення, зокрема уточнення адміністративно-правових норм і оптимізації взаємодії між державними органами та адвокатською спільнотою. Крім того, актуальним у контексті євроінтеграційних процесів є адаптація національного законодавства до європейських стандартів [22].

О. Коваль у статті «Сучасний стан адміністративно-правового забезпечення реформи адвокатури України» досліджує стан, проблеми й напрями вдосконалення механізмів адміністративно-правового забезпечення реформи інституту адвокатури в Україні. Основною метою на її думку є створення ефективної моделі інституту адвокатури через системне правове регулювання. О. Коваль визначає такі елементи адміністративно-правового забезпечення: мета (створення ефективної моделі адвокатури), об'єкт (нормативно-правові акти, що регулюють організацію та діяльність адвокатури), суб'єкти (уповноважені державою інституції) та засоби (організаційно-правові заходи) здійснення реформи. Авторка констатує, що на сьогодні адміністративно-правове забезпечення реформи адвокатури є неоднозначним і неузгодженим, що негативно впливає на здатність адвокатури виконувати свою соціально-правозахисну функцію. У публікації окремо аналізуються: система суб'єктів взаємодії між державою і адвокатурою, необхідність чіткого розмежування ролей держави та адвокатури, а також врахування зарубіжного досвіду організаційно-

правового устрою адвокатури. Крім того, О. Коваль пропонує наступні напрями вдосконалення сучасного стану адміністративно-правового забезпечення реформи адвокатури України, а саме: інституційний, компетентнісний, змістовний та матеріальний. Вона, зокрема, пропонує розробити спільний документ держави та адвокатури (наприклад, «Концепцію реформи адвокатури України»), який був би затверджений на державному рівні й слугував дорожньою картою для реалізації змін. Дослідження О. Коваль є актуальним у контексті оновлення професійного самоврядування адвокатури, підвищення стандартів правової допомоги та приведення діяльності адвокатури у відповідність до європейських стандартів правової професії [64].

В. Лаврів у статті «Адміністративно-правове регулювання адвокатської таємниці» досліджує проблему охорони адвокатської таємниці в Україні з точки зору адміністративно-правового регулювання. Він проводить порівняльно-правовий аналіз національного законодавства та досвіду зарубіжних країн, виокремлюючи як спільні риси, так і відмінності у підходах. У публікації розкрито поняття адвокатської таємниці, її зміст, суб'єкти, на яких вона поширюється, а також правові засади її збереження під час здійснення правничої (адвокатської) діяльності. Автор вказує на існування значних законодавчих прогалин, зокрема недостатньо чітко врегульованого питання відповідальності за розголошення адвокатської таємниці особами, які зобов'язані її охороняти, але не є адвокатами. Крім того, В. Лаврів пропонує шляхи вдосконалення нормативно-правового регулювання адвокатської таємниці: розширення нормативного закріплення адвокатської таємниці, встановлення чітких процедур щодо збереження та доступу до неї, а також запровадження адекватної юридичної відповідальності за її порушення [84].

На увагу заслуговує також публікація А. Олійника «Реформа адвокатури: адміністративно-правове забезпечення». А. Олійник визначає, що під адміністративно-правовим забезпеченням розуміється діяльність

уповноважених державою суб'єктів, спрямована на створення системного підходу до вдосконалення інституту адвокатури, з урахуванням мети, об'єкта, суб'єктів та засобів такого забезпечення, причому об'єктом цієї діяльності виступають суспільні відносини у сфері організації й діяльності адвокатури, а засобами – організаційно-правові заходи, нормативно-правове регулювання і взаємодія державних інституцій із адвокатурою. А. Олійник зазначає, що адміністративно-правове забезпечення реформ інституту адвокатури має низку недоліків, серед яких: неузгодженість нормативної бази, недостатня координація між суб'єктами, нечітке розмежування компетенцій держави та адвокатури, а також пропонує напрями вдосконалення: інституційний (посилення ролі самоврядування адвокатури), компетентнісний (чіткіше визначення повноважень), змістовний (відповідність законодавства сучасним стандартам) та матеріальний (забезпечення ресурсів) [97].

Правові проблеми адміністративно-правового регулювання відносин щодо внесення і розгляду адвокатського запиту А. Іванський. Він, зокрема, аналізує адміністративно-правове забезпечення механізму адвокатського запиту як інструменту, за допомогою якого адвокат чи юридична особа забезпечує реалізацію конституційного права особи на правову допомогу. А. Іванський висвітлює такі ключові питання адміністративно-правового регулювання відносин щодо внесення і розгляду адвокатського запиту: визначення поняття адвокатського запиту, нормативно-правові засади його подання та розгляду, суб'єкти відповідних адміністративно-правових відносин, а також проблеми практичної реалізації правового режиму відповіді на такий запит. Він констатує, що існуючий правовий механізм недостатньо ефективний; серед проблем виокремлюються нерегульованість чіткої процедури оформлення запиту, відсутність або недосконалість санкцій за неподання або затягування відповіді, а також низький рівень обліку електронних технологій. А. Іванський серед іншого обґрунтовує необхідність уніфікації правил оформлення адвокатського запиту, скорочення надмірних

формальностей (наприклад, надсилання копії свідчення адвоката, якщо ці дані вже доступні в реєстрі) та запровадження механізмів автоматичного реагування (зокрема, автоматизованого запиту-відповіді) для інформації, яка не має статусу обмеженого доступу. На увагу заслуговують також наступні рекомендації А. Іванського щодо удосконалення адміністративно-правового регулювання суспільних відносин щодо внесення і розгляду адвокатського запиту: створення вичерпного переліку підстав для відмови у задоволенні запиту, надання адвокатському запиту статусу, аналогічного запиту суду, а також введення персональної відповідальності адресатів за порушення строків чи формату відповіді на адвокатський запит [57].

Н. Меєрович в дисертації «Адміністративно-правове регулювання адвокатської діяльності в Україні» аналізує адміністративно-правові засади організації та функціонування інституту адвокатури в Україні, а також здійснює порівняльний аналіз з відповідним досвідом Республіка Польща. У дисертації розглядаються такі питання як історія становлення адвокатури як інституту реалізації права на правову допомогу, правове становище суб'єктів адвокатської діяльності, порядок набуття права на заняття адвокатською діяльністю, адміністративні процедури контролю за адвокатською діяльністю, самоврядний контроль адвокатури, а також дисциплінарна відповідальність адвокатів. Н. Меєрович встановила, що сучасне адміністративно-правове регулювання організації та функціонування інституту адвокатури в Україні має низку недоліків, зокрема: фрагментованість нормативної бази, нечітке розмежування державного контролю та самоврядування адвокатської спільноти, слабка адаптація зарубіжного досвіду до національних умов. Крім того, авторка пропонує перспективні напрями вдосконалення адміністративно-правового регулювання адвокатської діяльності в Україні: приведення законодавства у відповідність до європейських стандартів, чітке визначення ролей держави і самоврядування адвокатури, удосконалення процедур контролю й відповідальності [90].

У публікації Є. Шкребець на тему «Адвокатура України: адміністративно-правове забезпечення діяльності на сучасному етапі» досліджуються адміністративно-правові засади функціонування адвокатури в Україні в умовах сучасних трансформацій, визначаються етапи становлення та розвитку системи адміністративно-правового забезпечення адвокатської діяльності, зокрема визначається поняття та складові даної системи, розкривається правовий статус суб'єктів, що беруть участь у її реалізації, а також визначаються напрями вдосконалення нормативно-правового регулювання організації та функціонування інституту адвокатури. Є. Шкребець аналізує соціальну роль і функції органів адвокатури, порядок їх взаємодії з державними органами виконавчої влади та правоохоронними структурами, а також робить порівняльно-правовий огляд зарубіжного регулювання адвокатської діяльності. Він, зокрема, визначає, що чинна система адміністративно-правового забезпечення адвокатури України є фрагментованою, має нормативні та організаційні розбіжності, що знижує ефективність роботи адвокатської системи, а також пропонує такі напрями удосконалення вказаної системи, серед яких: систематизація і кодифікація адміністративно-правових норм щодо адвокатури; чітке визначення меж державного втручання та здійснення самоврядування адвокатів; узгодження ролей держави й професійної спільноти адвокатів; врахування досвіду європейських країн [172].

Адміністративно-правовий статус національної адвокатури України досліджує І. Габані. Він, зокрема, досліджує поняття, правове положення та гарантії функціонування інституту адвокатури в Україні з точки зору адміністративно-правового регулювання, розкриває правовий статус Національної асоціації адвокатів України (НААУ) та органів адвокатського самоврядування як складової системи забезпечення права на правову допомогу, а також забезпечення незалежності адвоката та недопустимості втручання державних органів у діяльність органів адвокатського самоврядування (виділяються повноваження органів самоврядування

національного й регіонального рівнів: з'їзду адвокатів України, Ради адвокатів України, Вищої кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури, а також регіональних конференцій, рад, дисциплінарних і ревізійних комісій).

І. Габані формулює висновок про те, що нинішній адміністративно-правовий статус адвокатури в Україні є неоднозначним і недостатньо узгодженим: є розбіжності в трактуванні повноважень, недостатньою є чіткість у регулюванні відносин між державою і органами адвокатського самоврядування, а також слабо виписані гарантії незалежності. Враховуючи вищезазначене, І. Габані визначає перспективні напрями вдосконалення адміністративно-правового статусу національної адвокатури: упорядкування регламенту повноважень і функцій органів адвокатського самоврядування; чіткіше формулювання гарантій незалежності адвокатури; мотивування рішень органів самоврядування та підвищення прозорості їхньої діяльності. Він підкреслює, що посилення адміністративно-правового статусу адвокатури є важливим кроком для реалізації права на правову допомогу та зміцнення інституту адвокатури як елемента правової держави [24].

Принципи адвокатської діяльності в Україні в адміністративно-правовому аспекті досліджують Ю. Загуменна та Е. Наджафі в окремій монографії. Вони, зокрема, здійснюють комплексне дослідження системи принципів адвокатської діяльності в Україні з точки зору адміністративного права, визначають поняття, характерні ознаки та змістовну складову таких принципів, їх джерельну базу й здійснюють їхню систематизацію. Значну увагу в монографії приділено класифікації принципів адвокатської діяльності та розкриттю їх сутності, а також проведенню порівняльно-правового аналізу міжнародних стандартів адвокатської діяльності на прикладах Бельгії, Великобританії, Греції, Іспанії, Італії, США, Франції, Швейцарії, Швеції та Японії. Ю. Загуменна та Е. Наджафі констатують, що українське адміністративно-правове регулювання принципів адвокатської діяльності має недоліки, серед яких: фрагментарність нормативної бази та недостатню

гармонізацію з міжнародними стандартами. Враховуючи вищезазначене, Ю. Загуменна та Е. Наджафі пропонують конкретні шляхи вдосконалення адміністративно-правового регулювання принципів адвокатської діяльності в Україні, серед яких: кодифікація відповідних норм, чітке закріплення принципів у законодавстві та врахування зарубіжного досвіду [50].

Питання адміністративно-правового забезпечення реалізації правозахисної функції в Україні розкриває О. Стасюк. Він здійснює комплексне дослідження механізмів державного адміністративно-правового впливу, які спрямовані на забезпечення виконання правозахисної функції держави, а також виокремлює ключові елементи: генезис правозахисної функції держави, зміст та ознаки адміністративно-правового забезпечення, а також принципи й форми такого забезпечення. О. Стасюк зазначає, що чинна система має суттєві недоліки, серед яких: нечітке розмежування повноважень між державними органами, фрагментарність правового регулювання, недостатня реалізація принципу ефективності, а також пропонує напрями удосконалення адміністративно-правового забезпечення реалізації правозахисної функції в Україні: формалізацію й систематизацію норм, посилення інституційних засад реалізації правозахисної функції, підвищення ролі адміністративно-правового механізму як гаранта прав людини [155].

В. Гвоздій у науковій публікації на тему «Адміністративно-правовий статус органів адвокатського самоврядування» аналізує правовий статус та функціонування органів адвокатського самоврядування в Україні через призму адміністративного права. Він досліджує історичний розвиток таких органів (зокрема етапи їх перетворення за радянських державних форм) та визначає, що органи адвокатського самоврядування виступають суб'єктами адміністративно-правових відносин, наділені владними повноваженнями із забезпечення діяльності адвокатської спільноти. Також В. Гвоздій зазначає, що хоча після здобуття незалежності України зазначені органи набули більшої автономії, процес їх юридичного та організаційного оформлення як самостійних публічно-правових суб'єктів ще не завершений. З метою чіткого

правового закріплення повноважень, гарантій незалежності та функцій органів адвокатського самоврядування він пропонує внести відповідні зміни до законодавства та підзаконних актів [27].

Окрему монографію організаційно-правовим засадам діяльності кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури присвятив М. Косенко. Він, зокрема, досліджує теоретичні й практичні засади функціонування Кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури (КДКА) як ключового органу адвокатського самоврядування в Україні, висвітлює історичні етапи становлення адвокатури та комісій, позицію КДКА в системі управління адвокатською діяльністю, визначає принципи її діяльності, функції та повноваження. Значну увагу М. Косенко приділяє організаційній структурі комісії, правовому становищу голови й членів, процедурам кваліфікаційного відбору адвокатів, підвищення їхньої кваліфікації та дисциплінарного контролю, а також формулює пропозиції щодо вдосконалення нормативно-правового регулювання діяльності КДКА, підвищення її ефективності як органу самоврядування [75].

У публікації І. Садовської «Адвокатська діяльність як об'єкт податково-правового регулювання» досліджено теоретичні та прикладні аспекти правового регулювання оподаткування адвокатської діяльності в Україні. Авторка розглядає адвокатську діяльність як самостійний вид професійної правничої практики, що потребує спеціального податково-правового підходу, а також простежує історичні етапи становлення системи податкового регулювання адвокатури в Україні, досліджує її еволюцію та вплив змін податкового законодавства на розвиток правничої професії. У публікації визначено об'єкт, предмет і систему податково-правового регулювання адвокатської діяльності, окреслено основні ознаки та особливості правового статусу адвоката як суб'єкта оподаткування. Значну увагу І. Садовська приділяє аналізу чинного законодавства, яке регулює порядок оподаткування доходів адвокатів, залежно від форми організації їхньої професійної діяльності – індивідуальної, у складі адвокатського бюро

чи адвокатського об'єднання. У роботі також розглянуто зарубіжний досвід оподаткування адвокатів і запропоновано шляхи адаптації ефективних іноземних моделей до українських реалій. Таким чином, І. Садовська реалізує комплексний підхід до аналізу адвокатської діяльності з позицій податкового права, визначає специфіку її правової природи та формулює пропозиції щодо вдосконалення законодавчого регулювання оподаткування адвокатів [141].

Місце адвокатури в системі недержавних суб'єктів правоохорони України дослідив М. Завальний. Він, зокрема, аналізує адміністративно-правовий статус адвокатури як одного з недержавних суб'єктів правоохоронної діяльності в Україні та окреслює її місце у системі державних і недержавних суб'єктів правоохорони. Об'єктом його дослідження виступають суспільні відносини, що виникають у процесі здійснення адвокатською спільнотою функцій захисту прав і свобод громадян у межах правоохоронної системи, а предметом – адвокатура як інститут, її правове положення та функціональна роль у системі недержавних суб'єктів правоохоронної діяльності. На підставі аналізу Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» та інших нормативних актів М. Завальний досліджує внутрішній зміст адвокатської діяльності та слушно зазначає, що адвокатура як інститут реалізації права на правову допомогу відповідає вимогам правового інструменту захисту прав і свобод громадян, виконуючи функцію правозахисту не лише в межах традиційної діяльності адвоката-захисника, але й у ширшому системному контексті забезпечення правової безпеки суспільства. Крім того, М. Завальний аргументовано доводить, що адвокатура вправі вважатися недержавним суб'єктом правоохорони, оскільки, з одного боку, вона не є органом державної влади, але з іншого – виконує функції, спрямовані на охорону суспільних правових інтересів. На увагу заслуговують висновки сформульовані в публікації, зокрема, щодо необхідності законодавчого та організаційного забезпечення чіткого визначення місця адвокатури у системі суб'єктів правоохоронної

діяльності, підвищення рівня її взаємодії з державними органами, а також удосконалення механізмів контролю та самоврядування адвокатської спільноти [48].

Враховуючи тему даного дослідження, на особливу увагу заслуговують публікації, присвячені порівняльно-правовим дослідженням інституту адвокатури в Україні та зарубіжних країнах.

Так, Ю. Оніщик у публікації «Правові засади діяльності адвокатури: досвід Польщі та перспективи України» дослідив правові засади діяльності адвокатури у Республіці Польща та окреслив перспективи адаптації цих засад до умов України. Він, зокрема, проаналізував вимоги доступу до професії адвоката в Польщі, зокрема порядок проходження стажування та складання іспиту, а також організаційно-правові форми здійснення адвокатської діяльності. Значну увагу в процесі дослідження Ю. Оніщик приділив дисциплінарній відповідальності адвокатів та аплікантів у польській системі, діяльності органів адвокатського самоврядування, а також правовим умовам здійснення адвокатської діяльності іноземцями на території Польщі.

На підставі порівняльного аналізу Ю. Оніщиком виявлено характерні особливості польської адвокатури, які не мають прямого аналога в Україні, і на основі цього сформульовано рекомендації щодо вдосконалення українського законодавства та практики функціонування інституту адвокатури. Таким чином, ним було проведено глибокий порівняльно-правовий аналіз систем адвокатури і виокремлено практичні напрями реформування української адвокатської спільноти з урахуванням європейських стандартів [99].

Крім того, Ю. Оніщик та О. Коваль дослідили вплив міжнародних стандартів на правове забезпечення діяльності адвокатури України. У публікації науковці розглядають вплив міжнародно-правових стандартів на правове забезпечення діяльності адвокатури в Україні, розкривають сутність та характерні ознаки міжнародних стандартів організації й діяльності адвокатури, а також класифікують міжнародні акти за ступенем прямого

регулювання (опосередковане та безпосереднє) цієї професійної сфери. Ю. Оніщик та О. Коваль зазначають, що джерелами міжнародно-правових стандартів організації та діяльності інституту адвокатури виступають документи Організація Об'єднаних Націй, Рада Європи та корпоративних міжнародних структур адвокатури, а також підкреслюють, що міжнародні стандарти вже знайшли відображення у вітчизняному законодавстві та практиці правозастосування, а подальше врахування цих стандартів сприятиме гармонізації норм адвокатської діяльності України з європейськими та підвищенню ефективності правового регулювання [100].

На увагу заслуговує також публікація Т. Вільчик на тему «Адвокатура як інститут реалізації права на правову допомогу: порівняльно-правовий аналіз законодавства країн Європейського Союзу та України». Нею здійснено комплексне теоретичне та прикладне дослідження інституту адвокатури як складового елемента механізму реалізації конституційного права на правову допомогу в контексті порівняльного аналізу законодавства країн Європейський Союз та України. Т. Вільчик визначає новий статус адвокатури, її завдання і функції на сучасному етапі, а також досліджує взаємодію адвокатури з державними органами влади та інститутами громадянського суспільства. На увагу заслуговує розроблена нею класифікація моделей реалізації права на правову допомогу через адвокатуру в країнах ЄС з виокремленням типових концептів тлумачення функцій публічної влади щодо гарантування і забезпечення безоплатної правової допомоги. Крім того, Т. Вільчик вказує на необхідність законодавчого закріплення низки положень для вдосконалення механізмів забезпечення права особи на правову допомогу, а також по-новому розглядає взаємовідносини адвокатури та судової влади, визначає природу обов'язків адвоката в суді [15].

У дисертації В. Войцешука «Адвокатура як інститут реалізації права на правову допомогу: порівняльний адміністративно-правовий аналіз законодавства Литовської Республіки та України» досліджено

адміністративно-правові засади функціонування адвокатури як ключового інституту реалізації конституційного права людини на правову допомогу; здійснено порівняльний аналіз українського та литовського законодавства, визначено спільні й відмінні риси в організації адвокатури, системі її самоврядування, дисциплінарній відповідальності адвокатів і гарантіях їхньої незалежності. В дисертації підкреслюється роль адвокатури як складової публічного механізму захисту прав і свобод громадян, а також її значення у розбудові правової держави та забезпеченні принципу верховенства права. Особливу увагу приділено ефективності системи безоплатної правової допомоги, взаємодії адвокатури з органами влади та відповідності національного законодавства європейським стандартам.

За результатами проведеного дослідження В. Войцешук пропонує вдосконалити законодавство України про адвокатуру шляхом: розширення гарантій незалежності адвокатів; посилення ролі та автономії органів адвокатського самоврядування; запровадження чітких процедур дисциплінарної відповідальності на основі прозорості та справедливості; удосконалення механізмів надання безоплатної правової допомоги; а також гармонізації українських норм із правом Європейського Союзу й позитивним досвідом Литовської Республіки. Запропоновані заходи, на думку В. Войцешука, сприятимуть підвищенню рівня правової захищеності громадян і зміцненню довіри до інституту адвокатури як важливого елементу демократичної правової системи [17].

Монографія О. Шири та А. Боровика «Адвокатура як інститут реалізації права на правову допомогу: порівняльний адміністративно-правовий аналіз законодавства Польщі та України» присвячена комплексному дослідженню правового статусу адвокатури як одного з ключових інститутів реалізації права людини на правову допомогу в сучасній правовій державі. Автори здійснили глибокий порівняльний аналіз адміністративно-правового регулювання адвокатської діяльності в Україні та Республіці Польща, розкрили історичні передумови формування адвокатури

в обох країнах, визначили спільні тенденції та відмінності в організації, функціях і принципах діяльності адвокатських об'єднань. Значну увагу у вказаній монографії приділено питанню гарантій незалежності адвокатів, ролі органів адвокатського самоврядування, процедурі дисциплінарної відповідальності та механізмам надання безоплатної правової допомоги.

О. Шира та А. Боровик підкреслюють, що ефективне функціонування адвокатури є невід'ємним елементом забезпечення верховенства права та доступу громадян до правосуддя. На основі аналізу польського досвіду автори пропонують низку напрямів удосконалення українського законодавства про адвокатуру: посилення інституційної незалежності адвокатури від органів державної влади, удосконалення механізмів дисциплінарної відповідальності шляхом забезпечення прозорості процедур, розширення повноважень органів адвокатського самоврядування, підвищення стандартів професійної етики адвокатів, а також реформування системи безоплатної правової допомоги з урахуванням польської моделі фінансування та контролю якості послуг.

До перспективних напрямів удосконалення адміністративно-правових засад регулювання адвокатської діяльності в Україні з урахуванням позитивного досвіду Республіки Польща О. Шира та А. Боровик відносять: запозичення позитивного досвіду Польщі щодо обов'язкового страхування цивільної відповідальності за шкоду, заподіяну адвокатом клієнтові під час виконання професійних обов'язків; імплементацію в національне законодавство польського варіанту підготовки майбутнього адвоката, коли особа (аплікант) протягом трьох років проходить стажування і тільки потім складає адвокатський іспит; доповнення переліку дисциплінарних стягнень, які можуть застосовуватись до адвоката в Україні, грошовим стягненням за вчинення дисциплінарного проступку за аналогією із відповідним переліком за польським законодавством; імплементацію в національне законодавство можливості застосування до адвокатів додаткових дисциплінарних стягнень у вигляді заборони виконання патронату (керівництва стажуванням) на

певний строк та втрати пасивного й активного права бути вибраними до органу адвокатського самоврядування у разі вчинення дисциплінарного проступку; стимулювання адвокатів до активної участі у захисті клієнта шляхом збільшення розміру додаткової винагороди у разі винесення судом виправдувального вироку [10, с. 152-153]. Наведені пропозиції вирізняються науковою новизною і вся вказана робота в цілому має практичне значення для вдосконалення національної адвокатури, розвитку адміністративного права та гармонізації українського законодавства з європейськими стандартами у сфері захисту прав людини [10.].

Також слід звернути увагу на публікацію В. Гвоздія «До питання світової практики тлумачення основних принципів адвокатської етики». Він, зокрема, досліджує світову практику тлумачення основних принципів адвокатської етики, порівнюючи норми поведінки адвокатів у різних правових сім'ях – англосаксонській та романо-германській. В. Гвоздій аналізує такі принципи як незалежність, чесність, конфіденційність, пріоритет інтересів клієнта, професійна компетентність і добропорядна репутація адвоката, які закріплені в етичних кодексах і правилах адвокатської діяльності в різних країнах. Він також звертає увагу, що незважаючи на відмінності в правових традиціях і культурах, існує ядро універсальних цінностей адвокатської професії, які визнаються в усьому світі. На підставі порівняльного аналізу В. Гвоздій формулює висновок про те, що правове регулювання адвокатської етики в Україні має бути адаптоване з урахуванням міжнародних стандартів і практик, і пропонує звернути увагу на вдосконалення відповідних норм українського права [28].

Доктринальне порівняльно-правове дослідження стандартів організації та професійної діяльності адвокатури провела В. Святоцька. Нею, зокрема, розглянуто стандарти організації та професійної діяльності адвокатури як інституту у правових системах різних країн із порівняльно-правового ракурсу, визначено сутність, характеристичні ознаки й класифікацію стандартів адвокатури, проаналізовано їхнє джерело, систему суб'єктів

встановлення та забезпечення, а також досліджено національні моделі стандартизації адвокатської діяльності у контексті порівняння правових систем країн з англо-американською та романо-германською традиціями. В. Святоцькою виявлено тенденції уніфікації стандартів адвокатської діяльності серед держав-членів Європейського Союзу, а також описано характерні особливості української регламентації інституту адвокатури, віднесеної до романо-германського типу правової моделі [150].

Таким чином, проведений аналіз історіографії проблематики організації та функціонування інституту адвокатури, включаючи дослідження адміністративно-правових засад адвокатської діяльності, дозволяє сформулювати висновок про те, що в національній юридичній доктрині сформувалась тенденція щодо активізації наукових досліджень актуальних питань організації та діяльності адвокатури, причому серед досліджених публікацій важливе місце посідають порівняльно-правові дослідження адміністративних засад функціонування інституту адвокатури у зарубіжних країнах.

Також основою для проведення даного дослідження є публікації, присвячені методології наукового пошуку, серед яких слід відзначити роботи таких відомих науковців як О. Ганьба та В. Мірошніченко «Особливості сучасної методології правових наукових досліджень» [26], М. Кельман «Методологія сучасного правознавства: становлення та основні напрями розвитку» [63], Н. Кушакова-Костицька «Методологічні проблеми сучасних правових досліджень: об'єктивна необхідність чи суб'єктивна формальність» [83], Г. Лук'янова «Методологічні основи дослідження права у сучасній юридичній науці» [87], В. Пашинський «Методологічний інструментарій дослідження проблем адміністративно-правового забезпечення оборони держави» [104].

Так, Н. Кушакова-Костицька аналізує стан і виклики методологічного забезпечення юриспруденції в умовах зміни наукових парадигм. Вона обґрунтовує, що методологічна рефлексія є об'єктивною потребою, без якої

неможливі наукова новизна й валідність правових досліджень, і водночас застерігає від перетворення методології на формальний ритуал без змістовного навантаження. Крім того, Н. Кушакова-Костицька підкреслює необхідність інтегрованої, плюралістичної методології, яка поєднує філософсько-правові засади, логіко-евіденційні та емпіричні підходи, міждисциплінарні інструменти й чіткі критерії науковості. У центрі її уваги знаходяться проблеми методологічного нігілізму та еkleктики, розмежування методів, прийомів і дослідницьких процедур, а також зв'язок методології з культурою наукового мислення. Практичний висновок вказаної публікації полягає в тому, що осмислена, несуб'єктивована методологія підвищує якість правових робіт, забезпечує відтворюваність результатів і сприяє консолідації правової науки [83].

О. Ганьба та В. Мірошніченко також досліджують специфічні ознаки сучасної методології правових наукових досліджень. Науковці акцентують увагу на тому, що методологія правознавства утворює дві взаємопов'язані складові: з одного боку – це сукупність методів, які забезпечують вивчення і оволодіння складними правовими процесами; з іншого – це система фундаментальних філософсько-гносеологічних положень, які лежать в основі формування і аналізу наукового знання. О. Ганьба та В. Мірошніченко пропонують трирівневу структуру методології: перший рівень – фундаментальна чи філософська методологія; другий рівень – загальнонаукова методологія; третій рівень – спеціальна правова методологія. Науковці підкреслюють, що сучасні правові дослідження потребують комплексного застосування методів із зазначених рівнів, а не лінійного чи ізольованого підходу, а також формулюють висновок про те, що лише усвідомлений, системний і міжрівневий підхід до методології правознавчої науки здатен забезпечити належну наукову якість, методологічну коректність і практичну релевантність правових досліджень [26].

Г. Лук'янова в своїй публікації досліджує концептуальні основи методології юридичної науки, зокрема методологічні засади дослідження права як соціально-багатоаспектного явища. Вона здійснює системний аналіз сутності поняття «методологія» в правознавстві, розглядає її функції, структуру та рівні організації (філософська або фундаментальна, загальнонаукова, конкретнонаукова) та підкреслює необхідність чіткої методологічної орієнтації у правових дослідженнях. Крім того, Г. Лук'янова окреслює основні принципи наукового пізнання – діалектики, системності, об'єктивності, історичності, які є базовими компоненти методологічної основи. Вона підкреслює, що лише усвідомлена та системна методологія здатна забезпечити наукову точність, ризик-мінімальність, теоретичну глибину і практичну релевантність правознавчих досліджень [87].

Окремо слід зупинитися на методології дослідження адвокатури як інституту реалізації права на правову допомогу в контексті порівняльного адміністративно-правового аналізу законодавства Латвійської Республіки та України.

Методологія дослідження адвокатури як інституту реалізації права на правову допомогу у порівняльному адміністративно-правовому аналізі законодавства Латвійської Республіки та України ґрунтується на використанні трьох взаємопов'язаних груп методів – філософських, загальнонаукових і спеціально-юридичних.

Філософські методи становлять світоглядну основу дослідження та забезпечують глибинне розуміння природи адвокатури як соціально-правового явища. Застосовується діалектичний метод, який дозволяє розглядати адвокатуру в динаміці її становлення, розвитку та взаємодії з державними інститутами, а також виявляти суперечності між принципом незалежності адвокатської діяльності та адміністративним регулюванням у сфері правової допомоги. Історико-філософський підхід сприяє усвідомленню еволюції уявлень про роль адвокатури в суспільстві, від класичних моделей професійного самоврядування до сучасних європейських

стандартів правничої професії. Використання аксіологічного методу забезпечує аналіз адвокатури крізь призму правових цінностей – свободи, справедливості, доступу до правосуддя, людської гідності, що є ключовими для розуміння сутності права на правову допомогу. Герменевтичний метод дозволяє тлумачити правові тексти з урахуванням культурно-правового контексту кожної держави, а синергетичний підхід дає змогу побачити адвокатуру як відкриту, самоорганізовану систему, у якій узгоджуються публічні та приватні інтереси.

Окремо слід зупинитися на універсальному для всіх гуманітарних наук діалектичному методі дослідження. Діалектичний метод, заснований на принципах розвитку, суперечності та взаємозв'язку явищ, є ефективним інструментом для дослідження інституту адвокатури в контексті порівняльно-правового аналізу законодавства Латвії та України. Його застосування дає змогу розглядати правові явища не статично, а в динаміці – у процесі їх становлення, змін і взаємного впливу під впливом суспільних, політичних та історичних чинників.

Закон єдності та боротьби протилежностей дозволяє виявити суперечності між принципами організації адвокатури в обох державах – наприклад, між державною регламентацією діяльності адвокатів і їхньою професійною незалежністю. Порівняння цих аспектів показує, як кожна правова система долає напругу між контролем держави та самоврядуванням професії, формуючи власну модель правового балансу. Таким чином, закон єдності та боротьби протилежностей дозволяє побачити оптимальні шляхи адміністративно-правового регулювання адвокатської діяльності з урахуванням позитивного зарубіжного досвіду. Саме адміністративні норми забезпечують єдність публічних та приватних інтересів в організації адвокатського самоврядування, надаючи адвокатам та їх клієнтам реальний правовий інструментарій для досягнення соціального компромісу.

Закон переходу кількісних змін у якісні дає можливість простежити, як поступові законодавчі вдосконалення, зміни у структурі адвокатських

органів чи розширення повноважень адвокатів у Латвії та Україні призводять до якісних перетворень інституту адвокатури – від бюрократичної системи до демократичного, самоврядного інституту, що діє на засадах верховенства права.

Закон «заперечення заперечення» дозволяє побачити етапність розвитку адвокатури: від радянської моделі підпорядкованої державі системи — до сучасного європейського типу професійної спільноти. У цьому контексті Україна, подібно до Латвії, пройшла шлях від заперечення радянської спадщини до формування нових правових принципів, ґрунтованих на незалежності, етичності та змагальності.

Прийоми діалектичного методу – аналіз і синтез, індукція та дедукція, порівняння й узагальнення, які також є прийомами логіки як міждисциплінарного методу наукового пошуку, дозволяють не лише виділити спільні риси інституту адвокатури у двох країнах, але й розкрити їхні відмінності у підходах до професійного самоврядування, дисциплінарної відповідальності, доступу до професії та гарантій діяльності. Такий підхід допомагає сформуванню комплексного бачення адвокатури як соціально-правового феномену, що розвивається в умовах пострадянського правового простору, але орієнтується на європейські стандарти та принципи прав людини.

Також важливим є дотримання фундаментальних принципів діалектичного методу – принципів об'єктивності та історизму в процесі дослідження правових засад адвокатської діяльності в Україні та Латвійській Республіці.

Принцип об'єктивності передбачає всебічне, неупереджене вивчення правових явищ, відображення їх у науковому аналізі відповідно до реальних фактів і закономірностей, незалежно від політичних чи ідеологічних впливів. В процесі дослідження адвокатури це означає необхідність об'єктивного порівняння правових систем обох держав, аналізу їх законодавчого регулювання, судової практики, професійних стандартів та реального стану

незалежності адвокатів. Принцип історизму, своєю чергою, зобов'язує розглядати адвокатську діяльність у контексті її історичного розвитку, простежуючи етапи становлення, зміни та вплив суспільно-політичних умов на формування правового статусу адвокатури. Застосування цього принципу дозволяє усвідомити, як спільна радянська правова спадщина та подальша європейська інтеграція вплинули на еволюцію адвокатських інститутів в Україні та Латвії. Поєднання об'єктивності та історизму забезпечує цілісність і глибину дослідження, дає можливість виявити закономірності розвитку правових засад адвокатської діяльності, а також сприяє формуванню науково обґрунтованих висновків і практичних рекомендацій щодо вдосконалення правового регулювання адвокатури в Україні з урахуванням європейського досвіду.

Отже, діалектичний метод у порівняльно-правовому аналізі адвокатури Латвії та України дає змогу глибше зрозуміти закономірності її еволюції, визначити тенденції розвитку та обґрунтувати перспективи вдосконалення українського законодавства на основі кращих практик європейського правового досвіду.

Загальнонаукові методи забезпечують логічну послідовність, системність і доказовість дослідження. Системно-структурний (структурно-функціональний) метод використовується для виявлення внутрішньої будови адвокатури як інституту, взаємозв'язку між її елементами – самоврядуванням, дисциплінарною юрисдикцією, механізмами доступу до професії та участю у системі безоплатної правової допомоги (дозволяє виявити функції, які виконує кожен із структурних елементів інституту адвокатури). Порівняльний метод (як різновид системного) дозволяє співставити моделі організації адвокатури у Латвії та Україні, визначити спільні тенденції та відмінності у регулюванні, а також оцінити рівень відповідності національних систем європейським стандартам Ради Європи та ЄС. Аналіз і синтез використовуються для розчленування складних правових явищ на окремі елементи та подальшого їх узагальнення у вигляді висновків

про закономірності функціонування інституту. Індукція і дедукція забезпечують логічний рух від емпіричних фактів до загальних положень і навпаки – від теоретичних засад до конкретних прикладів правозастосування. Функціональний метод допомагає дослідити, як адвокатура виконує свої суспільні функції – забезпечення доступу до правосуддя, захист прав людини, сприяння справедливому судочинству.

Використання прийомів соціологічного методу в процесі дослідження питань організації та діяльності адвокатури має важливе значення, оскільки дозволяє поєднати правовий аналіз із вивченням реальних соціальних процесів, що відбуваються у сфері правозахисної діяльності. Соціологічний метод спрямований на виявлення того, як правові норми функціонують у суспільстві, наскільки ефективно вони реалізуються, та як адвокати, держава і громадяни взаємодіють у практичному вимірі правозастосування. Завдяки цьому методу адвокатура розглядається не лише як сукупність юридичних норм, а як соціальний інститут, який виконує важливу роль у забезпеченні справедливості, доступу до правосуддя та формуванні правової культури.

Застосування прийомів соціологічного методу передбачає використання опитувань, інтерв'ю, анкетування, контент-аналізу та статистичних досліджень, що дозволяє отримати об'єктивну інформацію про реальний стан організації адвокатури, рівень довіри до адвокатів, ефективність механізмів самоврядування, а також проблеми, з якими стикаються фахівці у своїй професійній діяльності. Такі емпіричні дані дають можливість оцінити не лише формальну, а й фактичну реалізацію правових засад адвокатури, виявити розбіжності між нормою та практикою, а також зрозуміти соціальні чинники, що впливають на рівень незалежності та професійної етики адвокатів.

Соціологічний підхід особливо важливий у порівняльному аналізі адвокатури України та Латвійської Республіки, адже він дає змогу простежити, як соціально-економічні умови, рівень демократизації та громадська довіра до правових інститутів впливають на організацію і

функціонування адвокатури в кожній державі. Використання соціологічного методу робить дослідження більш комплексним і реалістичним, оскільки воно ґрунтується не лише на теоретичних висновках, а й на реальних соціальних фактах і тенденціях. У підсумку, залучення прийомів цього методу забезпечує глибше розуміння ролі адвокатури у суспільстві, дозволяє сформулювати науково обґрунтовані рекомендації щодо підвищення ефективності її діяльності, посилення незалежності адвокатів і зміцнення авторитету правничої професії в умовах розвитку демократичної правової держави. З метою отримання найбільш об'єктивних даних доцільно використовувати лише результати репрезентативних соціологічних досліджень. До прикладу, це оцінка громадянами ситуації в країні, рівень довіри до соціальних інститутів, політико-ідеологічні орієнтації громадян України в умовах російської агресії, які встановлені за результатами систематичних та різнобічних соціологічних досліджень, які проводить Разумков центр [101; 102].

Спеціально-юридичні методи дозволяють безпосередньо аналізувати правове регулювання адвокатури та практику його застосування. Формально-юридичний метод використовується для виявлення структури правових норм, встановлення змісту понять «адвокат», «адвокатська діяльність», «правова допомога», «адвокатське самоврядування», а також для визначення логічної узгодженості нормативних приписів. Порівняльно-правовий метод є ключовим у дослідженні, оскільки він забезпечує можливість зіставлення адміністративно-правових засад організації адвокатури в Україні та Латвії, аналізу їх відповідності міжнародним стандартам незалежності правничої професії, а також виявлення шляхів гармонізації національного законодавства. Метод правового моделювання застосовується для формулювання пропозицій щодо вдосконалення правового регулювання адвокатури з урахуванням позитивного досвіду Латвійської Республіки. Соціально-правовий метод спрямований на аналіз реальної ефективності нормативних приписів через призму їх практичної реалізації,

функціонування системи безоплатної правової допомоги, дисциплінарної практики та взаємодії адвокатури з органами державної влади. Нарешті, інтерпретаційно-догматичний метод забезпечує правильне тлумачення правових норм і формування науково обґрунтованих висновків щодо оптимального адміністративно-правового механізму реалізації права на правову допомогу.

Таким чином, поєднання філософських, загальнонаукових і спеціально-юридичних методів забезпечує цілісність, системність і глибину дослідження адвокатури як інституту реалізації права на правову допомогу та дозволяє здійснити всебічний порівняльний аналіз адміністративно-правового регулювання в Україні та Латвії.

Для проведення порівняльно-правового аналізу законодавства України та Латвійської Республіки щодо правового регулювання адвокатури як інституту реалізації права на правову допомогу доцільно застосувати низку сучасних наукових підходів, серед яких – цивілізаційний, антропологічний, телеологічний, інструментальний та синергетичний. Кожен із них дозволяє поглянути на досліджуване явище під різним науковим кутом, виявити його глибинну сутність і специфіку функціонування у відповідному суспільно-правовому контексті.

Цивілізаційний підхід передбачає аналіз адвокатури як продукту певної культурно-історичної та ціннісної системи. Правове регулювання адвокатури у кожній державі формується під впливом її цивілізаційної належності, історії розвитку державності, релігійних і культурних традицій, а також моделі взаємодії держави й суспільства. Україна належить до східноєвропейської, переважно православно-слов'янської цивілізації, для якої характерна вагома роль держави у суспільному житті, пріоритет колективістських і соціально-етатистських цінностей. Відтак, українська модель адвокатури історично тяжіла до державного контролю та адміністративного регулювання. Латвія ж належить до західноєвропейської, балтійсько-протестантської цивілізації, що базується на ідеях індивідуалізму,

автономії професійних спільнот і верховенства права. Це обумовило формування в Латвії адвокатури як самоврядної, незалежної від держави професійної інституції. Таким чином, цивілізаційний підхід дозволяє пояснити не лише відмінності у законодавчому регулюванні адвокатури, а й їхні глибинні культурно-історичні причини.

Антропологічний підхід зосереджує увагу на людині як центральному суб'єкті правовідносин, оцінюючи адвокатуру крізь призму забезпечення гідності, прав і свобод особи. У цьому контексті порівняльний аналіз зосереджується на тому, наскільки норми українського та латвійського законодавства забезпечують реальну, а не формальну можливість людини отримати правову допомогу. Враховується доступність адвокатських послуг, гарантії незалежності адвоката, професійна етика, рівень довіри до адвокатури та якість комунікації між адвокатом і клієнтом. У Латвії адвокатура розглядається насамперед як інститут служіння людині – адвокат виступає гарантом захисту особи перед державою. В Україні така гуманістична парадигма лише поступово утверджується, адже історично адвокатура мала більш посередницьку функцію між громадянином і владою. Отже, антропологічний підхід дозволяє визначити, наскільки кожна з правових систем орієнтована на людину як на головну цінність права.

Телеологічний підхід дає змогу досліджувати адвокатуру з позиції її мети та призначення. Основною метою правового регулювання діяльності адвокатури є забезпечення ефективної реалізації права на правову допомогу, що становить важливий елемент права на справедливий суд. Порівняння законодавства України та Латвії у межах цього підходу дає змогу з'ясувати, якими цілями керувалися законодавці при формуванні інституту адвокатури та наскільки внутрішня структура цього інституту відповідає його функціональному призначенню. У латвійському праві адвокатура телеологічно спрямована на захист прав людини через незалежне професійне самоврядування та участь у забезпеченні справедливого суду. В Україні адвокатура здебільшого сприймається як механізм забезпечення доступу до

правосуддя, хоча поступово відбувається зміщення акценту до розуміння її як незалежного гаранта реалізації прав людини. Таким чином, телеологічний підхід дозволяє оцінити ефективність законодавчої моделі з точки зору її відповідності кінцевій меті – захисту прав і свобод людини.

Інструментальний науковий підхід розглядає право не тільки як визначену державою систему юридичних норм, які зобов'язують, збороняють чи дозволяють, а ще й як систему різноманітних та дієвих правових засобів досягнення публічних чи приватних цілей учасниками суспільних відносин. Крім того, інструментальний науковий підхід забезпечує практичну спрямованість і прикладний характер наукового аналізу. Цей підхід полягає у використанні системи методів, інструментів і засобів, за допомогою яких дослідник не лише пізнає сутність правових явищ, а й визначає можливості їх удосконалення з метою підвищення ефективності правового регулювання. У межах такого підходу адвокатура розглядається не абстраговано від інших правових та соціальних інститутів, а як функціональний інститут правової системи, який виконує конкретні соціально-правові завдання – захист прав, свобод і законних інтересів громадян, забезпечення доступу до правосуддя та реалізацію принципу верховенства права.

Застосування інструментального підходу дозволяє дослідити не лише зміст і структуру нормативно-правових актів, що регулюють діяльність адвокатів, а й ефективність їх практичного застосування, ступінь узгодженості з міжнародними стандартами та вплив на якість правової допомоги. У процесі порівняльного аналізу України та Латвії цей підхід виявляється через оцінку інституційних механізмів функціонування адвокатури, таких як система самоврядування, порядок доступу до професії, дисциплінарна відповідальність, гарантії незалежності та взаємодія з державними органами. Інструментальний підхід передбачає також використання емпіричних і статистичних даних, аналіз судової практики, міжнародних звітів і рекомендацій професійних об'єднань, що дає змогу об'єктивно оцінити результативність чинного правового регулювання.

Таким чином, інструментальний науковий підхід у дослідженні правових засад адвокатської діяльності сприяє поєднанню теоретичного і практичного рівнів пізнання, дозволяє не лише описати правову дійсність, а й визначити напрями її вдосконалення. Завдяки цьому підходу дослідження набуває прикладного значення, адже його результати можуть бути використані для розроблення пропозицій щодо удосконалення законодавства, підвищення професійних стандартів адвокатури та адаптації української правової системи до європейських правових вимог.

Синергетичний підхід розглядає правову систему як відкриту, динамічну та самоорганізуючу структуру, елементи якої постійно взаємодіють і взаємовпливають один на одного. У контексті адвокатури цей підхід дозволяє проаналізувати взаємозв'язок адвокатури з іншими елементами правової системи – судовою владою, органами юстиції, системою безоплатної правової допомоги, громадянським суспільством і міжнародними інституціями. Застосування синергетичного підходу до порівняння України та Латвії дає можливість побачити, як зміни в судовій, адміністративній чи антикорупційній сферах впливають на розвиток адвокатури, а також як європейська інтеграція сприяє гармонізації українського законодавства зі стандартами ЄС і Ради Європи. Для Латвії характерна усталена модель синергетичної взаємодії між державою та адвокатурою, тоді як в Україні цей процес перебуває у стадії становлення, що проявляється у реформуванні адвокатського самоврядування, розширенні його повноважень та поступовому зміцненні незалежності професії.

Отже, застосування цивілізаційного, антропологічного, телеологічного та синергетичного підходів у комплексі дозволяє всебічно дослідити правове регулювання адвокатури як інституту реалізації права на правову допомогу в Україні та Латвії. Такий підхід забезпечує глибоке розуміння не лише відмінностей у законодавстві двох держав, а й тих соціокультурних, ціннісних та системних чинників, які зумовлюють ці відмінності й

визначають напрями подальшої еволюції інституту адвокатури в умовах європейської інтеграції.

1.2 Історія виникнення та розвитку адміністративно-правових засад адвокатської діяльності в Латвійській Республіці та в Україні

Грунтовне дослідження правових явищ та процесів обов'язково повинно включати аналіз історії їх виникнення, становлення та розвитку. Дослідження історії становлення публічного адміністрування інституту адвокатури в Латвійській Республіці покликано виявити та виокремити позитивний історичний досвід адміністративно-правового регулювання організації та діяльності адвокатів в Латвії, а також урахувати та не допустити повторення помилок в процесі побудови адміністративно-правового механізму управління адвокатурою та її взаємодії з органами публічної адміністрації, громадськими об'єднаннями та громадянами в Україні.

Історія литовської адвокатури має глибокі коріння та починається ще у Великому князівстві Литовському, адже у різні періоди існування, зокрема після утворення Речі Посполитої у 1569 році, значна частина сучасної території Латвії входила до складу Великого князівства Литовського. Велике князівство Литовське в XIV столітті охопило території колишньої Київської держави, а згодом поширило свій вплив і на балтійські землі, включно з частиною Латвії.

У джерелах Великого князівства Литовського XVI ст. (Литовські статuti 1529, 1566, 1588 pp.) є згадки про представників сторін у суді, яких у текстах позначали латинським терміном «procurator» (прокуратор) або в перекладах – «повірений».

Так, у першому Статуті 1529 року вже передбачалося, що сторона може «дати за себе» іншого представника в судовому процесі, якщо сама не може бути присутня: «Кожному чоловіку, котрый бы до суда нашего земського пришел, дозволяем порадника або прокуратора при себе мати, котрый бы

справы его перед судомъ вирекал и боронил» [34]. Визначалися також обов'язки порадника: «А порадникъ або прокураторъ маєт верне и справедливо справу того, которого оброну, вирекати, а неправды не чинити» [34]. Також у першому Статуті вперше закріплюється принцип відповідальності «адвоката» (прокуратора) за навмисну неправду: «А ежели бы порадникъ або прокураторъ умысне неправду чинил, тогды того самого, а не того, за кого боронил, винью чинити маем» [34]. Проте, слід зазначити, що це скоріше фіксація усталеної на той час практики, ніж детальний опис адвокатської професії.

Другий Статут 1566 року більш чітко розмежував участь у судовому процесі особисту і через повіреного. В ньому зазначалося, що представник має підтвердити свої повноваження й діє від імені довірителя: «Кждому человеку, и вельможному, и шляхтичу, и мещанину, и мужику, позволяем порадника при себе мати и через него свои справы судовые вирекати» [34]. Таким чином, у другому Статуті право на адвоката було поширене на всі стани – від шляхти до міщан і навіть селян, що було прогресивно для XVI століття.

Також у другому Статуті підкреслюється вимога щодо професійності повіреного (прокуратора): адвокат мав знати право й виступати ясно та чесно: «А порадник маєт быти в праве добрый, и речи свои ясне и справедливо вирекати, кривды не чинячи» [34].

Крім того, аналогічно до першого Статуту, адвокат ніс особисту відповідальність за свідомий обман: «А ежели бы порадникъ умысне неправду чинил и суд в томъ вводил в оману, тогды сам за то винью чинити маем и карати яко за неправду» [34].

У другому Статуті прямо визнається право адвоката на винагороду — важливий крок до професіоналізації адвокатури: «А господарь наш дозволяет, абы каждый порадникъ за свою працю и трудъ заплату мати могль, однакож без кривды и надуживанья» [34].

Таким чином, другий Литовський статут (1566 р.) закріпив: право всіх станів на захисника, вимоги до професійності адвокатів, оплату за їхню працю, сувору відповідальність за обман.

Третій Литовський статут (1588 р.) – найдосконаліший і найдетальніший із трьох. Він діяв понад 250 років і в багатьох регіонах, зокрема на українських землях, був чинним навіть у XVIII ст. У ньому інститут адвокатури (порадники, прокуратори) був ще більше врегульований. Він, зокрема, уточнив порядок уповноваження «адвоката»: повірений мав мати письмове доручення, засвідчене належним чином: «Абы прокураторъ или порадинокъ безъ листу поверительного, печатю и рукою того, за кого боронити мает, утверженого, до суду не приступовал» [34]. Це вже було досить близько до «адвокатської» практики: «адвокат» мав пред'явити «лист поверительный» (доручення), він мав бути засвідчений печаткою та підписом довірителя, без цього адвокат не допускався до процесу (ця вимога робила адвокатуру ще більш формалізованою, підтверджувала, що адвокат діє не самовільно, а за волею клієнта, захищала сторони від шахрайства, узаконювала інститут довіреності, який став одним з елементів правової системи у Східній Європі).

Крім того, у третьому Литовському статуті було закріплено загальне право на адвоката: «Кждому чоловіку, и шляхтичю, и мещанину, и простому посполитому, позволяем порадиника при себе мати, и через него sprawy свои вирекати, а сам при том быти або небыти воля его» [34].

Також у третьому Статуті додається вимога до репутації й освіченості адвоката: «А порадинокъ мает быти в праве вченны и в добрій славі зостаючи, а неправды чинити не мает» [34].

Згідно із третім Литовським статутом адвокат перед початком справи складав присягу, чим закріплювалися його етичні обов'язки: «Абы порадинокъ, приступуючи до sprawy, присягу чиниль, ижъ буде справедливо и верне боронити, а кривды не чинити» [34].

Як і в попередніх статутах, адвокат особисто відповідав за обман суду: «А ежели бы порадникъ умысне неправду чиниль и суд въ томъ вводиль в оману, тогды винью сам зносити мает и кару понести». А також визнавалося законне право на винагороду, але з обмеженням проти зловживань: «А порадникъ за трудъ и працю свою заплату мати може, однакож мерную и без надуживанья» [34].

Таким чином, Третій Статут 1588 р. зробив адвокатуру майже повністю самостійним і професійним інститутом: адвокати мали бути освічені й добросчесні, складали присягу, отримували офіційне право на оплату, несли особисту відповідальність за зловживання.

Слід зазначити, що «прокуратори» не були «адвокатами» у сучасному розумінні, а були скоріше довіреними особами, що представляли інтереси сторін. Вони не утворювали окремої професійної корпорації, як адвокатура у Західній Європі, але їхня діяльність визнавалася і регулювалася судовим правом.

Отже, прокуратори у Литовському князівстві функціонували у вигляді офіційно визнаних представників сторін у суді, однак без тієї інституційної ваги й статусу, який пізніше набуде адвокатура.

У зв'язку із цим Р. Тузов зазначає, що внаслідок впровадження письмового законодавства, на території України у складі Великого князівства Литовського з'явилися ті члени судового процесу, які поступово перетворилися на адвокатів у сучасному розумінні цього терміну, на яких покладалась функція захисту підсудних. Протягом XVI ст. встановлюється і уточнюється правовий статус прокуратора (адвоката) в Україні. У різних редакціях Литовського Статуту закріплюється і розширюється коло справ, в яких могли приймати участь прокуратури (прообраз сучасних адвокатів) [163, с. 338-339].

Наступним етапом становлення та розвитку інституту адвокатури в Латвійській Республіці було виникнення перших професійних традицій адвокатури на території сучасної Латвії в добу Російської імперії у зв'язку з

імперською судовою реформою XIX – початку XX століття, відомою як судова реформа 1864 року; за результатами вказаної реформи було запроваджено інститут присяжних повірених, що заклало правові підвалини для подальшого формування адвокатської професії на території Латвії; місцеві адвокати й юридичні практики цієї доби заклали етичні й організаційні засади, які пізніше трансформувалися в національну систему професійного самоврядування [14, с. 52].

Після проголошення незалежності Латвії у 1918 році постала потреба у створенні власної національної системи адвокатури.

У рік відновлення міжнародного визнання (початок 1920-х) адвокатура в Латвії почала оформлятися як самоврядна професійна корпорація: 19 березня 1921 року була офіційно заснована *Latvijas Zvērinātu advokātu kolēģija* (Латвійська колегія присяжних адвокатів) та відбулася перша загальна (колегіальна) асамблея повірених адвокатів, на якій було обрано першу Раду повірених адвокатів (*Zvērinātu advokātu padome*). Таким чином, 19 березня 1921 року вважається днем офіційного початку діяльності організованої латвійської адвокатури [42]. Першим головою Ради у 1921 році став Густавс Земгалс (*Gustavs Zemgals*) – юрист і громадський діяч, який пізніше обійняв посаду президента Латвії.

Доба міжвоєнної Латвії (1918-1940) характеризується подальшим укріпленням професійних інститутів: створенням внутрішніх регламентів, правил професійної етики, системи дисциплінарної відповідальності та участю адвокатури у формуванні судової практики молодого республіки; у цей час адвокати належали до помітних громадських і державних інституцій (серед латвійських адвокатів були й майбутні державні діячі). Однак політичні потрясіння кінця 1930-х – початку 1940 року призвели до радикальної зміни статусу: після радянської окупації 1940 року національна система адвокатури була фактично ліквідована або інтегрована у радянські правозахисні інституції, а професія втратила попередню самоврядність та

незалежність; цей стан продовжувався впродовж періоду радянської влади (приблизно 1940/44-1991 роки) [181].

Таким чином, у період радянської окупації (1940-1990) інститут незалежної адвокатури фактично перестав існувати. Його було замінено на державну систему «юридичних консультацій», підконтрольних владі. Адвокатура втратила автономію, а її діяльність була значно обмежена.

З відновленням незалежності Латвії наприкінці ХХ століття почався процес реанімації національних професійних інститутів, у тому числі адвокатури. Ключовим нормативним актом став Закон Латвійської Республіки «Про адвокатуру» (*Advokatūras likums*), що був ухвалений у 1993 році та набрав чинності 27 квітня 1993 року – цей закон юридично відновив інститут незалежної адвокатури, закріпив принципи самоврядності, порядок прийняття до професії (іспити, присяга), дисциплінарні механізми та повноваження Ради адвокатів, і тим самим ознаменував повне відновлення сучасної професійної корпорації *Latvijas Zvērinātu advokātu kolēģija* (*Latvian Collegium / Council of Sworn Advocates*). Після ухвалення цього закону функціонування адвокатури стало регламентованим на демократичних засадах й інтегрованим у європейські професійні стандарти [51; 179].

У пострадянський період адвокатура Латвії розвивалася у напрямку відновлення та модернізації: відновлювалися реєстри практикуючих адвокатів, відновлювалися внутрішні органи самоврядування (колегії, Рада), створювалися процедури підвищення кваліфікації, посилювалася дисциплінарна відповідальність, встановлювалися професійні стандарти сумісності з правом ЄС, налагоджувалися міжнародні контакти та обміни. Офіційна, постійна структура зараз – це незалежна професійна корпорація *Latvijas Zvērinātu advokātu kolēģija* з виконавчим/наглядовим органом *Latvijas Zvērinātu advokātu padome* (Рада), яка відповідає за допуск до професії, нагляд, дисципліну й інші функції, визначені законом. При цьому адвокатура бере активну участь у розвитку правової культури й доступу до правосуддя, у

тому числі через ініціативи на кшталт «Днів адвокатури» та програм безоплатних консультацій для населення [179].

Таким чином, сучасна адвокатура Латвії організована як самоврядна професійна організація. Її структура включає Раду присяжних адвокатів, дисциплінарні органи та органи професійної підготовки. Колегія активно співпрацює з міжнародними організаціями, такими як ССВЕ (Рада адвокатів та юридичних товариств Європи, що сприяє інтеграції латвійської адвокатури у європейський правовий простір [180].

До ключових дат та подій в історії становлення та розвитку інституту адвокатури в Латвії слід віднести наступні:

- 1918 рік – проголошення незалежності Латвії; зародкові ініціативи щодо створення професійної ради адвокатів з’являються впродовж 1918-1920 рр.;

- 19 березня 1921 року – перше загальне зібрання присяжних адвокатів, обрання *Latvijas Zvērinātu advokātu padome* (дата, що вважається офіційним початком національної адвокатури в її організованому вигляді);

- 1921 (впродовж року) – *Gustavs Zemgals* був обраний першим головою Ради присяжних адвокатів (пізніше він став президентом Латвії);

- 1940 – 1944 – 1990 (1991) роки – період радянської окупації та інтеграції адвокатури в радянську систему; фактична втрата самоврядної структури та відчутне обмеження професійної незалежності;

- 27 квітня 1993 року – ухвалення Закону «Про адвокатуру» (*Advokatūras likums*), який врегулював відновлення й сучасний статус адвокатури в незалежній Латвії [51]. Закон відновив діяльність *Latvijas Zvērinātu advokātu kolēģija* як незалежної професійної корпорації;

- 1990-ті – 2000-ті роки – відбудова інституцій, налагодження дисциплінарних і кваліфікаційних процедур, інтеграція стандартів ЄС; подальший професійний та організаційний розвиток до сьогодення.

Серед видатних персоналій та представників адвокатської спільноти, які відігравали помітну роль у взаємозв’язку адвокатури та держави, слід

назвати Густавса Земгалса (Gustavs Zemgals), а також інших відомих юристів. Серед колишніх латвійських політичних лідерів і юристів були й ті, хто раніше працював як адвокат (наприклад, Jānis Čakste та Alberts Kviesis згадуються в контексті професійних зв'язків між юриспруденцією і державною службою у міжвоєнний період) [42]. Названі персоналії ілюструють вплив адвокатури на державотворення у міжвоєнний період.

Сучасна Latvijas Zvērinātu advokātu kolēģija функціонує як незалежна корпорація, що об'єднує практикуючих присяжних адвокатів, забезпечує допуск до професії, проводить іспити, веде реєстри, здійснює дисциплінарний нагляд і реалізує програми підвищення кваліфікації; вона також бере участь у роботі міжнародних професійних мереж і в розвитку доступу до правосуддя у Латвії [179].

На даний час Латвійська колегія присяжних адвокатів є незалежною професійною корпорацією латвійських присяжних адвокатів, що об'єднує всіх адвокатів, які здійснюють практику в Латвії.

Фізичні особи об'єднуються у Латвійську колегію присяжних адвокатів за професійною ознакою з метою підтримання престижу своєї професії, сприяння професійному розвитку, удосконалення творчих здібностей і набуття досвіду присяжними адвокатами, а також для виконання завдань, визначених законами.

Органами Латвійської колегії присяжних адвокатів є Загальні збори присяжних адвокатів, Латвійська рада присяжних адвокатів, Ревізійна комісія та Комісія з дисциплінарних проваджень.

У Латвійській колегії присяжних адвокатів налічується 1357 адвокатів, з них: 1212 присяжних адвокатів; 123 помічників присяжних адвокатів; 20 адвокатів держав-членів Європейського Союзу, які здійснюють практику в Латвії під професійним званням країни свого проживання; 2 адвокати держав-членів Європейського Союзу, професійна кваліфікація яких визнана такою, що відповідає вимогам для постійної діяльності в Латвії [179].

В сучасній Латвії адвокат – це незалежний і професійний юрист, який надає правову допомогу у захисті та представництві законних інтересів осіб у судових процесах і досудових розслідуваннях, надає юридичні консультації, готує правові документи та виконує інші юридичні дії. Адвокат є особою, що належить до судової системи, і у своїй професійній діяльності підпорядковується лише закону. Адвокат здійснює вільну професійну діяльність (практику), яка кваліфікується як інтелектуальна праця.

Після прийняття до складу присяжних адвокатів новоприйнятий адвокат складає присягу перед Головою Верховного суду: «Я присягаю бути вірним Латвії, добросовісно та з переконанням дотримуватися законів держави, з повагою ставитися до судів та державної влади, не писати й не говорити у своїй роботі адвоката нічого, що могло б зашкодити державі, суспільству, сім'ї та моралі, чесно виконувати обов'язки присяжного адвоката, захищати інтереси моїх довірителів або тих осіб, справи яких я веду, усвідомлюючи, що за свої дії відповідатиму перед законом» [179].

У Латвії для того, щоб стати адвокатом (*zvērīnāts advokāts*), необхідно пройти стажування. Після здобуття юридичної освіти кандидат повинен стати адвокатським помічником (*zvērīnāta advokāta palīgs*). Помічник адвоката працює під наглядом практикуючого присяжного адвоката та отримує практичний досвід. Тривалість стажування зазвичай становить не менше 3 років, але в окремих випадках (наприклад, якщо людина вже має значний юридичний досвід – суддя, прокурор тощо) цей термін може бути скорочений. Після стажування та складання кваліфікаційного іспиту особа подає заяву на прийняття до Латвійської колегії присяжних адвокатів [51].

Таким чином, на відміну від України майбутній адвокат має пройти стажування в якості помічника адвоката і вже потім скласти адвокатський іспит, чим забезпечується кращий відбір кваліфікованих юристів, які мають бажання стати адвокатами, адже в процесі стажування відсіюються ті особи, які по різних причинах не спроможні виконувати основні функції адвоката.

Таким чином, до кваліфікаційного іспиту в Латвії допускається особа, яка вже має досвід роботи в адвокатському бюро.

Дослідження історії становлення публічного адміністрування інституту адвокатури в Латвійській Республіці дозволяє сформулювати наступні (попередні) висновки.

До ключових дат та подій в історії становлення та розвитку інституту адвокатури в Латвії слід віднести наступні:

- 1918 – проголошення незалежності Латвії; перші ініціативи щодо створення професійної ради адвокатів з'являються впродовж 1918-1920 рр.;

- 19 березня 1921 – перше загальне зібрання присяжних адвокатів, обрання *Latvijas Zvērinātu advokātu padome* (дата, що вважається офіційним початком національної адвокатури в її організованому вигляді); у цьому ж році – обрання *Gustavs Zemgals* першим головою Ради присяжних адвокатів (обраний перед початком президентської кар'єри);

- 1940 (1944) – 1990 (1991) – період радянської окупації та інтеграції адвокатури в радянську систему; фактична втрата самоврядної структури та відчутне обмеження професійної незалежності;

- 27 квітня 1993 – ухвалення Закону «Про адвокатуру» (*Advokatūras likums*), який врегулював відновлення й сучасний статус адвокатури в незалежній Латвії, закріпив принципи незалежності адвокатів і самоврядування професії;

- 1990-ті – 2000-ті рр. – відбудова інституцій, їх адміністративно-правова регламентація, налагодження дисциплінарних і кваліфікаційних процедур, інтеграція стандартів ЄС; подальший професійний та організаційний розвиток.

Отже, після відновлення незалежності Латвії у 1991 році розпочався процес відбудови адвокатури. Важливим кроком стало ухвалення 27 квітня 1993 року Закону «Про адвокатуру» (*Advokatūras likums*), який закріпив принципи незалежності адвокатів і самоврядування професії. Закон відновив

діяльність Latvijas Zvērinātu advokātu kolēģija як незалежної професійної корпорації.

Сучасний стан адміністративно-правового регулювання адвокатської діяльності в Латвійській Республіці – це результат тривалої історії становлення інституту адвокатури в Латвії, яка включає складний період функціонування в умовах окупації, що стало справжнім випробуванням для професії. Носії професійної правової культури змогли зберегти національні правові традиції та звичаї адвокатської діяльності та відродити їх після звільнення Латвії.

Для України важливим є саме цей аспект – збереження національних правових традицій та професійної правової культури адвокатів, неприпустимість повторення помилок минулого в частині підкорення радянській (російській) тоталітарній системі; розуміння того, що тільки в незалежній та суверенній Україні можливе функціонування адвокатури як повноцінного інституту реалізації права на правову допомогу, ефективного правового інструменту захисту основних прав і свобод людини. Під контролем російської федерації як спадкоємця та носія «правових традицій» радянського союзу можлива тільки імітація правозахисної діяльності для прикриття тоталітаризму та систематичних порушень прав і свобод людини.

Латвія як колишня радянська республіка пройшла успішний шлях євроінтеграції, позбулася комуністичного минулого та перейняла найкращі європейські правові цінності. Таким чином, сучасні адміністративно-правові засади організації та діяльності адвокатури в Латвійській Республіці є результатом історичного розвитку інституту адвокатури під впливом європейських традицій, норм та принципів права ЄС.

Враховуючи позитивний історичний досвід Литовської Республіки щодо організації підготовки адвокатів пропонується внести відповідні зміни в національне законодавство. Зокрема, доцільно нормативно передбачити, що особа, яка виявила бажання стати адвокатом, спочатку складає вступний іспит на помічника адвоката і тільки через три роки стажування під

керівництвом досвідченого адвоката набуває право складати кваліфікаційний (адвокатський) іспит.

Окремо слід зазначити, що запозичення позитивного історичного досвіду зарубіжних країн з метою удосконалення адміністративно-правових засад організації та діяльності адвокатури України необхідно здійснювати з урахуванням особливостей національних правових традицій, правосвідомості та правової культури громадян України в цілому та професійної правосвідомості (правової культури) практикуючих адвокатів зокрема.

Інститут адвокатури на українських землях має давню й складну історію, що тісно переплітається з розвитком права, державності та суспільних відносин. Його становлення проходило через кілька етапів, кожен із яких відображав особливості політичного та правового життя відповідної доби.

Перші прояви діяльності, подібної до адвокатської, можна простежити ще у часи Київської Русі, коли судові процеси відбувалися за участі «посередників» або «повірених» – осіб, що допомагали сторонам у захисті їхніх прав. Вони не мали чіткого правового статусу, однак виконували функції порадників і представників у спорах. У період входження українських земель до складу Великого князівства Литовського та Речі Посполитої система права почала набувати більшої формалізації. Литовські статuti XVI століття, які тривалий час діяли на українських теренах, уже передбачали можливість участі представників сторін у судовому процесі. З'явилися так звані «прокуратори» та «повірені», які могли вести справи від імені позивача чи відповідача. Їхня діяльність мала напівофіційний характер, однак саме в цей час поступово формувалася традиція професійного юридичного захисту [59].

Козацька доба внесла свої особливості. У судовій системі Гетьманщини, що спиралася на звичаєве право та певною мірою на польсько-литовські правові норми, адвокатура як окрема інституція ще не була виокремлена. Проте у військових і генеральних судах діяли «заступники» чи

«ходатаї», які виконували функції правозахисників. Їхня діяльність мала переважно морально-громадський характер, ґрунтувалася на авторитеті та знанні звичаєвого права. З часом, із посиленням впливу писаного законодавства, зокрема універсалів гетьманів і судових збірників, зросла потреба у більш професійному юридичному представництві.

Після приєднання українських земель до Російської імперії адвокатура почала розвиватися в рамках імперської правової системи. У першій половині XIX століття функції правового захисту виконували «повірені при судах», які часто не мали спеціальної освіти, але діяли на підставі дозволів судових органів. Реформи 1864 року, що запровадили нову судову систему, закріпили інститут присяжних повірених – фактично перших професійних адвокатів із визначеними правами, обов'язками та етичними нормами. На українських територіях, особливо в Києві, Харкові, Одесі, сформувалися кола юристів, що стали основою національної адвокатської спільноти [59].

Після встановлення радянської влади адвокатура зазнала суттєвих змін. На початку 1920-х років вона була перетворена на державний інститут, що діяв у межах жорсткого контролю партійних і адміністративних органів. Приватна адвокатська практика була ліквідована, а замість неї створено колегії захисників при народних комісаріатах юстиції. У радянський період адвокатура втратила значну частину своєї незалежності, перетворившись на елемент державної системи правосуддя. Водночас вона виконувала важливу соціальну функцію – надавала правову допомогу населенню, хоча й у межах дозволеного політичного поля [59].

Новий етап розвитку настав із проголошенням незалежності України у 1991 році. Відродження національної адвокатури відбувалося на засадах демократизму, самоврядування та професійної незалежності. Було ухвалено низку нормативних актів, що визначили статус адвоката, принципи діяльності адвокатських об'єднань і гарантії адвокатської діяльності. Прийняття Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» закріпило правові основи сучасної системи, у якій адвокат виступає

ключовим учасником судового процесу та гарантом захисту прав і свобод людини.

Сьогодні адвокатура України є невід'ємною складовою правової держави, поєднуючи в собі історичні традиції, професійну етику та європейські стандарти діяльності. Її шлях є історією становлення правової культури, боротьби за незалежність правозахисної професії та утвердження принципу верховенства права на українських землях.

В історії становлення та розвитку інституту адвокатури на українських землях можна умовно виділити шість основних періодів:

- киеворуський період – зародження перших форм правового представництва, коли під час судових розглядів сторони могли користуватися допомогою посередників або повірених, які сприяли вирішенню спорів, хоч і не мали офіційного статусу адвокатів. Правова допомога тоді ґрунтувалася переважно на звичаєвому праві та авторитеті громади;

- польсько-литовський період – формування професійних засад адвокатської діяльності під впливом Литовських статутів XVI століття. Саме в цей час з'являються представники сторін у суді – прокуратори та повірені, які мали визначені права та обов'язки. Це період зародження традицій професійного юридичного захисту на українських землях;

- козацька доба – розвиток судочинства у межах Гетьманщини, де функції адвокатів виконували «заступники» або «ходатаї». Їхня діяльність мала громадський характер і базувалася на знанні звичаєвого права. Хоча офіційного інституту адвокатури не існувало, саме тоді закладалися моральні та етичні основи майбутньої професії правозахисника;

- Україна у складі Російської імперії – становлення адвокатури як окремого правового інституту. Судова реформа 1864 року запровадила інститут присяжних повірених, що стали першими професійними адвокатами з чітко визначеним правовим статусом. Саме цей період вважається початком сучасної адвокатури на українських землях.

- радянський період – підпорядкування адвокатури державі та партійним органам. У 1920-х роках ліквідовано приватну практику, створено державні колегії захисників. Незважаючи на втрату незалежності, адвокатура виконувала соціальну функцію – надання правової допомоги громадянам у межах радянського законодавства, включаючи роботу юридичних консультацій;

- період незалежної України – відродження адвокатури як незалежного професійного інституту. З 1991 року розпочалася розбудова системи самоврядування адвокатів, запровадження європейських стандартів діяльності та гарантій професійної незалежності. Прийняття Закону «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» утвердило адвокатуру як ключовий елемент демократичної правової держави [59].

В свою чергу, розвиток інституту адвокатури в період незалежної України також можна умовно розділити на кілька основних етапів:

- період становлення (1991–1996 рр.) – формування правових та організаційних засад діяльності адвокатури після проголошення незалежності України, відновлення самостійності професії та створення перших адвокатських об'єднань;

- період нормативного оформлення (1996–2012 рр.) – закріплення конституційного статусу адвокатури, розроблення законодавчої бази, визначення ролі адвоката як учасника судового процесу та поступове утвердження принципу незалежності професії;

- період реформування та європейської інтеграції (2012–2016 рр.) – ухвалення Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», створення єдиної системи органів адвокатського самоврядування, підвищення стандартів професійної етики й наближення української адвокатури до європейських моделей;

- період інституційного розвитку (2016–2020 рр.) – посилення ролі Національної асоціації адвокатів України, удосконалення механізмів

дисциплінарної відповідальності, впровадження системи підвищення кваліфікації та цифровізації адвокатської діяльності;

- сучасний період (з 2020 р. – до сьогодні) – адаптація адвокатури до нових викликів, зокрема цифрової трансформації правосуддя, воєнного стану та захисту прав людини в умовах збройної агресії, подальше утвердження незалежності й авторитету професії в українському суспільстві [59].

Щодо першого періоду – після проголошення незалежності у 1991 році в Україні фактично довелося відбудовувати адвокатуру з нуля. Радянська система не передбачала реальної незалежності правників – адвокат був, по суті, елементом державної машини, підконтрольним Міністерству юстиції, із суворою ієрархією та обмеженими повноваженнями. Тому перші роки незалежності стали часом відновлення самостійності професії, створення її організаційної структури, пошуку власної моделі адвокатського самоврядування.

Одним із ключових моментів цього періоду стало ухвалення Закону України «Про адвокатуру» 19 грудня 1992 року. Це був, без перебільшення, історичний документ – перший в Україні закон, який закріпив незалежний статус адвокатури як недержавного інституту, що діє для забезпечення права громадян на захист і правову допомогу. Закон проголосив основні принципи діяльності адвокатів: незалежність від державних органів; дотримання адвокатської таємниці; самоврядування адвокатури; добровільне об'єднання адвокатів у колегії, фірми, бюро тощо [59].

Саме тоді з'явилася можливість створювати приватні адвокатські об'єднання, що було справжньою новацією для пострадянського простору. Якщо раніше адвокати працювали виключно у державних «колегіях адвокатів», то тепер вони могли об'єднуватися за власною ініціативою, обирати форму діяльності, клієнтів, гонорарну політику.

Після ухвалення Закону почався процес реєстрації нових адвокатських об'єднань – колегій, адвокатських фірм і бюро. У великих містах, зокрема, в

Києві, Харкові, Львові, Одесі, Дніпрі, з'явилися перші незалежні юридичні офіси, які працювали за принципами ринкової економіки.

На початку 1990-х адвокатура переживала серйозні матеріальні труднощі; не було сталої системи оплати праці, єдиних тарифів, соціальних гарантій. Держава практично не фінансувала безоплатну правову допомогу, тому адвокати часто працювали «на ентузіазмі».

Таким чином, період 1991-1996 рр. став для української адвокатури часом народження у новій якості. Від формальної «ланки системи правосуддя» адвокатура перетворилась на самостійну професійну спільноту, що почала відстоювати незалежність, формувати нові етичні стандарти та розвивати ринок правових послуг.

Щодо другого періоду – у 1996-2012 роках адвокатура в Україні вступила в нову фазу розвитку – період нормативного оформлення. Якщо перші роки незалежності були часом становлення й пошуку власної моделі, то цей етап став періодом упорядкування, закріплення конституційного статусу, визначення місця адвоката у системі правосуддя та поступового визнання його реальної, а не лише формальної незалежності.

Початком нового етапу стало ухвалення Конституції України 1996 року, у якій адвокатура вперше отримала офіційне конституційне закріплення. У статті 59 було проголошено, що «кожен має право на правову допомогу» та що «для забезпечення цього права в Україні діє адвокатура». Це, з одного боку, дало професії високий статус – адвокатура була визнана невід'ємним елементом системи гарантій прав людини, а з іншого – зобов'язало державу створити ефективні правові механізми для реалізації цього принципу. Відтоді адвокатура розглядалася не просто як приватна діяльність юристів, а як важливий інститут громадянського суспільства, покликаний забезпечувати верховенство права [59].

Після прийняття Конституції почалося поступове формування нової нормативної та процесуальної бази. Закон 1992 року «Про адвокатуру» продовжував діяти, але він уже не відповідав новим реаліям. Його положення

залишалися загальними й не враховували змін у судовій системі, яка почала оновлюватися наприкінці 1990-х. Тому в цей період основна еволюція адвокатури відбувалася через оновлення процесуального законодавства, зокрема, кримінального, цивільного, господарського, адміністративного.

З прийняттям нових редакцій Цивільного процесуального кодексу (2004), Господарського процесуального кодексу (2001), а згодом і Кодексу адміністративного судочинства (2005) було чітко закріплено правовий статус адвокатів як учасників судового процесу з повноцінними процесуальними правами: подавати докази, заявляти клопотання, брати участь у дослідженні доказів, оскаржувати рішення. У кримінальному процесі роль адвоката-захисника також була посилена, особливо після внесення змін, що розширили право особи на захисника з моменту затримання.

У цей же період почав формуватися інститут безоплатної правової допомоги. Було підготовлено законодавчу основу, яка у 2011 році втілилася у Закон «Про безоплатну правову допомогу». Цей закон став важливим кроком до забезпечення рівності громадян перед законом і визнав адвоката ключовою фігурою в системі доступу до правосуддя [59].

Важливою подією стало також наближення українського законодавства до європейських стандартів. Після вступу України до Ради Європи у 1995 році на неї поширилася юрисдикція Європейського суду з прав людини, і адвокати почали все активніше звертатися до практики ЄСПЛ. Це вплинуло на стиль адвокатської роботи, адже у правову аргументацію почали включати поняття «справедливого суду», «належного процесу», «презумпції невинуватості». Адвокати почали виступати представниками своїх клієнтів у міжнародних інституціях, що вимагало нового рівня професійної культури.

Водночас в цей період залишились не вирішеними ключові питання організації функціонування інституту адвокатури. Головною слабкістю залишалася фрагментованість адвокатури – кожна область мала власні правила, процедури прийому, дисциплінарні підходи. Це створювало нерівність у доступі до професії й перешкоджало формуванню єдиних

стандартів. Крім того, залежність від органів юстиції у процедурі видачі свідоцтв про право на заняття адвокатською діяльністю підривала сам принцип незалежності [59].

Отже, період 1996-2012 років став часом інституційного оформлення української адвокатури. Було закріплено її конституційний статус, поступово сформовано процесуальні права, розпочато розвиток системи безоплатної правової допомоги та створено основу для самоврядності. Цей етап не дав завершеної моделі, але підготував ґрунт для подальшої реформи 2012 року, коли адвокатура вперше отримала єдину структуру, новий закон і реальну незалежність. Саме у 1996-2012 роках професія остаточно вийшла з тіні старої радянської системи й утвердилася як повноцінний інститут правової держави, який стоїть на захисті прав і свобод людини.

Щодо третього періоду – період 2012-2016 років став для української адвокатури переломним – це був час глибокого реформування та реального наближення до європейських стандартів. Якщо попередні роки були етапом поступового нормативного оформлення, то саме після ухвалення Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» від 5 липня 2012 року професія отримала цілісну, системну правову основу і вперше – справжнє самоврядування. Уперше за час незалежності адвокатура перестала бути розпорошеною спільнотою і стала єдиним інститутом із власними органами управління, чітко визначеними правами, обов'язками та механізмами відповідальності.

Новий закон став фактичним «конституційним актом» для професії. Він докорінно оновив правила доступу до адвокатури: було встановлено єдину процедуру кваліфікаційного іспиту, стажування та видачі свідоцтва про право на заняття адвокатською діяльністю. Контроль над цими процесами перейшов від органів юстиції до самої адвокатури, що стало важливим кроком до реальної незалежності. Тепер держава не могла впливати на те, хто стане адвокатом – це вирішували самі правники через кваліфікаційно-дисциплінарні комісії адвокатури (КДКА). Таким чином,

адвокатура отримала контроль над своїм власним складом і внутрішньою дисципліною [59].

Ключовим нововведенням стало створення єдиної системи органів адвокатського самоврядування, яка вперше об'єднала всіх адвокатів України. Національний рівень представляла Національна асоціація адвокатів України (НААУ) – організація, що стала офіційним голосом професії перед державою та міжнародними партнерами. До її структури увійшли Рада адвокатів України, Вища кваліфікаційно-дисциплінарна комісія, Конференція адвокатів та інші інститути. Створення НААУ означало появу централізованого представницького органу, який міг не лише захищати професійні інтереси, а й формувати політику розвитку адвокатури [59].

Закон 2012 року також унормував види адвокатської діяльності – надання правової допомоги, захист, представництво, складання процесуальних документів. Було закріплено форми організації роботи: адвокатське бюро, адвокатське об'єднання та індивідуальну практику. Це надало професії гнучкості й узаконило сучасні форми юридичного бізнесу. Вперше чітко прописали гарантії адвокатської діяльності – заборону втручання в роботу адвоката, обшуків і прослуховування без рішення суду, право на збереження адвокатської таємниці. Саме в ці роки поняття «незалежність адвокатури» набуло практичного змісту.

Особливе місце в реформі посіло підвищення стандартів професійної етики. Одразу після створення НААУ був прийнятий новий Правила адвокатської етики (2012), які відповідали рекомендаціям Ради Європи та Міжнародної асоціації адвокатів. Ці правила деталізували обов'язки адвоката щодо клієнта, суду, колег, а також чітко визначили межі допустимої реклами, конфлікту інтересів і дисциплінарної відповідальності. Вперше запрацював єдиний дисциплінарний механізм, що дозволив реально реагувати на порушення, але водночас – захищати адвоката від безпідставного тиску чи переслідувань. Це сприяло формуванню внутрішньої культури професії, довіри між адвокатами та підвищенню авторитету адвокатури в суспільстві.

Період після 2012 року також збігся з активними процесами європейської інтеграції України, що суттєво вплинуло на розвиток адвокатури. Україна взяла курс на адаптацію свого законодавства до норм Європейського Союзу, а отже – на впровадження стандартів верховенства права, справедливого суду, змагальності та незалежності захисту. Адвокатура почала активно співпрацювати з європейськими інституціями – такими як ССВЕ (Рада адвокатських асоціацій і правничих товариств Європи) та Міжнародна асоціація адвокатів [59].

Водночас цей період не був спокійним. Після подій Революції Гідності 2013-2014 років адвокатура опинилася у центрі політичних і суспільних викликів. Адвокати часто ставали захисниками учасників протестів та, відповідно, стикалися з тиском правоохоронних органів.

Реформа системи безоплатної правової допомоги, започаткована ще у 2011 році, саме в цей період запрацювала повноцінно. В усіх регіонах України почали діяти центри БПД, які укладали контракти з адвокатами, забезпечуючи захист осіб, які не мали можливості оплатити правову допомогу. Це значно розширило доступ до правосуддя та підняло соціальну роль адвокатури. Адвокатура почала виконувати не лише приватну, а й публічну функцію [59].

У межах реформ зросли вимоги до кваліфікації адвокатів: було запроваджено систему підвищення кваліфікації, а також Єдиний реєстр адвокатів України, що забезпечив прозорість і публічність професії.

Адвокатура стала структурованою, самокерованою та отримала не лише нову законодавчу базу, а й новий світогляд – орієнтацію на права людини, на стандарти ЄСПЛ і європейську модель незалежної професійної спільноти.

Отже, 2012-2016 роки – це період, коли українська адвокатура остаточно відірвалася від пострадянського минулого і набула рис сучасного європейського інституту. Самоврядування, незалежність, підвищення етичних і професійних стандартів, участь у системі безоплатної допомоги та

правозахисна місія – усе це стало не просто гаслами, а реальними ознаками професії. Цей період заклав міцний фундамент для подальшого розвитку адвокатури як повноцінного, зрілого та авторитетного інституту правової держави в Україні.

Щодо четвертого періоду – період 2016-2020 років став етапом інституційного зміцнення української адвокатури – часом, коли створена у 2012 році система самоврядування почала працювати стабільно та послідовно. Якщо попередній період був періодом становлення й нормативного закріплення, то після 2016 року настав час реальної практичної реалізації цих реформ, зміцнення організаційної єдності та адаптації професії до сучасних викликів – цифровізації, зростання ролі міжнародних стандартів і підвищення довіри суспільства [59].

Центральне місце у цьому процесі посіла Національна асоціація адвокатів України (НААУ), яка остаточно утвердилася як головний орган адвокатського самоврядування. Саме в ці роки вона перетворилася з новоствореної структури на потужний інституційний центр, що координував діяльність усіх регіональних рад адвокатів, контролював дотримання стандартів етики, організовував підвищення кваліфікації й представляв адвокатуру у взаємодії з державою та міжнародними організаціями. НААУ активно виступала з позицією захисту професійних прав адвокатів, реагуючи на випадки тиску, незаконних обшуків, перешкоджання адвокатській діяльності. Це значно посилило її авторитет і консолідувало спільноту [59].

Важливим напрямом стало удосконалення дисциплінарної практики. Було удосконалено процедури розгляду скарг, підвищено вимоги до обґрунтованості дисциплінарних рішень, запроваджено єдині стандарти для кваліфікаційно-дисциплінарних комісій у регіонах. Це допомогло зробити систему більш справедливою і передбачуваною, зменшити кількість безпідставних переслідувань адвокатів, а також підвищити рівень професійної відповідальності.

Значний розвиток отримала система підвищення кваліфікації. НААУ створила Інститут післядипломної освіти адвокатури, налагодила мережу семінарів, онлайн-курсів і сертифікованих програм, які стали обов'язковою складовою професійного зростання. Такий підхід наблизив українську модель до європейської, де безперервне навчання є стандартом професійності.

Паралельно розпочалася активна цифровізація адвокатської діяльності. Запрацювали електронні кабінети адвокатів, розширено функціонал Єдиного реєстру адвокатів України, з'явилася можливість подавати документи онлайн, проходити дистанційне навчання, брати участь у судових засіданнях через відеозв'язок. Цифрові інструменти стали особливо важливими під час пандемії COVID-19, коли адвокати змушені були адаптуватися до дистанційної роботи та електронного судочинства.

У цей період адвокатура також активно розвивала міжнародне співробітництво, зміцнювала зв'язки з ССВЕ, Радою Європи та європейськими колегами. Питання верховенства права, незалежності правничої професії, гендерної рівності та прозорості адвокатського самоврядування стали предметом постійних професійних дискусій [59].

Отже, 2016-2020 роки можна охарактеризувати як етап інституційного дозрівання адвокатури. Українська адвокатська спільнота вийшла на новий рівень організації – із чіткою вертикаллю самоврядування, власними стандартами дисципліни, етики й освіти, а також із поступовим переходом у цифрову добу. Саме цей період перетворив адвокатуру з реформованої структури на стійкий, професійний і сучасний інститут громадянського суспільства, здатний ефективно захищати права людини в умовах нової правової реальності.

Щодо п'ятого періоду – сучасний період розвитку адвокатури, що триває з 2020 року й до сьогодні, характеризується адаптацією професії до нових суспільних, технологічних та безпекових викликів. Українська адвокатура, маючи вже розвинену систему самоврядування й усталені

інституції, увійшла в цей етап як зрілий інститут громадянського суспільства, здатний діяти в умовах кризи, цифрової трансформації та війни.

Одним із ключових напрямів стало пристосування до цифровізації правосуддя. Судова система поступово переходить у формат «електронного суду», і адвокати активно використовують електронні сервіси, електронний підпис, дистанційне подання документів, онлайн-засідання. НААУ впровадила електронний кабінет адвоката, удосконалила реєстри, запровадила онлайн-навчання та сертифікацію. Цифрові технології не лише спростили доступ до правосуддя, а й змінили саму культуру юридичної роботи – адвокати стали більш мобільними, технічно підготовленими та орієнтованими на швидку комунікацію з клієнтами і судами [59].

З 2022 року на перший план вийшло питання роботи адвокатури в умовах воєнного стану. Повномасштабна агресія російської федерації проти України різко змінила умови діяльності правників. Адвокати зіткнулися з викликами безпеки, евакуації, зруйнованої інфраструктури судів, але при цьому продовжували виконувати професійний обов'язок – захищати людей, консультувати переселенців, військових, полонених, родини загиблих, допомагати документувати воєнні злочини. НААУ координувала роботу регіональних рад, створювала гуманітарні та правозахисні ініціативи, налагоджувала міжнародну співпрацю.

У цей же час посилюється акцент на захисті прав людини в умовах надзвичайних обставин. Адвокати дедалі частіше виступають у ролі правозахисників, представляють інтереси військовополонених, внутрішньо переміщених осіб, а також беруть участь у справах, пов'язаних із порушеннями прав людини під час бойових дій. Це надало адвокатурі особливого морального авторитету в суспільстві.

Попри складні умови, продовжується утвердження незалежності професії. НААУ виступає з позицією захисту прав адвокатів, реагує на випадки тиску, порушень гарантій, взаємодіє з міжнародними правничими асоціаціями. Одночасно триває оновлення стандартів етики, цифрове

вдосконалення дисциплінарних процедур, а система безперервного підвищення кваліфікації перейшла у гібридний – онлайн та офлайн формати.

Таким чином, сучасний етап розвитку інституту адвокатури – це час випробувань. Вона успішно пристосовується до цифрової доби, зберігає професійні принципи під час війни й водночас посилює свій авторитет як незалежний правозахисний інститут.

Наведена періодизація дозволяє простежити тенденції у розвитку національного інституту адвокатури та визначити перспективні напрями адміністративно-правового регулювання адвокатської діяльності з урахуванням позитивного зарубіжного досвіду.

Висновки до розділу 1

1. Дослідження історіографії актуальних питань правової регламентації організації та функціонування інституту адвокатури дозволило виявити тенденцію щодо активізації наукових пошуків на даному напрямку, зокрема, і серед вчених-адміністративістів, які досліджують різні аспекти адміністративно-правового регулювання, публічного адміністрування адвокатської діяльності, включаючи дослідження зарубіжного досвіду правового регулювання організації та діяльності адвокатури як інституту реалізації права на правову допомогу.

Аналіз методології дослідження вказаної тематики дозволяє сформулювати висновок про необхідність поєднання в процесі дослідження всіх основних груп наукових методів – філософських, загальнонаукових та спеціально-юридичних, серед яких ключову роль відіграє методологія порівняльного правознавства (враховуючи тему дослідження).

Також необхідно підкреслити важливість використання в процесі дослідження загальновідомих наукових підходів: історико-філософського, антропологічного (людиноцентричного), аксіологічного, цивілізаційного, соціологічного, герменевтичного (інтерпретаційного), синергетичного.

2. В історії становлення та розвитку інституту адвокатури в Латвії слід виділити наступні періоди:

- 1918 – проголошення незалежності Латвії; перші ініціативи щодо створення професійної ради адвокатів з'являються впродовж 1918-1920 рр.;

- 19 березня 1921 – перше загальне зібрання присяжних адвокатів, обрання *Latvijas Zvērinātu advokātu padome* (дата, що вважається офіційним початком національної адвокатури в її організованому вигляді); у цьому ж році – обрання *Gustavs Zemgals* першим головою Ради присяжних адвокатів (обраний перед початком президентської кар'єри);

- 1940 (1944) – 1990 (1991) – період радянської окупації та інтеграції адвокатури в радянську систему; фактична втрата самоврядної структури та відчутне обмеження професійної незалежності;

- 27 квітня 1993 – ухвалення Закону «Про адвокатуру» (*Advokatūras likums*), який врегулював відновлення й сучасний статус адвокатури в незалежній Латвії, закріпив принципи незалежності адвокатів і самоврядування професії;

- 1990-ті – 2000-ті рр. – відбудова інституцій, їх адміністративно-правова регламентація, налагодження дисциплінарних і кваліфікаційних процедур, інтеграція стандартів ЄС; подальший професійний та організаційний розвиток.

3. В історії становлення та розвитку інституту адвокатури на українських землях слід виділити наступні періоди:

- києворуський період (IX–XIV ст.) – зародження первинних форм правового представництва на основі звичаєвого права.

- польсько-литовський період (XIV–XVII ст.) – формування професійних засад адвокатської діяльності під впливом Литовських статутів.

- козацька доба (XVII–XVIII ст.) – поява представників-заступників у судах Гетьманщини без офіційного статусу адвокатів.

- період у складі Російської імперії (кінець XVIII – початок XX ст.) – становлення інституту присяжних повірених як основи сучасної адвокатури.

- радянський період (1917–1991 рр.) – державне підпорядкування адвокатури та обмеження її незалежності.

- період незалежної України (з 1991 р.) – відродження незалежної, самоврядної адвокатури на демократичних засадах.

Дослідження історії становлення та розвитку інституту адвокатури на українських землях дозволяє зробити висновок про необхідність чіткого розуміння того, що незалежна адвокатура як дієвий інститут реалізації права на правову допомогу може існувати тільки в незалежній та суверенній державі, якими наразі є Литовська Республіка та Україна. Історичний досвід показує, що функціонування адвокатури в умовах окупаційного режиму (російського, радянського) є декларативним, умовним, фіктивним. Адвокатура є і повинна залишатися однією з рушійних сил громадянського суспільства, інструментом захисту прав і свобод людини від потенційних проявів сваволі з боку держави в особі органів публічної адміністрації.

І саме на прикладі Латвійської Республіки ми спостерігаємо важливість збереження та відновлення національних правових традицій юридичної правозахисної діяльності, національної правової культури та правової системи в цілому. Для України також наразі важливо зберегти свою національну самоідентичність, правові традиції та звичаї, вистояти перед збройною агресією російської федерації. І саме інститут адвокатури наразі відіграє одну з ключових ролей в механізмі захисту прав і свобод людини в умовах дії правового режиму воєнного стану, а також буде ключовим правовим інструментом відновлення справедливості та правопорядку на звільнених територіях України.

РОЗДІЛ 2

АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ФУНКЦІОНУВАННЯ ІНСТИТУТУ АДВОКАТУРИ В ЛАТВІЙСЬКІЙ РЕСПУБЛІЦІ ТА В УКРАЇНІ

2.1 Адміністративно-правове регулювання адвокатської діяльності в Латвійській Республіці та в Україні: аналіз чинного законодавства та актуальної судової практики

Починаючи порівняльно-правовий аналіз адміністративно-правових засад адвокатської діяльності в Латвійській Республіці та в Україні, по-перше слід зазначити, що закони про адвокатуру в обох державах виконують однакову базову функцію: встановлюють правові засади організації адвокатури як професійної, частково самоврядної інституції, гарантують право громадян на юридичну допомогу та визначають основні принципи діяльності адвокатів (незалежність, конфіденційність, професійна етика). По-друге, у формулюваннях обох держав адвокатура виступає невід'ємною частиною правосуддя (законодавча мета – захист прав громадян і забезпечення доступу до правничої допомоги) [51; 117].

На окрему увагу заслуговує порівняння організаційної структури і самоврядування адвокатури в Україні та Латвійській Республіці. В Україні закон визначає наступну систему адвокатського самоврядування: місцеві ради (ради адвокатів АР Крим, областей, міст), кваліфікаційно-дисциплінарні органи (кваліфікаційно-дисциплінарні комісії адвокатури та Вища кваліфікаційно-дисциплінарна комісія адвокатури), Національна асоціація адвокатів України (самоврядна структура) – із делегуванням повноважень щодо кваліфікації, дисципліни і внутрішніх правил етики; правила професійної етики, порядок складання присяги й реєстрації адвокатів також закріплені законом і підзаконними нормативними актами. У Латвії модель аналогічна за логікою – існує Колегія (Latvijas Zvērinātu advokātu kolēģija) як публічно-правовий автономний суб'єкт самоврядування із загальними

зборами, Радою (padome), ревізійною і дисциплінарною інстанціями; ці органи організують іспити, ведуть реєстри, здійснюють дисциплінарний контроль і представляють інтереси професії. Тобто обидві країни закріплюють ідею публічно-правової самоврядної корпорації адвокатів, хоча деталі інституційної організації та внутрішнього розподілу повноважень відрізняються за процедурними правилами [51; 117].

Щодо набуття права на заняття адвокатською діяльністю (доступ до професії), то в цій сфері наявні як спільні риси, так і істотні відмінності у вимогах до осіб, які виявили бажання стати адвокатами, а також відмінності у шляхах доступу до професії. В Україні базовими вимогами є: повна вища юридична освіта, володіння державною мовою, стаж роботи в галузі права не менше двох років, складання кваліфікаційного іспиту, проходження стажування (установлені винятки), урочиста присяга та отримання свідоцтва про право на заняття адвокатською діяльністю. У Латвії для статусу «zvērīnāts advokāts» (sworn advocate – захищена назва) закон вимагає, серед іншого, магістерський ступінь у галузі права (професійна вища освіта другого рівня), високий рівень державної мови, досягнення 25 років, належну трудову практику (є кілька варіантів: кілька років служби на посаді судді, прокурора, помічника адвоката тощо – строки різняться залежно від попереднього місця роботи) та складання адвокатського іспиту, організованого Колегією; закон прямо відокремлює «advokāts» (захищений титул) від загального поняття «jurists (lawyer)», що робить роль іспиту та членства в Колегії ключовими для отримання повноцінного професійного статусу. Отже, і в Україні і в Латвії є захищений правовий режим «адвокат», але латвійське законодавство жорсткіше в частині конкретних академічних та професійних вимог (магістерський рівень плюс варіанти тривалішого стажу залежно від попередньої кар'єри). Практично це означає, що в Латвії шлях до статусу «zvērīnāts advokāts» більш формалізований і з більшими часовими порогами для частини кандидатів [51; 117].

Так, у Латвії для того, щоб стати адвокатом (*zvērīnāts advokāts*), необхідно пройти стажування. Після здобуття юридичної освіти кандидат повинен стати адвокатським помічником (*zvērīnāta advokāta palīgs*). Помічник адвоката працює під наглядом практикуючого присяжного адвоката та отримує практичний досвід. Тривалість стажування зазвичай становить не менше 3 років, але в окремих випадках (наприклад, якщо людина вже має значний юридичний досвід – суддя, прокурор тощо) цей термін може бути скорочений. Після стажування та складання кваліфікаційного іспиту можна подати заяву на прийняття до Латвійської колегії присяжних адвокатів [51].

Таким чином, на відміну від України майбутній адвокат має пройти стажування в якості помічника адвоката і вже потім скласти адвокатський іспит, чим забезпечується кращий відбір кваліфікованих юристів, які мають бажання стати адвокатами, адже в процесі стажування відсіюються ті особи, які по різних причинах не спроможні виконувати основні функції адвоката. Таким чином, до кваліфікаційного іспиту в Латвії допускається особа, яка вже має досвід роботи в адвокатському бюро.

Водночас в Україні особа, яка має намір стати адвокатом проходить стажування вже після складання кваліфікаційного іспиту (у відповідності до ч. 2 ст. 10 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» стажистом адвоката може бути особа, яка на день початку стажування має дійсне свідоцтво про складення кваліфікаційного іспиту) [117].

Таким чином, вже після успішного складання кваліфікаційного іспиту особа може виявитися неспроможною самостійно здійснювати адвокатську діяльність, що призводить до розчарування особи у професії та відповідної втрати особою фінансових та часових ресурсів. Так, у відповідності до ч. 1 ст. 10 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», стажування полягає в перевірці готовності особи, яка отримала свідоцтво про складення кваліфікаційного іспиту, самостійно здійснювати адвокатську діяльність.

Крім того, в Україні стажування здійснюється протягом шести місяців під керівництвом адвоката за направленням ради адвокатів регіону, на відміну від Латвії, де особа має пропрацювати помічником адвоката не менше трьох років (за загальним правилом) [51; 117].

Таким чином, латвійська модель підготовки майбутніх адвокатів вбачається більш раціональною та справедливою, адже до кваліфікаційного іспиту допускаються особи, які вже мають тривалий стаж роботи в адвокатському бюро (фірмі), психологічно та за іншими показниками готові самостійно здійснювати адвокатську діяльність.

Враховуючи вищезазначене, національним органам публічної адміністрації доцільно запозичити латвійську модель набуття права на заняття адвокатською діяльністю (доступу до професії), коли особа спочатку проходить тривале стажування у професійного адвоката-патрона, і тільки потім допускається до складання кваліфікаційного іспиту.

Також доцільно порівняти організаційні форми практики та економічні аспекти діяльності адвокатів в Україні та Латвійській Республіці. Український закон дозволяє індивідуальну адвокатську діяльність, адвокатське бюро, колегії, адвокатські об'єднання і визначає правила сумісництва і несумісності (наприклад – заборона на заняття певних посад або суміщення з діяльністю, що підриває незалежність). У Латвії також закріплені організаційні форми (індивідуальні адвокати, адвокатські бюро, фірми тощо) і допускається підприємницька діяльність у межах професійних обмежень; однак латвійський закон підкреслює, що тільки члени Колегії можуть носити професійний титул і виконувати певні функції (наприклад, виступати як оплачені державою захисники у кримінальних провадженнях у визначених випадках), що посилює бар'єри для невиключених до Колегії осіб [51; 117].

Щодо конфіденційності, привілеїв та гарантій незалежності слід зазначити, що в обох правових системах забезпечення адвокатської таємниці та заборони на втручання з боку державних органів є ядром гарантій

незалежності професії. Україна прямо визначає поняття адвокатської таємниці (будь-яка інформація, що стала відома адвокату у зв'язку з наданням правничої допомоги) і зобов'язує адвоката та пов'язаних осіб не розголошувати такі відомості; закон і практика забороняють вилучати адвокатську кореспонденцію чи змушувати до розкриття конфіденційної інформації поза встановленою процедурою. Латвійський закон містить подібні заборони: державні органи не мають права втручатися в професійну діяльність адвоката, вимагати розкриття інформації про надання допомоги або контролювати адвокатську кореспонденцію й інформаційні системи, що використовуються для надання юридичної допомоги. На практиці обидві системи надають сильні формальні гарантії для адвокат-клієнтської конфіденційності; розбіжності виключно процедурні (наприклад, механізми судового дозволу на обшук, порядок оскарження тощо) [51; 117].

На окрему увагу заслуговує також порівняльний аналіз дисциплінарної відповідальності, правил професійної етики та санкцій, які можуть застосовуватися до адвокатів в Україні та Латвійській Республіці. Правові режими обох держав передбачають: дисциплінарні органи при самоврядних інституціях (кваліфікаційно-дисциплінарні комісії в Україні; дисциплінарні комісії Латвійської колегії присяжних адвокатів), правила професійної етики, процедури розгляду скарг і санкції (від попереджень та штрафів до тимчасового або остаточного позбавлення права здійснювати адвокатську діяльність). Українське законодавство та локальні правила акцентують увагу також на кваліфікаційних іспитах і щорічному підвищенні кваліфікації; Латвія формалізувала порядок проведення адвокатського іспиту (комісія, склад якої закріплений законом) і має подібну систему дисциплінарного провадження, яке здійснюють дисциплінарні інституції Колегії. На практиці критичним є те, що в обох країнах дисциплінарні процедури мають бути сумісні з гарантіями процесуальної справедливості й доступні для оскарження в судах [51; 117].

Щодо процедурних моментів – дисциплінарну справу порушує Рада присяжних адвокатів Латвії за пропозицією суду або прокурора, скаргами окремих осіб або з власної ініціативи щодо порушення законів та інших нормативних актів, статуту Колегії присяжних адвокатів, інструкцій, що регулюють діяльність присяжних адвокатів, та норм професійної етики присяжних адвокатів, шляхом направлення матеріалів справи на розгляд дисциплінарної комісії (ч. 1 ст. 71 Закону про адвокатуру Латвійської Республіки [51]).

Щодо обмежень, несумісності та державного контролю, і в Україні, і в Латвії законодавство забороняє адвокатам виконувати деякі державні чи сумнівні функції (щоб уникнути конфлікту інтересів і зберегти незалежність). При цьому в Україні окрема увага приділяється критеріям несумісності, регулюванню діяльності помічників і стажистів адвоката, а також реєстрації та звітності. Латвійський закон дуже чітко обмежує втручання органів влади і захищає статус адвоката як «особи, яка підпорядкована лише закону», із заборонаю притягнення адвоката до відповідальності за професійну діяльність (за певних умов) і заборонаю вимагати від адвоката інформацію, що стала відомою при наданні допомоги [51; 117].

В контексті євроінтеграційних процесів на окрему увагу заслуговує порівняльний аналіз транснаціональної практики і прав іноземних адвокатів в Україні та Латвійській Республіці. В обох системах передбачені правила для адвокатів-іноземців: Латвія імплементує європейські норми щодо адвокатів із країн ЄС/ЄЕЗ (дозволяє практикувати під назвою професії своєї країни за умови реєстрації), а також має процедури визнання іспитів/допуску; Україна теж регулює порядок визнання прав іноземних юристів, але практика взаємного визнання і доступу значною мірою залежить від міжнародних угод і національних процедур [51; 117].

Таким чином, законодавство обох держав регламентує функціонування юридично захищеної, самоврядної професійної інституції адвокатури з

подібними принципами незалежності, конфіденційності, а також етичними стандартами і дисциплінарним контролем. Різниця полягає переважно в деталях, а саме, критеріях доступу до професії (освітні пороги та вимоги до стажу), процедурних правилах і форматі членства, що породжує різний «пори́г входу» й відмінну інституційну культуру. Для практиків і політиків це означає, що при порівнянні інших аспектів (наприклад, організації системи безоплатної правової допомоги, процедур виконання обшуків у адвокатських приміщеннях, конкретних дисциплінарних санкцій) варто аналізувати не лише норми закону, а й підзаконні акти, правила етики самоврядних органів і судову практику, які деталізують і часто визначають реальний ефект правових норм.

До прикладу, ключові гарантії конфіденційності адвокатської діяльності та незалежності адвокатів в Україні та Латвії на формальному рівні порівнювані, проте латвійський текст закону містить дуже жорсткі заборони на втручання у професійну діяльність, тоді як в Україні на практиці питання балансування слідчого контролю і привілеїв часто вирішуються через судову практику та додаткові підзаконні акти.

Проведемо більш детальний аналіз окремих статей Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» і Закону про адвокатуру Латвійської Республіки (*Latvijas Republikas Advokatūras likums*).

Адвокатська таємниця передбачена ст. 22-23 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність».

Так, у відповідності до ст. 22 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», адвокатською таємницею є будь-яка інформація, що стала відома адвокату, помічнику адвоката, стажисту адвоката, особі, яка перебуває у трудових відносинах з адвокатом, про клієнта, а також питання, з яких клієнт (особа, якій відмовлено в укладенні договору про надання правничої допомоги з передбачених цим Законом підстав) звертався до адвоката, адвокатського бюро, адвокатського об'єднання, зміст порад, консультацій, роз'яснень адвоката, складені ним документи, інформація, що

зберігається на електронних носіях, та інші документи і відомості, одержані адвокатом під час здійснення адвокатської діяльності [117].

Таким чином, заборона розголошення адвокатської таємниці поширюється на адвоката, його помічника, стажиста, працівників адвокатського бюро чи об'єднання. Документи та інші носії інформації, пов'язані з адвокатською діяльністю, не можуть бути оглянуті чи вилучені, крім випадків, прямо передбачених законом і лише за рішенням суду.

Водночас, у відповідності до ст. 7-9 Закону про адвокатуру Латвійської Республіки (*Latvijas Republikas Advokatūras likums*) *zvērināts advokāts* «не може бути притягнутий до відповідальності за дії, вчинені при здійсненні професійних обов'язків». Заборонено вимагати від адвоката відомості, пов'язані з наданням юридичної допомоги. Крім того, встановлена абсолютна заборона для державних органів перевіряти або контролювати адвокатську кореспонденцію та електронні системи, що використовуються у роботі [51].

Отже, в Україні існує виняткова можливість вилучення документів за судовим рішенням, тоді як у Латвії норма сформульована суворіше: фактично повна заборона втручання, без згадки про судовий дозвіл. Це робить латвійський режим конфіденційності більш «жорстким» і категоричним.

Дисциплінарна відповідальність адвокатів передбачена ст.33-35 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність». Дисциплінарні провадження здійснюють кваліфікаційно-дисциплінарні комісії адвокатури. Підставами дисциплінарної відповідальності адвокатів є: порушення присяги, правил адвокатської етики, невиконання професійних обов'язків. Закон передбачає такі санкції як попередження, зупинення права на заняття адвокатською діяльністю, позбавлення права. Рішення кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури може бути оскаржене до Вищої кваліфікаційно-дисциплінарної комісії і надалі до суду [117].

Водночас, у відповідності до ст. 16-20 Закону про адвокатуру Латвійської Республіки (*Latvijas Republikas Advokatūras likums*), дисциплінарні справи розглядає дисциплінарна комісія при Раді Колегії. До можливих санкцій віднесено наступні: зауваження, догана, штраф, тимчасова заборона на практику, виключення з Колегії. Також передбачений апеляційний механізм – звернення до Верховного суду [51].

Отже, в Україні більш розгалужена дворівнева система самоврядних дисциплінарних органів (місцевий та національний рівні). У Латвії дисциплінарна юрисдикція централізована в органах Колегії, що спрощує структуру, але концентрує владу в одній організації. В Україні адвокат може бути притягнутий навіть за порушення правил комунікації з клієнтом чи судом (наприклад, образливі висловлювання в процесі). Натомість в Латвії адвоката можуть виключити з Колегії за допущення конфлікту інтересів (наприклад, у разі одночасного представництва сторін із протилежними інтересами).

Отже, законодавчі формулювання в обох країнах подібні, але: в Україні вони допускають більше «винятків» і практично стикаються з проблемою тиску з боку слідчих органів; у Латвії конфіденційність і незалежність адвоката захищені жорсткішими нормами та підтримуються судовою практикою, що посилює реальну гарантію незалежності адвоката. Так, у ст. 122 Кримінального процесуального кодексу Латвії встановлено абсолютний імунітет адвоката: неможливо допитати адвоката як свідка щодо інформації, яку він отримав під час надання юридичної допомоги; заборонені обшуки, вилучення кореспонденції, документів та контроль інформаційних систем адвоката [79].

Відповідно до Закону про адвокатуру Латвійської Республіки (*Latvijas Republikas Advokatūras likums*), рішення про виключення (латв. *izslēgšana*) адвоката з рядів Колегії адвокатів приймає *Latvijas Zvērinātu advokātu padome* – Рада присяжних адвокатів Латвії [51]. За 20 років роботи дисциплінарної системи (з 2004 року) *Disciplinārlietu komisija* в Латвійській Республіці

найпоширенішими санкціями були «piezīme» (зауваження), і «gājiens» (догана) [38].

Таким чином, латвійська система дуже суворо охороняє адвокатську конфіденційність, а дисциплінарні процедури мають чітко регламентовану форму. Водночас правильність процедури є ключовим елементом справедливої дисциплінарної відповідальності.

Проведене порівняльне дослідження адміністративно-правових засад функціонування інституту адвокатури в Латвійській Республіці та в Україні дозволяє сформулювати попередній висновок про те, що враховуючи позитивний досвід підготовки майбутніх адвокатів до практичної діяльності в Латвійській Республіці, а також недоліки національної системи стажування адвокатів, доцільним вбачається запозичити та імплементувати в національне законодавство латвійський варіант, коли особа, яка виявила бажання стати адвокатом, спочатку складає вступний іспит для помічника присяжного адвоката, протягом трьох років (за загальним правилом) проходить практичне навчання, працюючи помічником присяжного адвоката, і тільки потім складає кваліфікаційний (адвокатський) іспит.

Також на імплементацию в національне законодавство заслуговує позитивний досвід Латвійської Республіки щодо обов'язкового страхування професійної відповідальності адвокатів для покриття потенційних збитків, спричинених їхніми професійними діями. Обов'язковий страховий поліс забезпечує фінансовий захист клієнтів у разі помилок або недбалості з боку адвоката під час надання правової допомоги.

Окремо слід підкреслити, що імплементация проаналізованого позитивного досвіду Латвійської Республіки у сфері правового регулювання інституту адвокатури в національне законодавство та юридичну практику потребує обов'язкового урахування національних правових традицій та звичаїв, особливостей правосвідомості та правової культури громадян України.

З метою забезпечення детального порівняльно-правового аналізу адміністративно-правових засад організації та функціонування інституту адвокатури в Латвійській Республіці та в Україні необхідно порівняти функції та принципи діяльності адвокатури в обох країнах.

Основою діяльності адвокатури як ключового інституту реалізації права на правову допомогу є закріплені в законодавстві функції та принципи адвокатської діяльності, адже визначені в законі функції – це основні напрямки діяльності адвокатури, які відображають її призначення в суспільстві та важливу роль, яку відіграє адвокатура у правовій системі цивілізованої держави. В свою чергу принципи адвокатської діяльності визначають фундаментальні засади функціонування інституту адвокатури в цілому та щоденної роботи кожного окремого адвоката. Причому принципи адвокатської діяльності доцільно розділити на дві основні групи: загальноправові та спеціальні. До першої групи традиційно відносяться принципи верховенства права, законності, рівності всіх перед законом та судом, презумпції невинуватості тощо. Причому принцип верховенства права включає в себе три взаємопов'язані фундаментальні правові принципи: принцип верховенства прав і свобод людини, який передбачає, що людина ніколи не повинна використовуватися як засіб, ресурс для досягнення публічних цілей правового регулювання та приватних цілей інших осіб; принцип конституціоналізму, тобто верховенства норм Конституції України та рішень Конституційного Суду України над нормами інших нормативно-правових актів, а також пряма дія норм Конституції як Основного Закону держави; принцип примату (верховенства) ратифікованих норм міжнародного права над нормами національного права, що передбачає пряму дію норм визнаних Верховною Радою України норм міжнародних договорів, а також визнання рішень Європейського суду з прав людини в якості повноцінного джерела права.

Слід зазначити, що принципам права приділяють увагу фактично всі дослідники, адже саме принципи права є фундаментальними засадами всіх

правових явищ та процесів. Із наукових праць, які присвячені визначенню поняття та класифікації принципів права слід відзначити публікації А. Колодія, зокрема його наукову статтю «Принципи права: генеза, поняття, класифікація та реалізація» [70], монографію С. Погребняка «Основоположні принципи права (змістовна характеристика)» [106], статтю С. Сунегіна «Основоположні принципи права: загальна характеристика та деякі аспекти реалізації» [157], та монографію О. Уварової «Принципи права у правозастосуванні: загальнотеоретична характеристика» [165].

Так, А. Колодій, досліджуючи генезу, поняття, класифікацію та реалізацію принципів права зазначає, що принципами права є відправні ідеї його буття, які виражають найважливіші закономірності, є однопорядковими із сутністю права та утворюють його основні риси, відрізняються універсальністю, вищою імперативністю і загальнозначимістю, відповідають об'єктивній необхідності побудови та зміцнення певного суспільного ладу [70, с. 43].

Крім того, на думку А. Колодія, принципи права спрямовують і надають синхронності всьому механізмові правового регулювання суспільних відносин, і саме принципи права є критерієм законності та правомірності дії громадян і посадових осіб, адміністративного апарату і органів юстиції [70, с. 43].

В цілому слід погодитися із таким визначенням, адже принципи права дійсно є фундаментальними засадами функціонування та розвитку всієї правової системи і кожного її елемента, а також є ядром, змістовним наповненням позитивних правових установок особи, тобто готовності до повсякденної усвідомленої правомірної поведінки (заснованої на переконанні у необхідності дотримання правових норм та принципів).

Враховуючи особливе значення інституту адвокатури в механізмі реалізації та захисту прав людини принципи адвокатської діяльності заслуговують на окрему увагу.

Адвокатура як в Україні, так і в Латвійській Республіці є незалежним професійним інститутом, покликаним забезпечувати право людини на захист та правову допомогу, однак її організація та акценти в діяльності мають певні відмінності. В Україні відповідно до Закону «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» адвокатура визначається як недержавний самоврядний інститут, що функціонує для захисту прав, свобод та інтересів фізичних і юридичних осіб, надання правової допомоги в різних видах судочинства, а також у процесі виконання покарань. У Латвії ж Закон про адвокатуру закріплює поняття адвокатури як професійної самоврядної організації публічного права, діяльність якої координує Латвійська рада присяжних адвокатів. Це зумовлює більш централізований характер управління в латвійській моделі [51; 117].

Функції адвокатури в обох країнах мають багато спільного: адвокати представляють та захищають інтереси клієнтів у судах і державних органах, надають консультації, складають юридичні документи, виступають у кримінальних процесах як захисники. Водночас у Латвії робиться сильніший акцент на ролі адвокатури в розвитку правової культури та утвердженні верховенства права [51; 117].

Таким чином, до основних функцій адвокатури як в Україні, так і в Латвійській Республіці слід віднести:

- правозахисну функцію, яка реалізується у форму захисту прав, свобод та інтересів клієнта у всіх сферах правовідносин, зокрема і в рамках кримінального процесу, коли адвокат має особливий статус захисника, причому в Україні захисником може бути виключно адвокат, відомості про якого внесено до Єдиного реєстру адвокатів України та який не має зупиненого чи припиненого статусу;

- представницьку функцію, коли адвокат виступає перед органами публічної адміністрації, юридичними та фізичними особами від імені та в інтересах клієнта, підписує договори та інші документи тощо;

- інформаційно-консультаційну функцію, яка реалізується у формі надання юридичних консультацій фізичним та юридичним особам (роз'яснення положень норм чинного законодавства та юридичної, судової практики), а також у формі складання юридичних, процесуальних документів (договорів, заяв, скарг, запитів, позовних заяв, апеляційних та касаційних скарг тощо);

- правовиховну функцію, яку реалізують адвокати в процесі здійснення своєї практичної діяльності і яка полягає у правовиховному впливі на клієнтів, формуванні у останніх належного рівня правосвідомості та правової культури (позитивних правових установок).

Щодо принципів діяльності, український закон визначає верховенство права, законність, незалежність, конфіденційність та уникнення конфлікту інтересів. У Латвії принципи аналогічні, проте закон і кодекс етики адвокатів підкреслюють ще й моральні стандарти професії – чесність, сумлінність, повагу до суду та збереження гідності адвоката. Таким чином, латвійське законодавство приділяє більшу увагу етичним аспектам [51; 117].

Організаційна структура адвокатури також різниться. В Україні вона представлена Національною асоціацією адвокатів, Радою адвокатів України, кваліфікаційно-дисциплінарними комісіями та Вищою кваліфікаційно-дисциплінарною комісією, які разом утворюють багаторівневу систему управління. У Латвії управління зосереджене в руках однієї професійної ради – Латвійської колегії присяжних адвокатів (*Latvijas Zvērinātu advokātu kolēģija*), яка контролює доступ до професії, дисципліну й дотримання етики.

Вимоги щодо доступу до професії в обох країнах схожі: необхідна юридична освіта, проходження стажування та складання кваліфікаційного іспиту, а також складання присяги. В Україні закон вимагає щонайменше два роки юридичного стажу та мінімум 6 місяців стажування після складання кваліфікаційного іспиту, а в Латвії – три роки (до складання кваліфікаційного (адвокатського) іспиту треба пройти 3-річне стажування в статусі помічника присяжного адвоката), що робить латвійські умови дещо суворішими.

Гарантії професійної діяльності адвокатів у двох країнах також подібні. Українське законодавство передбачає адвокатську таємницю, заборону втручання в діяльність адвоката, процесуальні гарантії захисника. Латвійське право встановлює ті самі принципи, але додатково підкреслює імунітет адвоката від переслідування за висловлювання в межах професійної діяльності [51; 117].

Узагальнюючи, слід зазначити, що системи адвокатури України та Латвії побудовані на однакових базових засадах – незалежності, конфіденційності та служінні принципу верховенства права. Головна відмінність полягає у більш децентралізованій та розгалуженій системі самоврядування в Україні та більш централізованій моделі управління в Латвії, а також у тому, що латвійське право приділяє більше уваги етичним і моральним аспектам професії [179].

На окрему увагу заслуговує порівняльно-правовий аналіз основних положень *Latvian Sworn Advocates Code of Ethics* [183] та Правил адвокатської етики, затверджених Звітно-виборним з'їздом адвокатів України 9 червня 2017 р. із змінами від 15 лютого 2019 р. [112], з метою визначення спільних рис, відмінностей й практичних ідей, які можна запозичити для вдосконалення національного законодавства та юридичної практики.

Обидва документи, латвійський Кодекс етики та українські Правила адвокатської етики мають схожу мету: захист статусу адвокатури, забезпечення професійної поведінки адвоката та поєднання інтересів окремого клієнта з інтересами суспільства й верховенством права. Латвійський Кодекс прямо зазначає, що його головна функція – «захищати і зміцнювати значимість професії адвоката у забезпеченні законності», крім того він ґрунтується на міжнародних стандартах (зокрема ІВА/ССВЕ). Українські Правила також орієнтовані на уніфікацію традицій адвокатури, дотримання законності та захист прав клієнта; 2019 року до Правил було внесено окремі доповнення щодо честі й добропорядної репутації та уточнень щодо реклами [183; 112].

Щодо обсягу застосування латвійський Кодекс поширюється на всіх практикуючих у Латвії адвокатів і містить зауваження – правила застосовуються також до осіб, чиї повноваження тимчасово призупинені або які відсторонені від практики; Кодекс прямо відсилає до дисциплінарних процедур колегії. Українські Правила теж прирівнюють свій обов'язковий характер до вимог Закону «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» і застосовуються до адвокатів у межах самоврядування (ВКДКА, НААУ); зміни 2019 р. розширили деякі інституційні й поведінкові норми (зокрема ст. 121 про чесність і добропорядну репутацію). Обидві системи підкреслюють обов'язковість норм етики в системі самоврядування адвокатів [183; 112].

Щодо принципів професійної етики в обох текстах центральними є незалежність адвоката, збереження адвокатської таємниці, відданість інтересам клієнта, добросовісність, уникнення конфлікту інтересів і дотримання закону. Латвійський Кодекс чітко вказує на джерела (міжнародні кодекси) як основу тлумачення і підкреслює стандарти поведінки у відносинах із судом, клієнтом, опонентом та колегами. Українські Правила деталізують перелік обов'язків і заборон (наприклад, щодо реклами, сумісництва, представництва в певних ситуаціях) і надають процедурні вказівки щодо дисциплінарної відповідальності. У цьому сенсі слід відзначити сумісність принципів українських та латвійських норм адвокатської етики, проте відмінність полягає у рівні деталізації та у формуванні деяких інструментів реалізації (латвійський Кодекс більше апелює до міжнародних стандартів і внутрішньої дисциплінарної практики колегії; українські Правила адвокатської етики регламентують розгалужену номенклатуру обов'язків, передбачених конкретними статтями) [183; 112].

Щодо регулювання конфлікту інтересів і незалежності адвокатів латвійський текст приділяє значну увагу механізмам уникнення конфлікту інтересів, обмеженням щодо одночасного представництва протилежних інтересів та обов'язку адвоката відмовитися від представництва або повідомити про можливий конфлікт; латвійський кодекс адвокатської етики

посилається на етичні інструменти колегії, процедури повідомлення та можливе відсторонення, можливість ремісії справ. Українські Правила адвокатської етики також мають численні положення щодо конфлікту інтересів (включаючи вимогу відмови від діяльності у разі прямого конфлікту), але іноді на практиці виникає неоднакова інтерпретація й неоднакове застосування цих норм через брак уніфікованих процедур повідомлення й перевірки. Враховуючи вищевикладене, латвійський досвід (чіткі процедури повідомлення та роль самоврядних органів щодо попереджень та рекомендацій) може бути корисним для України [183; 112].

Положення про адвокатську таємницю й цифрову конфіденційність: латвійський Кодекс підкреслює абсолютну важливість адвокатської таємниці й надає практичні вказівки щодо її захисту у різних контекстах; українські Правила також захищають таємницю клієнта, але українська практика останніх років вказує на потребу деталізації захисту даних у цифровому середовищі (електронна переписка, хмарні сервіси, передача даних закордон). Тобто принципово положення співпадають, але латвійський текст (як і низка європейських кодексів) більш явно пов'язаний із сучасними викликами конфіденційності та надає приклади поведінки [183; 112].

Щодо регулювання реклами та просування послуг важлива відмінність полягає у тому, що українські Правила в редакції 2019 року прямо регламентують рекламу адвокатської діяльності (включно із заборонами на неправдиву інформацію та правилами щодо змісту реклами; в 2019 р. також було додано статтю про чесність і добропорядну репутацію). У латвійському Кодексі також є норми про рекламу і застереження проти оманливої інформації, але підхід латвійців (як і багатьох західних кодексів) часто поєднує заборони з більш детальними правилами про те, що вважається допустимою комунікацією та які канали вимагатимуть особливої уваги. Фактично обидва документи мають подібні цілі, але в Україні питання рекламування та онлайн-комунікацій потребує подальшої конкретизації і контролю на рівні самоврядування [183; 112].

Дисциплінарні процедури й прозорість: латвійська система (через колегію) традиційно поєднує Кодекс етики з регламентованими процедурами розгляду скарг та дисциплінарних стягнень; Кодекс прямо відсилає до ролі самоврядних органів у ініціюванні й проведенні дисциплінарних проваджень. Українські Правила також пов'язують етичні норми з дисциплінарною відповідальністю, але в українській практиці часто фіксують виклики: повільність розглядів, питання про прозорість і стабільність критеріїв санкцій. Латвійський досвід оперативності та більш уніфікованих процедур самоврядування може служити моделлю для підвищення ефективності в Україні [179; 183; 112].

За ступенем деталізації латвійський Кодекс, будучи створеним з оглядкою на міжнародні кодекси (ІВА/ССВЕ), прагне гармонізації з європейськими стандартами, тому іноді дає менш «юридично-канцелярське», а більш принципове формулювання з практичними прикладами. Українські Правила більш «стверджувальні» – вони перераховують численні конкретні обов'язки й заборони й містять чіткі статті про процедури й відповідальність; це дає практичну чіткість, але інколи зменшує гнучкість у нових обставинах (наприклад, технологічні зміни, віддалена практика). Обидва підходи мають переваги: принциповість латвійського – добре для інтерпретацій у нових ситуаціях; детальність українського – корисна для практичних контролів [183; 112].

Враховуючи вищезазначене, з латвійського досвіду для України доцільно запозичити наступні елементи:

- уніфіковані процедури повідомлення про конфлікт інтересів із обов'язком фіксації й підтвердження відмови або згоди клієнта (мінімізує суб'єктивізм у тлумаченні конфліктів);

- більш явні та чіткі вказівки щодо цифрової безпеки адвокатської кореспонденції (рекомендації щодо захищеності каналів, вимоги до зберігання електронних даних) – латвійський підхід до сучасних викликів конфіденційності можна адаптувати до національного регулювання;

- практика публікації узагальнень дисциплінарних рішень із анонімізацією для підвищення прозорості і виховного ефекту (утримуючи баланс із приватністю);

- поєднання принципового формулювання етичних стандартів із переліком прикладів допустимої та недопустимої поведінки (щоб зберегти гнучкість, але дати практичні орієнтири адвокатам та дисциплінарним органам);

- розробка обов'язкових та систематичних інструментів етичного навчання (етичні тренінги) на рівні НААУ/ВКДКА – регулярні кейси, коментарі до Кодексу тощо;

- більш детальні правила щодо адвокатської реклами в інтернеті (формальні критерії, приклади дозволеного та забороненого контенту) з метою знизити кількість спорів і судових оскаржень;

- встановлення швидких процедур попереднього розгляду скарг (screening) та можливість превентивних рекомендацій (не обов'язково санкцій), що зменшує навантаження на дисциплінарні органи. Ці ідеї базуються на поєднанні принципів латвійського Кодексу (гармонія із міжнародними стандартами, практичні поради) та української потреби в процедурній чіткості.

До ризиків при запозиченні зарубіжного досвіду слід віднести: пряме копіювання чужого тексту без урахування особливостей національної правосвідомості та правової культури, правових традицій та звичаїв, національного права й інституційної структури (може мати наслідком невідповідні результати, наприклад, розбіжності із Законом «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», конституційними гарантіями тощо). Тому доцільно впроваджувати зміни через робочі групи НААУ/ВКДКА за участю практиків і експертів, впроваджувати пілотні ініціативи (наприклад, пілотний проєкт щодо електронної конфіденційності чи публікації дисциплінарних узагальнень), адаптувати норми до вже існуючих процедур дисциплінарної відповідальності та судової практики.

Отже, принципово латвійський і український документи у сфері адвокатської етики збігаються в основних етичних установках (незалежність, таємниця, відданість клієнту, уникнення конфліктів). Відмінності полягають у стилі (латвійський текст більш принциповий і орієнтований на міжнародні стандарти; український – більш деталізований у практичних заборонах і процедурі) та у рівні регламентації цифрових та публічних комунікацій. Для України корисними є: впровадження чітких процедур повідомлення про конфлікти, посилення правил цифрової безпеки адвокатської таємниці, підвищення прозорості дисциплінарної практики і розвиток систематичного етичного навчання – усе це можна запозичити з латвійського досвіду з урахуванням українського законодавства та інституційних реалій.

Проведений аналіз функцій та принципів діяльності адвокатури в Латвійській Республіці та в Україні дозволяє сформулювати попередній висновок про те, що функції адвокатури в обох країнах мають багато спільного: адвокати представляють та захищають інтереси клієнтів у судах і державних органах (представницька функція), надають консультації, складають юридичні документи (інформаційно-консультаційна функція), виступають у кримінальних процесах як захисники (правозахисна функція), а також сприяють формуванню національної правосвідомості та правової культури (правовиховна функція).

Латвійське та національне законодавство, а також *Latvian Sworn Advocates Code of Ethics* і українські Правила адвокатської етики загалом поділяють однакові цінності: незалежність адвоката, збереження таємниці клієнта, сумлінність та уникнення конфлікту інтересів. Водночас латвійський документ більш тісно пов'язаний із міжнародними стандартами та дає приклади застосування норм у нових умовах, тоді як українські Правила тяжіють до деталізації конкретних заборон та процедур. Для вдосконалення українського тексту доцільно запозичити кілька підходів: по-перше, чітко прописати процедуру повідомлення про конфлікт інтересів і порядок дій адвоката та клієнта в таких ситуаціях. По-друге, в національні Правила варто

включити спеціальні положення про цифрову конфіденційність і захист електронних даних як складову адвокатської таємниці. По-третє, доцільно закріпити механізм публікації узагальнених дисциплінарних рішень для підвищення прозорості й превентивного ефекту. По-четверте, необхідно поєднати принципів формулювання з конкретними прикладами допустимої та недопустимої поведінки для зручності тлумачення. Нарешті, варто передбачити систематичне етичне навчання й обов'язкові тренінги для адвокатів. Такі зміни дозволять зміцнити українські Правила адвокатської етики та зробити їх більш адаптивними до сучасних викликів.

На окрему увагу заслуговує порівняльно-правовий аналіз актуальної судової практики Латвійської Республіки та України щодо адвокатури та адвокатської діяльності.

В Україні конституційний вимір діяльності адвокатури чітко окреслено у висновку Конституційного Суду у справі про «скасування адвокатської монополії»: Суд підтвердив, що «професійна правнича допомога» та «представництво у суді» – не тотожні поняття; участь адвоката гарантується державою, але представництво може здійснювати й інший суб'єкт за вибором особи. Це рішення задало базову рамку для подальшої практики щодо ролі адвокатури та меж регулювання самоврядування [12].

У 2025 році Конституційний Суд України у справі щодо оприлюднення актів органів адвокатського самоврядування підтвердив конституційність норми, за якою рішення Ради адвокатів України набувають чинності з моменту ухвалення. Водночас Суд наголосив на обов'язку забезпечувати доступність таких актів і на тому, що статус адвоката не нівелює конституційних прав особи. Це є важливим для практики дисциплінарних органів і прозорості регулювання професії [136].

В Україні Верховний Суд послідовно формує стандарти відшкодування витрат на правничу допомогу. Так, Касаційний цивільний суд підкреслив, що адвокатський гонорар компенсується за критеріями реальності, необхідності

та розумності, а первинні докази (договір, акти, платіжні документи) мають ключове значення. [111].

Додатково, Велика Палата Верховного Суду у додатковій постанові роз'яснила, що до складу відшкодовуваних витрат входить і участь адвоката в судовому засіданні (з урахуванням підготовки, дороги, очікування тощо), а при розподілі суд враховує пов'язаність, обґрунтованість і пропорційність витрат [39].

Окрема лінія практики – обшуки в адвокатів і захист адвокатської таємниці. Верховний Суд визнав належним способом захисту відшкодування шкоди адвокату за незаконний обшук офісу із порушенням спеціального порядку, визначеного Законом «Про адвокатуру та адвокатську діяльність»; Суд прямо поклав у мотиви стандарти ЄСПЛ щодо професійної таємниці адвоката. [110].

Для господарського процесу Об'єднана палата Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду закріпила підхід до оцінки витрат на правничу допомогу: суд має перевіряти їх реальність та співмірність, але не може довільно «урізати» суму поза клопотанням іншої сторони та поза доказами неспівмірності [40].

В Латвійській Республіці конституційні стандарти щодо адвокатури та доступу до правосуддя суттєво впливають на підхід до витрат і прав сторін. *Satversmes tiesa* (Конституційний Суд Латвійської Республіки) вказав, що компенсації за юридичну допомогу мають відшкодовуватися в «розумному розмірі», а надмірні платежі не підлягають покриттю — цей стандарт згодом активно цитують латвійські суди. [186].

Щодо процесуальних прав захисника, Конституційний суд Латвії розтлумачив обсяг повноважень адвоката (захисника) на стадії конституційної скарги, зокрема право підпису скарги представником у певних категоріях питань, що напряду стосується професійної ролі адвоката у конституційному провадженні [188].

Дисциплінарного аспекту і статусу адвоката як учасника правосуддя Satversmes tiesa (Конституційний Суд Латвійської Республіки) також торкався у справі про вилучення з переліку осіб, що мають право на державну юридичну допомогу: провадження було закрито, але мотиви щодо меж регулювання доступу до допомоги важливі для балансу між публічними фінансами і правом на захист [187].

Касаційна практика латвійського Сенату Верховного Суду щодо гарантій захисту в кримінальному процесі підсилює процесуальні права адвоката: у справі SA-1/2021 Сенат детально проаналізував доступ захисника до матеріалів, що містять державну таємницю, та стандарти справедливого процесу [177].

Слід також звернути увагу на свіжу латвійську практику про право адвоката (сторони) на доступ до матеріалів завершеного кримінального провадження: Сенат Верховного Суду пояснив, що після завершення справи оцінка «таємності» і «службової потреби» має бути пропорційною та враховувати функцію адвоката як гаранта права на захист [178].

Підсумовуючи слід відзначити спільні для обох юрисдикцій правові висновки: участь адвоката – конституційно визначена гарантія доступу до правосуддя; акти органів адвокатського самоврядування мають бути доступними й передбачуваними, але їх негайна чинність не суперечить Конституції за умови забезпечення гласності; витрати на правничу допомогу компенсуються за критеріями реальності, необхідності та розумності; обшуки в адвокатів та втручання в адвокатську таємницю потребують суворого дотримання спеціальної процедури і підсилених гарантій; доступ адвоката до матеріалів провадження (у тому числі з обмеженим доступом) оцінюється крізь призму пропорційності та права на захист.

Таким чином, як в Україні, так і у Латвійській Республіці судова практика Конституційного та Верховного судів підтверджує визначені в Конституціях обох держав права адвокатів на збереження адвокатської

таємниці, незалежність (захист від протиправного втручання в їх діяльність з боку органів публічної адміністрації) та справедливу оплату їх праці.

2.2 Підстави та порядок притягнення адвокатів до дисциплінарної відповідальності в Латвійській Республіці та в Україні

Дисциплінарна відповідальність адвокатів є однією з гарантій дотримання ними норм чинного законодавства та правил професійної етики. Інститут адвокатури в цивілізованому суспільстві є ключовим інструментом реалізації та захисту прав і свобод людини, представництва фізичних та юридичних осіб перед органами державної влади та місцевого самоврядування, а також підвищення рівня правосвідомості та правової культури в суспільстві. Саме тому для органів публічної адміністрації актуальним завданням є створення прозорих та справедливих правил взаємодії між адвокатами та суб'єктами владних повноважень, включаючи адміністративно-правове регулювання порядку притягнення адвоката до дисциплінарної відповідальності у разі вчинення ним дисциплінарного проступку, а саме: порушення вимог щодо несумісності, порушення присяги адвоката України, правил адвокатської етики, розголошення адвокатської таємниці, невиконання професійних обов'язків, невиконання рішень органів адвокатського самоврядування та порушення інших передбачених законом обов'язків адвоката.

Враховуючи євроінтеграційні прагнення України, особливе значення має приведення норм національного права, якими врегульовано підстави та порядок притягнення адвокатів до дисциплінарної відповідальності, до права Європейського Союзу.

У Латвії дисциплінарна відповідальність адвокатів ґрунтується на Законі «Про адвокатуру» (Latvijas Republikas Advokatūras likums) та на правилах професійної етики (Latvian Sworn Advocates Code of Ethics), при цьому основними інституціями, що беруть участь у дисциплінарних процедурах, є Латвійська колегія присяжних адвокатів (Latvijas Zvērinātu

advokātu kolēģija), її Рада (Padome) і Дисциплінарна комісія (Disciplinārlietu komisija). Ініціювати дисциплінарну справу може Рада адвокатури (rēc ierosinājuma), суд чи прокурор, сама колегія, або звернення фізичних і юридичних осіб.

Таким чином, джерела ініціації дисциплінарних проваджень формалізовані й різноманітні; сам факт цієї процедури прямо зафіксований у тексті законодавства та на сайті адвокатури. При одержанні скарги чи ініціативи Рада оцінює її і, за наявності підстав, направляє матеріали на розгляд Дисциплінарної комісії; комісія складається з обраних адвокатів і розглядає справи у встановлених законом межах і строках, запрошуючи адвоката для надання усних пояснень; у разі неявки без поважної причини комісія може ухвалити рішення на підставі матеріалів справи. Закон та внутрішні регламенти передбачають певні строки розгляду та процесуальні гарантії (постатейні норми й процедура викладені в Advokatūras likums і на сайті колегії) [51].

Типові дисциплінарні стягнення в Латвії охоплюють попередження, тимчасове призупинення права на заняття адвокатською діяльністю та виключення з реєстру (у встановлених правилах закріплені можливі санкції й порядок їхнього оприлюднення). Важливим елементом є поєднання внутрішньопрофесійного розгляду (комісії колегії) з можливістю судового контролю: рішення Дисциплінарної комісії може бути оскаржене в судовому порядку відповідно до Адміністративного процесуального кодексу Латвії (тобто дисциплінарний механізм працює в рамках системи адвокатського самоврядування, але під апеляційним (контрольним) наглядом державних адміністративних судів) [51; 179].

В Україні дисциплінарна відповідальність адвокатів регулюється Законом України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», Правилами адвокатської етики та відповідними регламентами Кваліфікаційно-дисциплінарних комісій адвокатури (КДКА) та Вищої кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури (ВКДКА). Підставою для притягнення до

дисциплінарної відповідальності є вчинення дисциплінарного проступку. Перелік типових проступків прямо виписаний у Законі України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» і включає порушення присяги, правил адвокатської етики, розголошення адвокатської таємниці, невиконання професійних обов'язків, невиконання рішень органів адвокатського самоврядування тощо. Процедурно дисциплінарне провадження розпочинається зі скарги або ініціативи (особа подає заяву – скаргу), яка реєструється в КДКА; далі відбувається перевірка викладених у скарзі відомостей, запрошення адвоката для надання письмових чи усних пояснень, ухвалення рішення про відкриття або відмову в порушенні дисциплінарної справи. Якщо справа порушена, її розглядає дисциплінарна палата КДКА, яка може застосувати визначений законом перелік стягнень: попередження, зупинення права на заняття адвокатською діяльністю (зазвичай строком від 1 місяця до року) або позбавлення права на заняття адвокатською діяльністю з виключенням з Єдиного реєстру адвокатів України. Процедурні строки та порядок розгляду регламентовані і доповнюються практикою ВКДКА; при цьому рішення дисциплінарної палати може бути оскаржене протягом 30 днів від моменту його прийняття або до ВКДКА (ВКДКА розглядає скарги на дії, рішення або бездіяльність КДКА) або до суду. Важлива процесуальна деталь: оскарження рішення не зупиняє його дії (тобто санкції, накладені дисциплінарною палатою, діють, поки їх не скасує апеляційний орган або суд). Практика ВКДКА та судова практика також підкреслюють можливість поновлення строків на оскарження у випадках поважних причин та контролю за дотриманням регламентних строків при розгляді скарг [117; 167].

Положення про порядок прийняття та розгляду скарг щодо неналежної поведінки адвоката, яка може мати наслідком його дисциплінарну відповідальність, затверджене рішенням Рада адвокатів України № 120 від 30 серпня 2014 р., встановлює детальну процедуру реагування на порушення норм професійної етики адвокатом та визначає порядок дій органів адвокатського самоврядування [108]. Основною метою цього Положення є

забезпечення справедливого, неупередженого та ефективного розгляду дисциплінарних скарг, водночас із гарантією захисту прав адвоката, щодо якого подано скаргу. Документ ґрунтується на принципах законності, об'єктивності, змагальності, права на захист, пропорційності, своєчасності та неупередженості. Процедура передбачає кілька ключових етапів: прийняття та попередню перевірку скарги, відкриття дисциплінарної справи, її розгляд кваліфікаційно-дисциплінарною комісією адвокатури (КДКА), ухвалення рішення та можливість оскарження до Вищої кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури (ВКДКА) або суду [108].

Положення встановлює чіткі вимоги до форми та змісту скарги, порядок реєстрації та строки її розгляду, а також визначає, які матеріали можуть бути доказами у справі. Особливу увагу приділено забезпеченню права адвоката на захист – адвокат має право на ознайомлення з матеріалами, подання пояснень, доказів, участь у засіданні КДКА, заявлення відводів та клопотань. Водночас у Положенні відчутна тенденція до формалізованості процесу, з жорстким дотриманням процедурних строків та значним обсягом бюрократичних вимог. Дисциплінарна відповідальність застосовується виключно у випадках, коли доведено факт неналежної поведінки адвоката, що порушує вимоги закону або правил адвокатської етики [108].

Якщо порівняти наведену вище українську модель із латвійським аналогом, закріпленим у нормативних актах Латвійської колегії адвокатів (*Latvijas Zvērinātu advokātu padome*), можна побачити суттєві концептуальні відмінності. У Латвії дисциплінарне провадження має більш саморегульований, внутрішньо-корпоративний характер. Дисциплінарні комісії діють у межах колегії адвокатів і складаються виключно з практикуючих адвокатів, що підкреслює принцип професійної автономії. Латвійська процедура базується на принципах конфіденційності, добросовісності, колегіальності, пропорційності та поваги до честі адвоката. На відміну від українського Положення, латвійська процедура не передбачає

настільки жорсткої формалізації – розгляд скарги відбувається більш гнучко, із наголосом на суті порушення, а не на формі подання документів.

Латвійський досвід демонструє також більший рівень довіри до адвокатури як самоврядного інституту: дисциплінарні рішення не часто оскаржуються в державні суди, оскільки внутрішній апеляційний механізм колегії працює ефективно. У той час як в Україні апеляція до ВКДКА та суду часто є звичною практикою, що свідчить про певну недовіру до первинних дисциплінарних органів. Крім того, у Латвії акцент робиться на виховному характері дисциплінарних заходів – мета полягає не лише в покаранні, а й у відновленні професійної репутації та запобіганні повторним порушенням. В Україні ж дисциплінарна відповідальність має більш каральний відтінок, що знижує ефективність системи в контексті професійного самовдосконалення адвокатів.

Отже, головна відмінність між українським Положенням і латвійським підходом полягає в ступені автономії та гнучкості дисциплінарного процесу. Українська модель орієнтована на процесуальну точність і формальну відповідність, тоді як латвійська – на довіру, професійне саморегулювання й морально-етичну оцінку поведінки адвоката. З латвійського досвіду доцільно було б запозичити: розширення автономії дисциплінарних органів адвокатури, підвищення ролі конфіденційності, впровадження інституту медіації на початковому етапі розгляду скарг, а також посилення виховного аспекту дисциплінарної практики. Такі зміни сприяли б формуванню більш гнучкої, довірливої й ефективною системи професійного контролю в українській адвокатурі.

Основними принципами дисциплінарної відповідальності адвокатів в Україні є: законність, об'єктивність, неупередженість, рівність адвокатів перед дисциплінарними органами, індивідуальна відповідальність, презумпція невинуватості адвоката, право на захист, пропорційність дисциплінарного стягнення, гласність та недопущення подвійного притягнення. Ключовими серед них є законність, що забезпечує сувору

відповідність дисциплінарного процесу нормам права; об'єктивність і неупередженість, які гарантують справедливий розгляд справи незалежними дисциплінарними органами; а також пропорційність, що вимагає відповідності стягнення тяжкості вчиненого проступку. Другорядними є принципи гласності та єдності дисциплінарної практики, які хоча й важливі для узгодженості системи, однак мають більше процедурне, ніж фундаментальне значення.

У Латвійській Республіці дисциплінарна відповідальність адвокатів базується на схожих за суттю, але дещо інакше акцентованих принципах. До них належать: професійна автономія адвокатури, самоврядність дисциплінарних органів, справедливість і об'єктивність розгляду, пропорційність покарання, конфіденційність дисциплінарного провадження, повага до честі та гідності адвоката, а також забезпечення права на апеляцію. Ключовими тут є самоврядність і конфіденційність, оскільки латвійська модель побудована на принципі довіри до професійної спільноти: дисциплінарні справи розглядаються переважно внутрішніми органами адвокатури, з мінімальним втручанням держави. Це дозволяє забезпечити як незалежність адвокатури, так і більш професійний підхід до оцінки поведінки колег. Другорядними вважаються публічність звітності та уніфікація процедур, які регулюються радше на рівні практики, ніж принципів.

Порівняльний аналіз свідчить, що латвійська модель більшою мірою орієнтована на саморегуляцію професії та захист корпоративної честі адвокатури, тоді як українська система досі частково зберігає риси бюрократизованості та надмірного процедурного формалізму. З латвійського досвіду доцільно запозичити кілька елементів:

- розширення автономії дисциплінарних органів адвокатури з метою мінімізації впливу сторонніх суб'єктів і гарантування незалежності під час ухвалення рішень;

- запровадження принципу конфіденційності дисциплінарного провадження на стадії розгляду скарги, з публікацією лише узагальнених

рішень, що сприяло б збереженню репутації адвокатів до остаточного встановлення їхньої вини;

- інституалізація апеляційного механізму всередині адвокатури, подібно до латвійської практики, де рішення дисциплінарних органів може бути переглянуте радою адвокатури до звернення до суду;

- регулярна офіційна публікація анонімізованих дисциплінарних рішень для формування єдиної практики та підвищення правової культури адвокатів.

Отже, ключова відмінність між Україною та Латвією полягає в рівні довіри до адвокатського самоврядування. Українська система спирається на формальні гарантії справедливості, тоді як латвійська – на корпоративну етику, автономію та внутрішній контроль як основні принципи професійної дисципліни. Впровадження цих елементів у національну практику сприяло б підвищенню авторитету адвокатури в Україні, посиленню саморегулювання та забезпеченню більш ефективного й етичного функціонування професії.

Окремо слід зупинитися на порівнянні особливостей процедур притягнення адвоката до дисциплінарної відповідальності, а також гарантій незалежності адвоката, щодо його ініційоване дисциплінарне провадження, в Латвійській Республіці та в Україні. У Латвії дисциплінарний механізм більше «інтегрований» у систему самоврядування адвокатів із чітко визначеною роллю Колегії та її дисциплінарної комісії, але закон прямо забезпечує можливість державного судового контролю рішень вказаних органів шляхом оскарження рішень дисциплінарних комісій в адміністративному суді; водночас порядок ініціювання справи (включно з пропозиціями суду чи прокуратури) робить систему більш багатоканальною щодо джерел інформації про можливі порушення. В Україні процедурна модель також базується на адвокатському самоврядуванні (КДКА), але додатково законодавчо закріплено двоступеневий внутрішній механізм розгляду дисциплінарних скарг (перший рівень – КДКА, апеляція – ВКДКА) та паралельно можливість звернення до суду; практично це означає, що в

Україні є й внутрішній апеляційний механізм у рамках самоврядування й окремо – судовий контроль. В обох країнах процедура передбачає збір доказів, запит документів та експертиз, слухання пояснень адвоката, а також визначений перелік санкцій, який по суті однаковий за характером (попередження – тимчасове обмеження – виключення) [51; 117].

Щодо практичних процесуальних рис: у Латвії дисциплінарна комісія має право запитувати інформацію й документи з держорганів і звертатися за експертними висновками; матеріали дисциплінарних справ часто віднесені до інформації з обмеженим доступом з огляду на адвокатську (клієнтську) таємницю й конфіденційність, що забезпечує баланс між публічністю і захистом прав клієнтів; остаточне рішення комісії повідомляється скаржнику, Раді адвокатури та Міністру юстиції, а у разі виключення особи з реєстру адвокатів – також публікується в офіційному виданні. В Україні також передбачено вимогу дотримання конфіденційності матеріалів дисциплінарних справ, проте є тенденція до поступової систематизації практики (оприлюднення узагальненої інформації про застосовані стягнення, роз'яснення для адвокатського середовища), і ВКДКА публікує рішення і роз'яснення, що формують практику. У процедурному плані в Україні суттєвим є також положення про те, що розгляд скарги має відбуватися у визначені строки, але судова практика іноді фіксує порушення регламентних строків, через що виникають підстави для оскарження процесуальних рішень [179].

Щодо порядку оскарження, у Латвії рішення дисциплінарної комісії може бути оскаржене в порядку, встановленому Адміністративним процесуальним законом, тобто дисциплінарне рішення підлягає судовому перегляду в адміністративних судах у встановлені законом строки; триваючі ініціативи (зокрема, пропозиції щодо створення єдиного апеляційного дисциплінарного органу для представників судової системи й осіб, пов'язаних із нею) свідчать про прагнення уніфікувати апеляційну практику дисциплінарних справ у майбутньому. В Україні оскарження має два

паралельні шляхи: сторона (адвокат або ініціатор дисциплінарного провадження) може оскаржити рішення КДКА у ВКДКА або безпосередньо в суді протягом 30 днів; оскарження не призупиняє виконання рішення, але ВКДКА може поновити строки у випадку обґрунтування поважності пропуску встановлених строків, а суд може скасувати рішення КДКА або ВКДКА, якщо встановить порушення процесуальних чи матеріальних норм. Така система створює можливість щодо оперативного внутрішнього перегляду і одночасно судового захисту прав і свобод (у тому числі права адвоката на захист) [51; 117].

Крім того, у Латвійській Республіці Рада присяжних адвокатів (*Latvijas Zvērinātu advokātu padome*) має повноваження переглядати рішення дисциплінарних органів адвокатури. Згідно із Законом «Про адвокатуру» Латвійської Республіки (*Latvijas Advokatūras likums*), Рада присяжних адвокатів (*Padome*) виконує наглядову та апеляційну функції – вона має право переглядати рішення Дисциплінарної комісії за скаргами сторін дисциплінарного процесу або за власною ініціативою, якщо вбачає порушення норм закону чи процедур. При цьому Рада може: залишити рішення дисциплінарного органу без змін; скасувати його повністю або частково; направити справу на новий розгляд; ухвалити власне остаточне рішення у межах дисциплінарної компетенції [51].

І вже рішення Ради присяжних адвокатів може бути оскаржене до Адміністративного суду Латвії, однак на практиці це трапляється не часто, оскільки адвокатська спільнота сприймає Раду як вищу інстанцію саморегулювання, яка діє професійно та незалежно. Таким чином, у Латвії дисциплінарна система де факто має дворівневу внутрішню структуру: Дисциплінарна комісія – розгляд по суті; Рада адвокатів – апеляційний або наглядовий перегляд.

Цей механізм забезпечує баланс між самоврядуванням адвокатури та внутрішнім контролем за справедливістю дисциплінарних рішень, що є одним із сильних аспектів латвійської моделі.

Таким чином, обидві системи поєднують принцип професійного самоврядування (внутрішні дисциплінарні органи) з механізмами зовнішнього контролю (судовий перегляд), містять схожі підстави для дисциплінарної відповідальності й застосовують аналогічний набір санкцій; відмінності полягають у структурі апеляційних інститутів (в Україні це двоступенева система у середині самоврядування та альтернативне звернення до суду, у Латвії – чітка роль колегії й можливість оскарження до адміністративних судів, а також перспективний рух у напрямку створення уніфікованого апеляційного дисциплінарного органу для осіб, пов'язаних із судовою системою).

Враховуючи вищевикладене, деякі латвійські практики варто запозичити Україні. По-перше, чітка формалізація джерел ініціювання дисциплінарних справ (включно з пропозиціями від суду чи прокуратури) підвищує ефективність виявлення потенційних порушень і зменшує ризик «замовчування» проблем у професійному середовищі; Україні варто уточнити й уніфікувати процедури взаємодії між судовими інституціями, прокуратурою та органами адвокатського самоврядування для своєчасного передавання інформації про можливі проступки. По-друге, баланс між конфіденційністю матеріалів (захист інтересів клієнтів і адвокатської таємниці) та обов'язком щодо забезпечення прозорості рішень (публікація фактів про накладені дисциплінарні стягнення в узагальненому вигляді або в офіційних виданнях) у латвійській практиці є корисним прикладом: Україна може вдосконалити практику публічного звітування про результати дисциплінарних проваджень без розкриття конфіденційної інформації. По-третє, чітка процесуальна регламентація строків розгляду і процедура повідомлення сторін (доцільно закріпити норму, згідно з якою рішення про порушення дисциплінарної справи або про відмову в порушенні дисциплінарної справи може бути оскаржено до Вищої кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури або до суду протягом тридцяти днів з дня доведення такого рішення до відома особи, а не з дня прийняття вказаного

рішення, як зараз), а також можливість судового перегляду рішень дисциплінарних органів створюють додаткові гарантії прав адвоката; корисно запозичити латвійську модель оперативного направлення справ від Ради до дисциплінарної комісії та прозорого механізму інформування зацікавлених сторін. По-четверте, ініціативи Латвії щодо уніфікації апеляційних інстанцій для осіб, пов'язаних із судовою системою (рекомендована централізація апеляційної практики у спеціалізованому дисциплінарному судовому механізмі), можуть бути корисними для України: створення спеціалізованого апеляційного (чи єдиного) органу з розгляду дисциплінарних справ осіб, пов'язаних із правосуддям (адвокатів, суддів, прокурорів), за наявності належних гарантій незалежності й процесуальних прав, може підвищити узгодженість тлумачень і забезпечити стабільність практики. Нарешті, важливим є латвійський акцент на професійній етиці й наявність окремої етичної інституції (етична комісія) у структурі самоврядування; впровадження незалежних етичних оглядів і поглиблених просвітницьких програм з адвокатської етики в Україні допомогло б не тільки здійснювати притягнення особи до відповідальності за порушення, але й здійснювати їх профілактику шляхом підвищення стандартів поведінки адвокатів [183; 112].

З метою імплементації позитивного латвійського досвіду у сфері адміністративно-правового регулювання дисциплінарної відповідальності адвокатів в національне законодавство та юридичну практику доцільно: формалізувати канали ініціювання дисциплінарних справ (передбачити чіткі процедури передачі інформації від судів і прокуратури до органів адвокатського самоврядування); унормувати обов'язкові строки розгляду скарг і механізмів їхнього контролю; зберегти механізм захисту адвокатської та клієнтської таємниць з одночасним запровадженням регулярних узагальнених звітів про дисциплінарні стягнення (публічні резюме рішень без персональних та таємних даних); посилити навчання та етичну просвіту в адвокатурі, створити окремі етичні органи в межах адвокатського

самоврядування; опрацювати ідею створення спеціалізованого апеляційного органу або чіткої процедури судового оскарження, щоб уніфікувати практику і водночас зберегти належні гарантії незалежності та прав адвоката, до якого застосовуються заходи дисциплінарної відповідальності. Перелічені заходи, запозичені з латвійського підходу й адаптовані до українського контексту, можуть підвищити оперативність, прозорість і довіру до системи дисциплінарних проваджень, не жертвуючи при цьому гарантіями адвокатської незалежності й прав людини.

Проведене дослідження особливостей адміністративно-правового регулювання дисциплінарної відповідальності адвокатів в Латвійській Республіці та в Україні дозволяє сформулювати попередній висновок про те, що вирішувати питання про запозичення позитивного досвіду зарубіжних країн, в частині адміністративно-правового регулювання дисциплінарної відповідальності адвокатів, необхідно з урахуванням національних правових традицій та звичаїв, особливостей національної правосвідомості та правової культури.

Враховуючи вищевикладене, доцільно закріпити механізм публікації узагальнених дисциплінарних рішень для підвищення прозорості й превентивного ефекту. Також в новій редакції Правил адвокатської етики необхідно поєднати принципів формулювання з конкретними прикладами допустимої та недопустимої поведінки для зручності тлумачення. Крім того, варто передбачити систематичне етичне навчання й обов'язкові тренінги для адвокатів з питань адвокатської етики. Такі зміни дозволять удосконалити стан адміністративно-правової регламентації дисциплінарної відповідальності адвокатів в Україні.

Конкретними кроками для імплементації позитивного латвійського досвіду у сфері адміністративно-правового регулювання дисциплінарної відповідальності адвокатів є: формалізація каналів ініціювання дисциплінарних справ (адміністративно-правова регламентація чітких процедур передачі інформації від судів і прокуратури до органів

адвокатського самоврядування); унормування (на рівні закону) обов'язкових строків розгляду скарг і механізмів їхнього контролю; чітка адміністративно-правова регламентація правових засобів захисту адвокатської таємниці з одночасним запровадженням регулярних узагальнених звітів про дисциплінарні стягнення (публікація резюме рішень без розкриття персональних та таємних даних); удосконалення та збільшення кількості інструментів етичної просвіти в адвокатурі (розробка спеціалізованих поглиблених навчальних програм з обов'язковими практичними тренінгами, аналізом реальних «кейсів» тощо), а також створення окремих етичних органів в межах адвокатського самоврядування (наприклад, «Етичної комісії адвокатури» або «Комісії з дотримання правил адвокатської етики»); опрацювання ідеї спеціалізованого апеляційного органу (для осіб, пов'язаних із судовою системою: суддів, адвокатів, прокурорів) або чіткої правової регламентації процедури судового оскарження, щоб уніфікувати практику і водночас зберегти належні гарантії незалежності та прав адвоката, до якого застосовуються заходи дисциплінарної відповідальності.

В Законі України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» доцільно закріпити норму, згідно з якою рішення про порушення дисциплінарної справи або про відмову в порушенні дисциплінарної справи може бути оскаржено до Вищої кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури або до суду протягом тридцяти днів з дня доведення такого рішення до відома особи (а не з дня прийняття вказаного рішення).

Перелічені заходи, запозичені з латвійського досвіду правової регламентації дисциплінарної відповідальності адвокатів й адаптовані для імплементації в національне законодавство та юридичну практику, здатні підвищити оперативність, прозорість і довіру до системи дисциплінарних проваджень, не завдаючи при цьому шкоди гарантіями адвокатської незалежності.

На окрему увагу заслуговує порівняння дисциплінарної та судової практики в Латвійській Республіці та в Україні.

У Латвії дисциплінарні органи адвокатури чітко спираються на законодавчі підстави для виключення зі складу адвокатів та інші суворі заходи, що надалі перевіряються судами. Так, Конституційний суд Латвійської Республіки розглядав норму про виключення із складу присяжних адвокатів: провадження було закінчено з процесуальних підстав (пропуск строку), але саме рішення корисне для розуміння переліку дисциплінарних підстав і того, як суд підходить до питання доступу до професії та втрати такого доступу [187] Паралельно Сенат Верховного суду Латвійської Республіки у справі SA-1/2021 сформулював важливі стандарти щодо статусу адвоката як «належного до судової системи» суб'єкта і меж доступу до матеріалів з обмеженим доступом (цей підхід відгукується на дисциплінарні оцінки поведінки адвоката, коли перевіряється додержання режимів таємниці). [177].

Окремо слід відзначити нову касаційну практику Сенату щодо доступу до матеріалів завершеного провадження, яка підкреслює професійну роль адвоката та критерії «легітимного інтересу», що стосується дисциплінарних справ, де часто оцінюється відповідність дій адвоката стандартам професії [178].

В Україні дисциплінарні механізми адвокатури структуровані через регіональні КДКА, апеляційний рівень у ВКДКА та подальший судовий контроль. Суди стабільно підтверджують, що позбавлення права на заняття адвокатською діяльністю є дисциплінарним стягненням і потребує бездоганного дотримання процедур (склад комісії, кворум, належне повідомлення, обґрунтування тощо); показовим прикладом є рішення ОАСК у спорі про легітимність органів адвокатського самоврядування та наслідки для дисциплінарних актів [138].

Апеляційна практика деталізує стандарти доведення й матеріальне наповнення дисциплінарного проступку: наприклад, суд наголошує, що невиконання рішення органу самоврядування (як-от прострочення сплати щорічних внесків) може бути кваліфіковане як дисциплінарний проступок,

однак дисциплінарний орган повинен довести склад проступку та дотримання процедури [140].

У свою чергу, регулювання апеляційного рівня самоврядування (ВКДКА) в новій редакції Регламенту фіксує процесуальні гарантії та модель голосування – ці норми прямо враховуються судами при перевірці дисциплінарних актів ВКДКА [139].

Щодо суміжних гарантій, які часто лежать в основі скасування дисциплінарних стягнень, Верховний Суд підтвердив жорсткий стандарт охорони конфіденційної інформації та «адвокатської таємниці»: будь-яке втручання (зокрема через запити до медзакладів чи під час слідчих дій) має відбуватися в межах договору (повноважень) і з дотриманням закону. Порушення цих меж часто тягне дисциплінарні наслідки або є підставою для скасування їх результатів. [111].

Таким чином, дисциплінарна парадигма в Латвії та Україні збігається в ключовому: високі стандарти професійної поведінки адвоката й пропорційність санкцій; процесуальна «чистота» дисциплінарної процедури та її належне мотивування; судовий контроль як запобіжник зловживань; особлива чутливість до втручань в адвокатську таємницю, дотримання режимів доступу до матеріалів і належного оформлення повноважень. Проте, латвійський підхід більш відчутно підкреслює конституційно-правові підстави для дисциплінарних заходів та роль адвоката в системі правосуддя, тоді як в Україні акцент робиться на деталізації процедур КДКА-ВКДКА і стабільному судовому контролю.

Враховуючи проведений аналіз адміністративно-правових підстав та процедур дисциплінарної відповідальності адвокатів в Україні та Латвійській Республіці, доцільно впровадити в обох країнах такий вид дисциплінарного стягнення як грошове стягнення (штраф) за вчинення адвокатом визначених дисциплінарних проступків.

Застосування до адвокатів такого дисциплінарного стягнення, як штраф, є доцільним з огляду на його виховну, превентивну та компенсаційну

функції, а також з позиції забезпечення ефективності системи професійної відповідальності.

По-перше, штраф має значний виховний ефект, оскільки він безпосередньо впливає на матеріальні інтереси адвоката, змушуючи його усвідомити серйозність вчиненого порушення професійних обов'язків або етичних норм. На відміну від попередження, яке має переважно моральний характер, штраф є більш відчутним заходом, що стимулює адвоката до дотримання високих стандартів професійної поведінки, сумлінного виконання своїх обов'язків і збереження авторитету адвокатури.

По-друге, штраф виконує превентивну (запобіжну) функцію, оскільки його можливість як виду дисциплінарного покарання дисциплінує не лише конкретного адвоката, а й усіх членів професійної спільноти. Усвідомлення реальної ймовірності матеріальної відповідальності за професійні порушення спонукає адвокатів діяти уважніше, етично й у суворій відповідності до закону. Таким чином, штраф є ефективним інструментом профілактики неналежної поведінки, зловживань чи недбалості.

По-третє, штраф може виконувати і певну компенсаційну роль, коли сплачена сума спрямовується до професійної організації адвокатів або спеціального фонду, що використовується на потреби самоврядування, підвищення кваліфікації чи підтримку етичних стандартів професії. Це дозволяє забезпечити відновлення балансу між порушником і професійною спільнотою, у межах якої завдано шкоди авторитету адвокатури.

Крім того, застосування штрафу є гнучким інструментом дисциплінарної політики, який дозволяє індивідуалізувати покарання залежно від тяжкості вчиненого проступку. Він може бути проміжною санкцією між попередженням і суворішими заходами, такими як тимчасове зупинення права на зайняття адвокатською діяльністю чи виключення з колегії. Це забезпечує пропорційність покарання, тобто відповідність між характером порушення та мірою дисциплінарного впливу.

З позиції європейської практики, у багатьох державах-членах ЄС штрафи є поширеним видом дисциплінарного стягнення для адвокатів, оскільки вони дозволяють поєднати принцип невідворотності відповідальності з можливістю зберегти для юриста право на подальшу професійну діяльність. Такий підхід відповідає принципам справедливості, розумності та пропорційності, що є основними критеріями дисциплінарного права.

Отже, запровадження або активне використання штрафу як виду дисциплінарного стягнення є доцільним, адже воно забезпечує баланс між покаранням і можливістю виправлення, сприяє підвищенню відповідальності адвокатів, збереженню довіри до професії та підтриманню високих етичних стандартів у діяльності адвокатури.

Висновки до розділу 2

1. Порівняльний адміністративно-правовий аналіз законодавства Латвійської Республіки та України щодо правового регулювання організації та функціонування інституту адвокатури показав, що закони про адвокатуру в обох державах виконують однакову базову функцію: встановлюють правові засади організації адвокатури як професійної, частково самоврядної інституції, гарантують право громадян на юридичну допомогу та визначають основні принципи діяльності адвокатів (незалежність, конфіденційність, професійна етика). Крім того, у формулюваннях обох держав адвокатура виступає невід'ємною частиною правосуддя (законодавча мета – захист прав громадян і забезпечення доступу до правничої допомоги).

Порівняльно-правовий аналіз основних положень *Latvian Sworn Advocates Code of Ethics* в редакції 2019 року та Правил адвокатської етики, затверджених Звітно-виборним з'їздом адвокатів України 9 червня 2017 р. із змінами від 15 лютого 2019 р., показав, що обидва документи мають схожу мету: захист статусу адвокатури, забезпечення професійної поведінки

адвоката та поєднання інтересів окремого клієнта з інтересами суспільства й верховенством права.

Зазначається, що латвійське та національне законодавство, а також Latvian Sworn Advocates Code of Ethics і українські Правила адвокатської етики загалом поділяють однакові цінності: незалежність адвоката, збереження таємниці клієнта, сумлінність та уникнення конфлікту інтересів. Водночас латвійський документ більш тісно пов'язаний із міжнародними стандартами та дає приклади застосування норм у нових умовах, тоді як українські Правила тяжіють до деталізації конкретних заборон та процедур.

Проведене порівняльне дослідження адміністративно-правових засад функціонування інституту адвокатури в Латвійській Республіці та в Україні дозволяє сформулювати попередній висновок про те, що враховуючи позитивний досвід підготовки майбутніх адвокатів до практичної діяльності в Латвійській Республіці, а також недоліки національної системи стажування адвокатів, доцільним вбачається запозичити та імплементувати в національне законодавство латвійський варіант, коли особа, яка виявила бажання стати адвокатом, спочатку складає вступний іспит для помічника присяжного адвоката, протягом трьох років (за загальним правилом) проходить практичне навчання, працюючи помічником присяжного адвоката, і тільки потім складає кваліфікаційний (адвокатський) іспит.

Також на імплементацию в національне законодавство заслуговує позитивний досвід Латвійської Республіки щодо обов'язкового страхування професійної відповідальності адвокатів для покриття потенційних збитків, спричинених їхніми професійними діями. Обов'язковий страховий поліс забезпечує фінансовий захист клієнтів у разі помилок або недбалості з боку адвоката під час надання правової допомоги.

2. Проведене дослідження особливостей адміністративно-правового регулювання дисциплінарної відповідальності адвокатів в Латвійській Республіці та в Україні дозволяє сформулювати попередній висновок про те, що вирішувати питання про запозичення позитивного досвіду зарубіжних

країн, в частині адміністративно-правового регулювання дисциплінарної відповідальності адвокатів, необхідно з урахуванням національних правових традицій та звичаїв, особливостей національної правосвідомості та правової культури.

Враховуючи вищевикладене, доцільно закріпити механізм систематичної офіційної публікації узагальнених дисциплінарних рішень для підвищення прозорості й превентивного ефекту. Також в новій редакції Правил адвокатської етики необхідно поєднати принципові формулювання з конкретними прикладами допустимої та недопустимої поведінки для зручності тлумачення (за прикладом Латвійської Республіки). Крім того, варто передбачити систематичне етичне навчання й обов'язкові тренінги для адвокатів з питань адвокатської етики (з аналізом реальних кейсів). Такі зміни дозволять удосконалити стан адміністративно-правової регламентації дисциплінарної відповідальності адвокатів в Україні.

Конкретними кроками для імплементації позитивного латвійського досвіду у сфері адміністративно-правового регулювання дисциплінарної відповідальності адвокатів є: формалізація каналів ініціювання дисциплінарних справ (адміністративно-правова регламентація чітких процедур передачі інформації від судів і прокуратури до органів адвокатського самоврядування); унормування (на рівні закону) обов'язкових строків розгляду скарг і механізмів їхнього контролю; чітка адміністративно-правова регламентація правових засобів захисту адвокатської таємниці з одночасним запровадженням регулярних узагальнених звітів про дисциплінарні стягнення (публікація резюме рішень без розкриття персональних та таємних даних); удосконалення та збільшення кількості інструментів етичної просвіти в адвокатурі (розробка спеціалізованих поглиблених навчальних програм з обов'язковими практичними тренінгами, аналізом реальних «кейсів» тощо), а також створення окремих етичних органів в межах адвокатського самоврядування (наприклад, «Етичної комісії адвокатури» або «Комісії з дотримання правил адвокатської етики»);

опрацювання ідеї спеціалізованого апеляційного органу (для осіб, пов'язаних із судовою системою: суддів, адвокатів, прокурорів) або чіткої правової регламентації процедури судового оскарження, щоб уніфікувати практику і водночас зберегти належні гарантії незалежності та прав адвоката, до якого застосовуються заходи дисциплінарної відповідальності.

В Законі України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» доцільно закріпити норму, згідно з якою рішення про порушення дисциплінарної справи або про відмову в порушенні дисциплінарної справи може бути оскаржено до Вищої кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури або до суду протягом тридцяти днів з дня доведення такого рішення до відома особи (а не з дня прийняття вказаного рішення).

Враховуючи проведений аналіз адміністративно-правових підстав та процедур дисциплінарної відповідальності адвокатів в Україні та Латвійській Республіці, доцільно впровадити в обох країнах такий вид дисциплінарного стягнення як грошове стягнення (штраф) за вчинення адвокатом визначених дисциплінарних проступків. Застосування до адвокатів такого дисциплінарного стягнення, як штраф, є доцільним з огляду на його виховну, превентивну та компенсаційну функції, а також з позиції забезпечення ефективності системи професійної відповідальності.

РОЗДІЛ 3
НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОГО
ЗАКОНОДАВСТВА В ЧАСТИНІ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО
РЕГУЛЮВАННЯ ФУНКЦІОНУВАННЯ ІНСТИТУТУ АДВОКАТУРИ
З УРАХУВАННЯМ ПОЗИТИВНОГО ДОСВІДУ
ЛАТВІЙСЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ

Проаналізований в роботі стан адміністративно-правового регулювання організації та функціонування інституту адвокатури в Латвійській Республіці та в Україні демонструє об'єктивну потребу удосконалення нормативної основи адвокатської діяльності з урахуванням найкращого зарубіжного досвіду.

Так, в першу чергу доцільно звернути увагу на удосконалення адміністративно-правових засад адвокатського самоврядування, адже інститут адвокатури по суті є корпоративною організацією, яка має власні органи управління (публічного адміністрування), які вирішують ключові питання адвокатської діяльності.

Адвокатське самоврядування є організаційно-правовою формою участі адвокатів у вирішенні ключових питань функціонування адвокатури як інституту захисту прав і свобод людини. Закон делегує органам адвокатського самоврядування право самостійно вирішувати питання організації адвокатської діяльності, проте на практиці виникає чимало суперечливих питань, зокрема, щодо об'єктивності (неупередженості) Вищої кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури, а також кваліфікаційно-дисциплінарних комісій адвокатури регіонів. З метою удосконалення адміністративно-правового регулювання організації та діяльності органів адвокатського самоврядування в Україні доцільно дослідити відповідний зарубіжний досвід. Особливу увагу в цьому контексті привертають європейські країни, адже Україна прагне набути повноправного членства в

ЄС, а українські адвокати – повноцінно вийти на європейський юридичний ринок.

Так, для розвитку національної юридичної доктрини важливо дослідити досвід Латвійської Республіки у сфері адміністративно-правового регулювання організації та діяльності органів адвокатського самоврядування, адже Латвія, як і Україна, є пострадянською державою, яка успішно провела євроінтеграційні реформи та має стабільне законодавство, зокрема, і у сфері правового регулювання адвокатської діяльності.

Система адвокатського самоврядування як у Латвійській Республіці, так і в Україні є формою професійної автономії юридичної спільноти, спрямованої на забезпечення незалежності адвокатів, підтримання високих стандартів професійної діяльності, а також на захист прав та інтересів адвокатів і їхніх клієнтів. Попри спільну мету, системи адвокатського самоврядування в обох країнах суттєво відрізняються за інституційною структурою, обсягом повноважень та механізмами взаємодії з органами державної влади.

У Латвійській Республіці адвокатське самоврядування організовано в межах Ради присяжних адвокатів Латвії (*Latvijas Zvērinātu Advokātu Padome*), яка є єдиним професійним органом, що представляє всіх присяжних адвокатів країни. Адвокатура Латвії функціонує як професійна організація, що здійснює саморегулювання своєї діяльності на підставі Закону про адвокатуру (*Zvērinātu advokātu likums*), який визначає правовий статус адвокатів, їх права й обов'язки, а також принципи професійної етики та дисциплінарної відповідальності [51].

Система органів адвокатського самоврядування Латвії включає такі основні інституції:

- Раду присяжних адвокатів, яка виступає виконавчим та представницьким органом адвокатури. Вона організовує діяльність латвійської адвокатури, веде реєстр адвокатів, здійснює контроль за дотриманням професійних стандартів і норм етики;

- Дисциплінарну комісію, що розглядає скарги на дії адвокатів, ухвалює рішення щодо порушень етики й накладає дисциплінарні стягнення;
- Загальні збори (конгрес) присяжних адвокатів, які є найвищим органом адвокатського самоврядування. Вони затверджують звіти, ухвалюють основні рішення щодо діяльності адвокатури, обирають членів Ради та Дисциплінарної комісії;
- Ревізійну комісію, яка контролює фінансову та адміністративну діяльність Ради, забезпечуючи прозорість та підзвітність [51].

Ця система функціонує як цілісна та ефективна модель професійного управління, що характеризується високим рівнем незалежності від держави. Хоча Міністерство юстиції Латвії здійснює загальний нагляд за діяльністю адвокатури, воно не втручається у внутрішні справи Ради, що гарантує реальну автономію адвокатського самоврядування.

В Україні система адвокатського самоврядування визначена Законом України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» (2012 р. з наступними доповненнями та змінами). Вона має багаторівневу структуру, до складу якої входять національні, регіональні та місцеві органи. Основними інституціями є:

- З'їзд адвокатів України – найвищий орган адвокатського самоврядування, який визначає основні напрями розвитку адвокатури, затверджує бюджет, обирає членів Ради адвокатів України, Вищої кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури та Ревізійної комісії адвокатури України;
- Рада адвокатів України, яка є центральним виконавчим органом адвокатського самоврядування, координує діяльність регіональних рад, представляє адвокатуру у відносинах із державними органами, розробляє стандарти професійної діяльності;
- Регіональні ради адвокатів, що діють у кожній області та в містах Києві й Севастополі. Вони організують кваліфікаційні іспити, ведуть регіональні реєстри адвокатів і забезпечують взаємодію адвокатів на місцях;

- Кваліфікаційно-дисциплінарні комісії адвокатури, які функціонують на регіональному та національному рівнях, здійснюючи прийом кандидатів до професії та розгляд дисциплінарних справ;

- Ревізійна комісія адвокатури України, що контролює фінансову дисципліну та прозорість діяльності органів адвокатського самоврядування [117].

На відміну від унітарної латвійської моделі, українська система є децентралізованою, що дозволяє враховувати регіональні особливості та забезпечує ширше представництво адвокатської спільноти. Водночас така структура створює ризики дублювання функцій, неузгодженості адміністративної практики та нерівномірності застосування дисциплінарних заходів у різних регіонах.

Основні відмінності між системами Латвії та України полягають у наступному:

- організаційна структура: у Латвії діє єдиний центральний орган адвокатського самоврядування, тоді як в Україні – багаторівнева система з національними та регіональними інституціями;

- ступінь централізації: латвійська модель забезпечує єдність управління й однаковість застосування стандартів, українська – сприяє демократичнішому представництву, але потребує кращої координації;

- дисциплінарні процедури: у Латвії дисциплінарні питання розглядає одна спеціалізована комісія, в Україні – кілька органів різних рівнів, що іноді призводить до неоднакової практики (обидві системи поєднують принцип професійного самоврядування (внутрішні дисциплінарні органи) з механізмами зовнішнього контролю (судовий перегляд), містять схожі підстави для дисциплінарної відповідальності й застосовують аналогічний набір санкцій; відмінності полягають у структурі апеляційних інститутів – в Україні це двоступенева система у середині самоврядування та альтернативне звернення до суду, у Латвії – чітка роль колегії й можливість оскарження до адміністративних судів, а також перспективний рух у

напрямку створення уніфікованого апеляційного дисциплінарного органу для осіб, пов'язаних із судовою системою);

- взаємодія з державою: латвійська адвокатура користується більшою автономією від державних органів, тоді як в Україні взаємовідносини адвокатури з Міністерством юстиції залишаються формалізованими й частково залежними від адміністративного впливу [51; 117].

Враховуючи вищевикладене, з латвійського досвіду Україна могла б запозичити такі елементи:

- посилення централізації дисциплінарних і кваліфікаційних процедур для забезпечення єдності професійних стандартів;

- підвищення інституційної незалежності органів адвокатського самоврядування від держави;

- удосконалення механізмів фінансової прозорості через створення незалежного аудиторського органу;

- оптимізацію організаційної структури, скорочення дублюючих функцій між національними та регіональними рівнями;

Окремо слід окреслити перспективи розвитку (перспективні напрями удосконалення) адвокатського самоврядування в Україні з урахуванням євроінтеграційних процесів.

Розвиток інституту адвокатського самоврядування в Україні перебуває на етапі інституційного становлення та поступового наближення до європейських стандартів. Наявна нормативна база створює основу для незалежності адвокатури, проте реальне функціонування системи демонструє низку проблем, пов'язаних із фрагментарністю правового регулювання, недостатньою координацією між національними й регіональними органами, а також зі складнощами забезпечення ефективного контролю за дотриманням професійних стандартів.

Досвід Латвійської Республіки, як держави-члена Європейського Союзу, показує, що ефективність адвокатського самоврядування прямо залежить від рівня його інституційної єдності, стабільності процедур та

прозорості внутрішніх процесів. У латвійській моделі важливу роль відіграє принцип внутрішньої саморегуляції, який передбачає, що всі ключові рішення – від допуску до професії до дисциплінарних стягнень – ухвалюються виключно органами адвокатського самоврядування без втручання органів державної влади.

Українська система, хоча й має демократичний потенціал завдяки розгалуженій мережі регіональних органів, потребує посилення внутрішньої узгодженості та оптимізації управлінських процесів. З огляду на європейські тенденції, можна виокремити кілька стратегічних напрямів подальшого розвитку адвокатського самоврядування в Україні:

- уніфікація дисциплінарної практики (доцільно, зокрема, створити єдину національну систему дисциплінарного провадження з чіткими процесуальними стандартами, подібну до латвійської моделі. Це забезпечить рівність адвокатів перед професійним законом та усуне ризики подвійних стандартів у різних регіонах);

- посилення ролі Ради адвокатів України як центрального координуючого органу (сучасна практика свідчить, що децентралізація без належної координації призводить до організаційної розбалансованості. Варто запозичити латвійський підхід до централізованого управління, зберігаючи при цьому елементи регіонального представництва);

- розвиток системи етичного самоконтролю (Латвія успішно запровадила механізм обов'язкових етичних тренінгів та кодексів поведінки, які підтримують високий рівень довіри до адвокатури. Українська адвокатська спільнота могла б розвинути цей напрям через створення Національного центру етичного нагляду при Раді адвокатів України);

- цифровізація процесів адвокатського самоврядування (латвійська адвокатура вже впровадила електронні реєстри, онлайн-доступ до дисциплінарних рішень і внутрішні електронні платформи для спілкування адвокатів. Для України впровадження єдиного цифрового порталу

адвокатури сприятиме підвищенню прозорості, зручності та довіри суспільства);

- розширення міжнародного співробітництва адвокатури (важливим напрямом є поглиблення співпраці з Радою адвокатських асоціацій і правничих товариств Європи (ССВЕ), участь у спільних навчальних програмах, міжнародних конференціях та стажуваннях, що підвищить рівень професійної культури українських адвокатів);

- законодавче закріплення гарантій незалежності адвокатури (Україна могла б адаптувати елементи латвійського законодавства, згідно з якими адвокатура визначена як незалежна юридична корпорація, що функціонує на засадах самоврядування, самофінансування та самоконтролю. Такий підхід зміцнить реальні, а не декларативні гарантії незалежності адвокатів).

У перспективі гармонізація української моделі адвокатського самоврядування із європейськими стандартами сприятиме не лише підвищенню ефективності правничої професії, але й зміцненню верховенства права, формуванню довіри до судової системи та покращенню якості правової допомоги громадянам.

Таким чином, досвід Латвійської Республіки може стати дороговказом для України у створенні більш узгодженої, професійної та незалежної системи адвокатського самоврядування. Подальші дослідження доцільно зосередити на аналізі інших моделей адвокатського самоврядування європейських країн – зокрема Литви, Естонії, Польщі та Німеччини – для вироблення оптимальної концепції розвитку української адвокатури в умовах євроінтеграції.

Проведене порівняльно-правове дослідження системи органів адвокатського самоврядування в Латвійській Республіці та в Україні дозволяє сформулювати висновок про те, що обидві системи мають спільну мету – забезпечити незалежність і професіоналізм адвокатури, однак латвійська модель демонструє вищу ефективність завдяки своїй централізованості, узгодженості та стабільності процедур. Впровадження

окремих елементів латвійського досвіду в національне законодавство та юридичну практику могло б сприяти підвищенню ефективності, прозорості та автономності української адвокатури, зміцненню її ролі як незалежного інституту громадянського суспільства та гаранта захисту прав людини.

Розвиток адвокатури в Україні потребує поступового переходу від моделі організаційної фрагментарності до моделі єдності та професійної саморегуляції, характерної для більшості країн Європейського Союзу. Досвід Латвії свідчить, що стабільність системи забезпечується не кількістю інституцій, а чітким розподілом компетенцій та високим рівнем внутрішньої дисципліни професійної спільноти.

Основними напрямками подальшого розвитку адвокатського самоврядування в Україні, з урахуванням латвійського досвіду, мають стати: уніфікація дисциплінарної практики шляхом створення єдиних стандартів провадження; посилення ролі Ради адвокатів України як координуючого центру системи; розвиток етичної культури адвокатури через спеціалізовані навчальні програми та механізми самоконтролю; інтеграція цифрових технологій для підвищення відкритості та зручності процедур; розширення міжнародного співробітництва з європейськими адвокатськими об'єднаннями; закріплення чітких законодавчих гарантій незалежності адвокатури за європейським зразком.

Таким чином, латвійська модель може бути орієнтиром для побудови більш ефективної, прозорої та незалежної системи адвокатського самоврядування в Україні, що відповідатиме європейським стандартам правничої професії. Порівняльний аналіз свідчить, що попри спільну мету, яка полягає у забезпеченні незалежності адвокатури, шляхи реалізації цього принципу в Україні та Латвії різні. Латвійський досвід демонструє ефективність централізованої моделі управління адвокатурою, заснованої на принципах єдності, прозорості та професійної саморегуляції. Для України доцільним є поступове впровадження елементів цієї моделі, що сприятиме

підвищенню професійної дисципліни, зміцненню незалежності адвокатури та підвищенню довіри суспільства до інституту правничої допомоги.

На увагу заслуговує також латвійська модель організації надання безоплатної первинної та вторинної правової допомоги, деякі елементи якої також можуть бути імплементовані в національне законодавство та юридичну практику.

Латвійська модель надання безоплатної правової допомоги (БПД) є однією з найбільш системних та структурованих у країнах Балтії. Вона охоплює як первинну (консультаційно-інформаційну), так і вторинну (процесуальну, представницьку) допомогу та ґрунтується на поєднанні державних і недержавних механізмів.

Координацію всієї системи здійснює Адміністрація судів Латвії (Court Administration), яка управляє коштами, організовує надання допомоги, веде реєстр адвокатів і юристів, що співпрацюють з державою, та забезпечує контроль якості послуг.

Правові засади системи визначено Законом про державну забезпечену правову допомогу (State Ensured Legal Aid Law), який деталізує види допомоги, критерії доступу, порядок подання заяв, умови оплати послуг адвокатів та особливості фінансування [190].

Опис системи подано також на Європейському порталі електронного правосуддя – https://e-justice.europa.eu/topics/taking-legal-action/legal-aid/lv_en

Право на безоплатну допомогу мають громадяни Латвії, постійні мешканці, громадяни ЄС, особи без громадянства, а також громадяни третіх країн, які легально перебувають у Латвії, включно з біженцями та шукачами притулку. Перевірка майнового стану є обов'язковою для більшості заявників, проте для певних категорій осіб, як-от викривачі корупції або шукачі притулку, передбачено спрощений доступ без оцінки доходів [185].

Безоплатна правова допомога надається у цивільних, адміністративних та кримінальних справах. У цивільних справах це, зокрема, спори щодо сімейних, трудових, житлових, соціальних прав. В адміністративних –

оскарження рішень державних чи муніципальних органів, у тому числі у справах щодо надання притулку чи депортації. У кримінальних – адвокат призначається за рахунок держави відповідно до Кримінально-процесуального закону. У певних категоріях «складних» або високовартісних цивільних справ (наприклад, із ціною позову понад 150 000 євро) передбачена часткова співплата, коли держава покриває основні витрати, а заявник сплачує невелику частку [185].

Первинна правова допомога у Латвії охоплює надання базових консультацій, пояснення прав і обов'язків, допомогу в заповненні документів та скерування до інших інституцій. Вона реалізується через кілька каналів. По-перше, у 2023 році Міністерство юстиції Латвії спільно з Адміністрацією судів і Радою Європи (СЕРЕЈ) запустили пілотний проєкт первинної БПД у шести містах – Ризі, Лієпаї, Добеле, Мадоні, Кулдзі та Сігулді – у співпраці із соціальними службами, НУО (неурядовими організаціями) та юридичною клінікою Латвійського університету [189].

По-друге, Омбудсман Латвії здійснює прийом громадян і надає безоплатні консультації з питань прав людини як очно, так і телефоном (<https://www.tiesibsargs.lv/en>).

По-третє, активну роль відіграють недержавні організації, зокрема Латвійський центр з прав людини (Latvian Centre for Human Rights), який надає консультації та юридичний супровід у справах про дискримінацію, мову ворожнечі, права мігрантів тощо (<https://cilvektiesibas.org.lv/en/>).

Крім того, у країні діють безкоштовні довідкові лінії, у тому числі для ув'язнених, які можуть безоплатно звернутися телефоном до Адміністрації правової допомоги (<https://www.tiesibsargs.lv/lv/pages/contacts>).

Вторинна правова допомога передбачає детальну юридичну консультацію, підготовку процесуальних документів та представництво в суді. Для її отримання особа подає письмову заяву до Адміністрації судів, додаючи підтвердження доходів і копії документів, що стосуються справи [185].

Провайдерами вторинної допомоги є присяжні адвокати та юристи, які укладають договори з державою. Вони отримують оплату відповідно до встановлених тарифів із державного бюджету. Особливе місце посідають справи щодо міграції та притулку – у таких випадках держава гарантує допомогу на етапі адміністративного та судового оскарження рішень (<https://help.unhcr.org/latvia/how-to-apply-for-asylum-in-latvia/what-happens-after-i-apply-for-asylum/>).

Також у Латвії передбачено спеціальний режим доступу до правової допомоги для подання скарг до Конституційного суду: первинну консультацію можна отримати в Омбудсмана, а вторинну допомогу держава може надати після попередньої оцінки справи (<https://www.satv.tiesa.gov.lv/en/>).

Окремим напрямом є гарантії для викривачів порушень (whistleblowers), які мають право на безоплатну правову допомогу незалежно від доходу.

З латвійського досвіду можна виокремити кілька практик, корисних для удосконалення української системи безоплатної правової допомоги.

По-перше, централізована модель управління (єдиний адміністратор, який координує бюджет, провайдерів та якість послуг) забезпечує ефективність і прозорість.

По-друге, важливим є гнучкий доступ до допомоги – Латвія має чіткі критерії для окремих категорій справ і спрощені умови для вразливих груп, що дозволяє зосередити ресурси там, де вони найбільше потрібні.

По-третє, інтеграція первинної допомоги у соціальні структури – розміщення юристів у соціальних центрах, НУО, університетських клініках – демонструє ефективність наближення правової допомоги до людей [189].

По-четверте, варто перейняти партнерську модель з НУО та Омбудсманом, коли держава формалізує співпрацю з недержавними структурами у наданні первинної допомоги.

По-п'яте, впровадження телефонних та онлайн-каналів доступу (у тому числі для ув'язнених чи маломобільних осіб) підвищує інклюзивність і зменшує бар'єри.

По-шосте, часткова співплата у великих справах є ефективним інструментом балансування між соціальною справедливістю та бюджетною стійкістю.

По-сьоме, Латвія активно співпрацює з міжнародними партнерами (СЕРЕJ, ЄС) для підвищення якості та стандартизації БПД, що може бути корисним для України у створенні системи моніторингу якості послуг [189].

Отже, латвійська модель відзначається чіткою інституційною структурою, партнерством між державними та громадськими інституціями, а також доступністю для вразливих категорій населення. Для України корисними є підходи до децентралізованого розміщення пунктів первинної допомоги, прозорих механізмів призначення адвокатів, спрощених процедур для вразливих груп, електронного подання заяв та систематичної співпраці держави з НУО та міжнародними організаціями у сфері забезпечення доступу до правосуддя.

Окремо слід відзначити перспективи використання технології штучного інтелекту для удосконалення організації та діяльності інституту адвокатури в Латвійській Республіці та Україні.

Технології штучного інтелекту (ШІ) поступово стають важливим інструментом у сфері правосуддя та адвокатури. Як у Латвійській Республіці, так і в Україні, вони відкривають значні можливості для підвищення ефективності роботи адвокатів, оптимізації внутрішньої організації адвокатських об'єднань і підвищення якості надання правової допомоги.

Передусім, системи (інструменти) штучного інтелекту є корисними для автоматизації рутинних процесів – підготовки проектів документів, аналізу судової практики, перевірки відповідності законодавству чи пошуку аналогічних справ. Це дає змогу адвокатам зосередитися на стратегічних питаннях справи та захисті інтересів клієнтів. У Латвії, де активно

впроваджується цифровізація судових процесів, використання штучного інтелекту є логічним продовженням цих реформ, з метою допомогти адвокатам ефективно працювати з електронними матеріалами справ, обробляти великі масиви інформації (до прикладу – шукати потрібні судові прецеденти, які відповідають обставинам певної справи). В Україні, де реформування правової системи ще триває, впровадження таких технологій покликано сприяти зменшенню бюрократії, прискоренню обміну інформацією між учасниками процесу та підвищенню прозорості адвокатської діяльності.

Разом із тим, використання ШІ у правовій сфері потребує чіткого адміністративно-правового врегулювання. Необхідно визначити межі застосування таких технологій, забезпечити захист персональних даних клієнтів, а також гарантувати, що рішення чи поради, сформовані системою ШІ, не замінюють людського професійного судження адвоката. Важливо також передбачити відповідальність за можливі помилки чи зловживання, пов'язані з використанням автоматизованих систем.

У перспективі як Латвія, так і Україна можуть розробити спеціальні нормативні акти або кодекси етичного використання ШІ в адвокатській діяльності. Такі нормативні документи мають встановлювати стандарти прозорості алгоритмів, принципи контролю за їхньою роботою та обов'язковість дотримання прав людини при застосуванні вказаних технологій.

Отже, розвиток штучного інтелекту відкриває значний потенціал для модернізації адвокатури, але водночас вимагає зваженого адміністративно-правового підходу, який поєднає інновації з гарантіями професійної незалежності та правової безпеки.

Для ефективного впровадження технології ШІ в повсякденну адвокатську діяльність доцільно використовувати Посібник «Guide on the use of Artificial Intelligence-based tools by lawyers and law firms in the EU» (Посібник із використання інструментів штучного інтелекту юристами та

юридичними фірмами в ЄС), який є офіційним документом, підготовленим Радою адвокатських асоціацій і правничих товариств Європи (CCBE) спільно з Європейським фондом юристів (European Lawyers Foundation) у межах проєкту AI4Lawyers. Вказаний документ надає практичні рекомендації юристам та юридичним фірмам у країнах Європейського Союзу щодо того, як ефективно та безпечно використовувати інструменти штучного інтелекту (ШІ) у своїй професійній діяльності [182].

У зазначеному Посібнику, зокрема, пояснюються основні принципи функціонування технологій штучного інтелекту, таких як машинне навчання, обробка природної мови, нейронні мережі та аналітика даних. Його автори приділяють особливу увагу тому, як ці технології можуть бути застосовані в юридичній практиці, наприклад, для підготовки документів, аналізу судової практики, управління контрактами чи автоматизації адміністративних процесів. Водночас вказаний Посібник акцентує увагу на ризиках, які супроводжують впровадження ШІ, зокрема щодо конфіденційності клієнтських даних, дотримання адвокатської таємниці, надійності алгоритмів, упередженості даних і відповідальності за результати, отримані за допомогою автоматизованих систем. Крім того, зазначений Посібник містить рекомендації для малих і середніх юридичних фірм, які часто не мають спеціальних ІТ-відділів або ресурсів для розробки власних технологічних рішень, а також пропонує практичні кроки для оцінювання доцільності впровадження ШІ-інструментів, вибору постачальників технологій, забезпечення належного рівня контролю та розробки внутрішніх політик етичного використання ШІ. Таким чином, Посібник «Guide on the use of Artificial Intelligence-based tools by lawyers and law firms in the EU» (Посібник із використання інструментів штучного інтелекту юристами та юридичними фірмами в ЄС) можна розглядати як стратегічний орієнтир для формування сучасної, технологічно підготовленої юридичної практики, яка поєднує ефективність цифрових інструментів із дотриманням фундаментальних принципів професійної етики [182].

Не менш важливо розробити та прийняти національний Закон України «Про штучний інтелект», один із розділів якого буде присвячено використанню технології штучного інтелекту для різних видів діяльності, включаючи обмеження його використання з метою дотримання прав і свобод людини, захисту персональних даних тощо. Деталізацію правового регулювання використання технології штучного інтелекту доцільно здійснити на рівні постанов Кабінету Міністрів України, наказів Міністерства цифрової трансформації України, а також на рівні актів органів адвокатського самоврядування (щодо особливостей використання технології штучного інтелекту в процесі здійснення адвокатської діяльності).

Вирішуючи питання про напрями удосконалення адміністративно-правового регулювання функціонування інституту адвокатури в Україні слід виходити з трьох принципів: захисту незалежності й конфіденційності адвокатської діяльності, підвищення професійної якості й доступності правової допомоги, а також забезпечення прозорого, підзвітного й ефективного самоврядування адвокатури.

Враховуючи позитивний досвід Латвії та інших країн ЄС у сфері адміністративно-правового регулювання адвокатської діяльності доцільно закріпити у законі удосконалені з урахуванням позитивного зарубіжного досвіду базові гарантії незалежності адвокатури – заборону втручання органів влади у професійну діяльність, спеціальний режим юридичної та фактичної недоторканності адвокатської таємниці і чіткі процесуальні запобіжники при доступі до матеріалів і приміщень адвоката; паралельно слід усунути фактичні прогалини, що створюють ризики тиску або порушення адвокатської таємниці на практиці, включно з чітким визначенням меж доступу правоохоронних органів і порядку оскарження таких дій (це відповідає стандартам Рекомендації Ради Європи щодо незалежності правничих професій та практиці ЄСПЛ щодо гарантій захисту прав адвокатів).

З метою посилення реальної незалежності адвокатури в Україні та приведення правового регулювання її діяльності у відповідність до європейських стандартів доцільним є використання позитивного досвіду Латвійської Республіки, яка створила ефективну модель нормативного та інституційного забезпечення незалежності адвокатської діяльності. Насамперед пропонується на законодавчому рівні закріпити вдосконалені базові гарантії незалежності адвокатури, спираючись на латвійську практику та рекомендації Ради Європи щодо незалежності правничих професій. Однією з ключових гарантій має стати заборона будь-якого втручання органів державної влади у професійну діяльність адвокатів. Слід конкретизувати у законі, що будь-які спроби контролю, перевірок, тиску чи вимог надати інформацію, яка становить адвокатську таємницю, є неприпустимими і тягнуть юридичну відповідальність посадових осіб. Подібна норма закріплена у латвійському Законі про адвокатуру (*Advokatūras likums*), який встановлює кримінальну відповідальність за втручання у діяльність адвоката.

Окремої уваги потребує встановлення спеціального правового режиму адвокатської таємниці, який передбачатиме її юридичну та фактичну недоторканність. Такий режим має поширюватися не лише на відомості, отримані від клієнта, а й на будь-які документи, матеріали, електронну переписку чи носії інформації, пов'язані з виконанням професійних обов'язків адвоката. Латвійська модель передбачає дієві процесуальні механізми контролю за законністю доступу до таких матеріалів, зокрема обов'язкову участь представника Латвійської колегії адвокатів при проведенні слідчих дій, що дозволяє ефективно запобігати порушенням адвокатської таємниці.

Також важливо законодавчо закріпити чіткі процесуальні запобіжники при доступі до матеріалів і приміщень адвоката. Обшук чи виїмка у приміщенні адвоката або адвокатського об'єднання мають здійснюватися виключно за рішенням суду, яке повинно містити обґрунтування

необхідності такого втручання, конкретний перелік об'єктів пошуку та визначення його меж. При цьому має бути прямо заборонено вилучення матеріалів, що містять адвокатську таємницю, якщо вони не є предметом або знаряддям злочину.

Паралельно слід усунути фактичні прогалини чинного законодавства, які створюють ризики тиску чи порушення адвокатської таємниці. Йдеться про необхідність системного перегляду положень Кримінального процесуального кодексу України, Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» та підзаконних актів у частині визначення меж повноважень правоохоронних органів щодо проведення слідчих (розшукових) дій стосовно адвокатів, запровадження обов'язкової участі представників органів адвокатського самоврядування при таких діях, а також встановлення спеціального порядку оскарження дій або рішень, що порушують гарантії незалежності адвоката чи адвокатську таємницю, із забезпеченням пріоритетного судового розгляду таких скарг.

Запропоновані зміни відповідають стандартам Ради Європи, зокрема Рекомендації Rec(2000)21 «Про свободу здійснення професії адвоката», а також практиці Європейського суду з прав людини у справах *Michaud v. France*, *André and Another v. France*, *Versini-Campinchi and Crasnianski v. France*, у яких наголошується на ключовому значенні захисту адвокатської таємниці як елементу права на справедливий суд і гарантії ефективного захисту. Реалізація таких положень сприятиме підвищенню рівня гарантій незалежності адвокатури в Україні, зміцненню довіри до правничої професії, створенню ефективних механізмів протидії незаконному тиску на адвокатів і гармонізації національного законодавства з європейськими правовими стандартами.

Не менш важливо удосконалити модель професійного самоврядування (корпоративну роль колегії, ради адвокатів) як базову форму регулювання шляхом реформування механізму внутрішньої підзвітності та прозорості: гарантувати відкриті й конкурентні вибори органів самоврядування,

обмежити одноосібну концентрацію повноважень, ввести незалежні аудити фінансів і публічні звіти про використання внесків, а також створити чіткі правила вирішення конфлікту інтересів; при цьому зберегти компетенцію професійної корпорації у питаннях допуску до професії, етики і дисципліни, адже саме самоорганізація є краще пристосованою до підтримки професійних стандартів (приклад латвійської Колегії є позитивним саме в контексті поєднання самоврядування й кодифікованої етики [183]).

У контексті удосконалення інституційного забезпечення діяльності адвокатури в Україні важливою є модернізація моделі професійного самоврядування, що має ґрунтуватися на принципах відкритості, прозорості та підзвітності, з урахуванням позитивного досвіду Латвійської Республіки. У Латвії ефективно функціонує модель корпоративного управління адвокатурою, у якій Латвійська колегія адвокатів (*Latvijas Zvērinātu advokātu kolēģija*) поєднує функції регулювання професії, контролю за етичними стандартами та самостійного внутрішнього управління, водночас зберігаючи демократичний і колегіальний характер прийняття рішень.

В Україні доцільно удосконалити модель професійного самоврядування адвокатури шляхом реформування механізмів внутрішньої підзвітності та забезпечення більшої прозорості у діяльності органів адвокатського самоврядування, зокрема рад адвокатів, кваліфікаційно-дисциплінарних комісій і конференцій адвокатів. Насамперед слід гарантувати відкриті, прозорі й конкурентні вибори органів адвокатського самоврядування, закріпивши в законодавстві чіткі процедури висування кандидатів, рівний доступ до інформації про виборчий процес, можливість незалежного спостереження та механізми оскарження результатів виборів. Виборність і періодична змінюваність складу керівних органів сприятимуть запобіганню монополізації влади в межах професійної корпорації та збереженню демократичного характеру управління.

Другою ключовою складовою є обмеження одноосібної концентрації повноважень у керівництві органів адвокатського самоврядування.

Законодавець має встановити збалансовану систему розподілу функцій і повноважень між головою, радою адвокатів, конференцією адвокатів та іншими колегіальними структурами, запровадивши механізми взаємного контролю та відповідальності. Це забезпечить більшу відкритість прийняття рішень і підвищить рівень довіри адвокатської спільноти до органів самоврядування.

Третім напрямом реформування є посилення фінансової прозорості адвокатського самоврядування. Для цього доцільно запровадити обов'язкове проведення незалежних фінансових аудитів діяльності органів адвокатського самоврядування, результати яких повинні бути відкритими та доступними для всіх членів адвокатської спільноти. Водночас необхідно забезпечити регулярне оприлюднення публічних звітів про використання членських внесків, що сприятиме зміцненню фінансової дисципліни, запобіганню зловживанням і раціональному розподілу коштів на потреби професійної спільноти.

Не менш важливою складовою вдосконалення самоврядування є створення чітких і прозорих правил вирішення конфлікту інтересів у діяльності органів адвокатського самоврядування. Пропонується встановити спеціальні етичні стандарти для членів рад адвокатів, дисциплінарних комісій і представницьких органів, передбачивши обов'язок декларувати потенційний конфлікт інтересів і утримуватися від участі у прийнятті рішень у таких випадках. Це сприятиме зміцненню довіри до самоврядних інституцій і формуванню високих стандартів корпоративної етики.

Водночас реформа професійного самоврядування не повинна підривати сутність адвокатської автономії. Необхідно зберегти за професійною корпорацією виключну компетенцію у питаннях допуску до професії, дотримання професійної етики та дисциплінарної відповідальності адвокатів. Саме самоорганізація, як засвідчує досвід Латвійської колегії адвокатів, є найбільш ефективним механізмом підтримки високих професійних стандартів і захисту незалежності адвокатів від впливу держави. Латвійська

модель демонструє успішне поєднання колегіальної системи управління з кодифікованими етичними нормами, що забезпечує баланс між самостійністю професійного самоврядування і публічною відповідальністю перед суспільством.

Таким чином, реформування моделі професійного самоврядування адвокатури в Україні має бути спрямоване на зміцнення її демократичної природи, забезпечення фінансової прозорості, підзвітності та доброчесності органів самоврядування при одночасному збереженні автономності адвокатської спільноти у вирішенні внутрішньо-професійних питань. Реалізація цих підходів відповідатиме європейським принципам корпоративного управління, сприятиме підвищенню довіри до адвокатури та утвердженню її ролі як справді незалежного інституту громадянського суспільства.

Не менш важливо реформувати систему допуску і підготовки: зберегти вимогу до належної юридичної освіти й практичного стажування, але підвищити якість та прозорість кваліфікаційного іспиту, посилити практичну підготовку (клінічна юридична практика, наставництво) і імплементувати обов'язкову (але гнучку) систему підвищення кваліфікації відповідно до рекомендацій ССВЕ (The Council of Advocacy and Law Societies of Europe) про безперервну юридичну освіту, одночасно розробивши механізм взаємного визнання кваліфікацій у межах ЄС та для іноземних адвокатів, як це відпрацьовано у Латвії та інших державах-членах ЄС.

Реформування системи допуску до адвокатської діяльності та професійної підготовки адвокатів є одним із ключових напрямів удосконалення функціонування національної адвокатури, адже саме від якості підготовки, добору та постійного професійного розвитку адвокатів залежить рівень правової допомоги та довіра суспільства до правничої професії. У цьому контексті доцільно зберегти базові вимоги, що вже існують у законодавстві, зокрема наявність належної юридичної освіти та проходження практичного стажування, але водночас суттєво підвищити

якість, прозорість і об'єктивність процедур оцінювання професійної компетентності майбутніх адвокатів.

Насамперед необхідно удосконалити систему кваліфікаційного іспиту, який має бути не формальною процедурою, а реальною перевіркою професійної підготовки кандидата. Для цього варто забезпечити відкритість і стандартизацію процесу: розробити єдині методичні засади проведення іспиту, встановити прозорі критерії оцінювання знань та навичок, уніфікувати вимоги до екзаменаційних завдань. До складу екзаменаційних комісій слід включати не лише представників адвокатури, а й науковців та фахівців у сфері правосуддя, що сприятиме об'єктивності та неупередженості оцінювання. Доцільно також забезпечити можливість аудіо- або відеофіксації іспиту, оприлюднення статистики його результатів та механізмів апеляції, що посилить довіру до процедури допуску.

Другою важливою складовою є посилення практичної складової підготовки майбутніх адвокатів. У цьому контексті корисним є досвід Латвії, де особлива увага приділяється клінічній юридичній практиці та системі наставництва. В Україні доцільно розширити можливості для проходження студентами юридичних факультетів практики у правничих (юридичних) клініках, адвокатських об'єднаннях та юридичних бюро, з обов'язковим залученням діючих адвокатів як наставників. Наставництво повинно стати невід'ємною частиною стажування, спрямованого не лише на отримання практичних навичок, але й на засвоєння професійної етики, стандартів поведінки та принципів незалежності.

Окремої уваги потребує система безперервного підвищення кваліфікації адвокатів, що має стати обов'язковою, але водночас гнучкою і доступною. Відповідно до рекомендацій Ради адвокатських і правничих товариств Європи (ССВЕ) щодо безперервної юридичної освіти, адвокат повинен мати можливість самостійно обирати форми і тематику навчання – від участі у семінарах та конференціях до онлайн-курсів чи публікацій у фахових виданнях, – але при цьому має бути встановлено мінімальний

щорічний обсяг годин професійного навчання. Органи адвокатського самоврядування повинні координувати таку діяльність, затверджувати програми та здійснювати контроль за їх виконанням, водночас публікуючи звіти про результати підвищення кваліфікації адвокатів.

Важливим напрямом реформування є також імплементація механізмів взаємного визнання професійних кваліфікацій адвокатів у межах Європейського Союзу та для іноземних фахівців, що здійснюють адвокатську діяльність на території України. Латвійська модель у цьому контексті є показовою: вона передбачає можливість тимчасового або постійного здійснення професійної діяльності адвокатами з інших держав-членів ЄС після підтвердження їхньої кваліфікації та складання адаптаційного іспиту. Для України доцільно розробити аналогічний механізм, який дозволить забезпечити мобільність адвокатів, підвищити конкурентоспроможність професії та сприяти європейській інтеграції правничого середовища.

Таким чином, реформування системи допуску та підготовки адвокатів в Україні має ґрунтуватися на поєднанні академічної освіти з практичним досвідом, прозорості процедур кваліфікаційного оцінювання, ефективній системі наставництва та безперервного підвищення кваліфікації. Реалізація таких підходів, адаптованих до позитивного досвіду Латвійської Республіки та рекомендацій ССВЕ, дозволить створити сучасну, гнучку та якісну систему професійного розвитку адвокатів, що відповідатиме європейським стандартам і сприятиме підвищенню рівня правничої допомоги в Україні.

Також важливо удосконалити механізм дисциплінарної відповідальності адвокатів шляхом імплементації системи стримувань і процесуальних гарантій: зберегти наявність дисциплінарних органів в рамках самоврядування, але реформувати процедури для забезпечення незалежного, оперативного і справедливого розгляду скарг (чіткі строки, мотивація рішень, публічні висновки, право на ефективний судовий захист та механізми запобігання зловживанням скаргами для тиску на адвоката).

Удосконалення механізму дисциплінарної відповідальності адвокатів є одним із ключових напрямів реформування інституту адвокатури в Україні, оскільки від ефективності, прозорості та справедливості дисциплінарних процедур залежить не лише рівень професійної етики, але й ступінь довіри до адвокатського самоврядування та правової системи в цілому. Метою реформування має стати створення збалансованої системи стримувань і процесуальних гарантій, яка одночасно забезпечуватиме належну підзвітність адвокатів і надійний захист їхньої незалежності від необґрунтованих скарг чи адміністративного тиску.

Насамперед слід зберегти чинну модель дисциплінарної юрисдикції в межах професійного самоврядування, оскільки саме автономна дисциплінарна система, керована органами адвокатури, є основною гарантією незалежності професії. Разом з тим необхідно суттєво реформувати процедури дисциплінарного провадження, забезпечивши їх більшу відкритість, оперативність та відповідність принципам справедливого процесу, закріпленим у практиці Європейського суду з прав людини.

Передусім доцільно встановити чіткі процесуальні строки розгляду дисциплінарних справ, що дозволить уникнути затягування процедур і зловживань з боку як заявників, так і дисциплінарних органів. Закон має містити конкретні терміни для реєстрації, попередньої перевірки, розгляду справи по суті та ухвалення рішення, а також передбачати обов'язок дисциплінарних органів своєчасно повідомляти сторони про хід розгляду.

Другим важливим напрямом є забезпечення повної мотивованості рішень дисциплінарних органів. Кожне рішення повинно містити докладний опис встановлених обставин, аналіз доказів, обґрунтування висновків та посилення на відповідні норми права і кодекс професійної етики. Такий підхід гарантує прозорість процесу, запобігає суб'єктивним оцінкам і створює умови для якісного судового контролю за законністю дисциплінарних рішень.

Необхідно також запровадити механізм публічного систематичного офіційного оприлюднення узагальнених висновків дисциплінарних органів. Це сприятиме підвищенню довіри до системи самоврядного контролю, формуванню єдиної дисциплінарної практики та запобіганню подвійним стандартам. При цьому має бути забезпечено баланс між публічністю інформації та захистом персональних даних учасників провадження.

Важливим гарантійним елементом є забезпечення адвокату права на ефективний судовий захист у разі незгоди з дисциплінарним рішенням. Законодавство має передбачати чітку процедуру оскарження рішень дисциплінарних палат до суду з гарантією незалежного та своєчасного розгляду. Відповідно до практики ЄСПЛ (зокрема у справах *Le Compte, Van Leuven and De Meyere v. Belgium*, *Harabin v. Slovakia*), судовий контроль є невід'ємним елементом забезпечення права на справедливий процес у межах професійних дисциплінарних систем.

Окремої уваги потребує створення ефективних механізмів запобігання зловживанням дисциплінарними скаргами, які нерідко використовуються як інструмент тиску на адвокатів з боку недобросовісних клієнтів або органів влади. Для цього слід запровадити попередній фільтр для відсіву явно безпідставних чи зловмисних скарг, а також передбачити можливість притягнення заявників до відповідальності у разі подання завідомо неправдивих чи маніпулятивних звернень. Водночас необхідно забезпечити, щоб такі запобіжники не обмежували право осіб на добросовісне звернення зі скаргою у випадках реальних порушень.

З метою підвищення незалежності дисциплінарних органів доцільно удосконалити порядок формування дисциплінарних палат, забезпечивши баланс між досвідченими адвокатами, представниками академічного середовища та особами, які мають авторитет у сфері правосуддя. Це дозволить уникнути корпоративної упередженості та посилить довіру до прийнятих рішень.

Важливо, щоб усі дисциплінарні процедури були спрямовані не на покарання, а передусім на підтримання високих стандартів професійної етики та репутації адвокатури. У цьому аспекті позитивним є досвід Латвійської колегії адвокатів, де дисциплінарні механізми поєднують контрольні та превентивні функції: крім розгляду порушень, активно застосовуються заходи професійного наставництва та профілактичних консультацій для запобігання етичним конфліктам.

Таким чином, реформування механізму дисциплінарної відповідальності адвокатів має бути спрямоване на забезпечення незалежного, справедливого й ефективного розгляду дисциплінарних справ із чіткими строками, мотивованими рішеннями, публічними висновками та реальними процесуальними гарантіями. Запровадження збалансованої системи стримувань і запобіжників від зловживань дозволить зміцнити саморегулювальний потенціал адвокатури, підвищити рівень етичних стандартів і забезпечити належний баланс між відповідальністю адвоката та захистом його професійної незалежності.

Не менш важливо забезпечити баланс між професійними обов'язками адвокатів і вимогами запобігання відмиванню коштів (фінансуванню тероризму): ввести зрозумілі, співмірні правила співпраці з органами фінансового моніторингу, чіткі процедурні гарантії для захисту адвокатської таємниці при виконанні AML-обов'язків та розробити практичні настанови (safe-harbour) і централізовані форми взаємодії з органами публічної адміністрації, щоб не перетворювати AML на механізм ухилення адвоката від обов'язку захисту клієнта.

Забезпечення балансу між професійними обов'язками адвокатів і вимогами у сфері запобігання відмиванню коштів та фінансуванню тероризму (AML/CFT) є складним, але надзвичайно важливим завданням для правової системи України. Це питання набуває особливого значення в умовах імплементації міжнародних стандартів FATF, директив ЄС (зокрема Директиви (ЄС) 2015/849 — Четвертої Директиви про запобігання

відмиванню коштів), а також зобов'язань України в межах інтеграції до європейського правового простору. Основним викликом є необхідність поєднати публічний інтерес держави у фінансовій безпеці з фундаментальним принципом незалежності адвокатури та охорони адвокатської таємниці.

Першочерговим завданням є встановлення зрозумілих, співмірних і недискримінаційних правил співпраці адвокатів з органами фінансового моніторингу. Законодавство повинно чітко окреслити межі обов'язків адвоката щодо повідомлення про підозрілі фінансові операції, при цьому розмежувавши ситуації, коли адвокат діє як суб'єкт фінансового моніторингу (наприклад, під час надання послуг з управління активами, заснування компаній, операцій з нерухомістю), і коли він виконує суто функції захисника або представника клієнта у правових відносинах. Таке розмежування відповідає підходу, що застосовується у державах ЄС, зокрема в Латвійській Республіці, де адвокат зобов'язаний дотримуватись вимог AML лише у випадках, коли він бере участь у фінансово-комерційних угодах клієнта, але не при здійсненні захисної діяльності в суді чи наданні консультацій з правових питань.

Другою ключовою пропозицією є впровадження чітких процедурних гарантій для захисту адвокатської таємниці під час виконання адвокатами AML-обов'язків. Необхідно законодавчо передбачити, що будь-яка інформація, отримана адвокатом у процесі здійснення професійної діяльності, не може бути предметом розкриття без наявності належних правових підстав і процесуальних гарантій. Доступ органів фінансового моніторингу або правоохоронних органів до таких даних повинен бути суворо регламентований – лише на підставі судового рішення і лише в обсязі, який не порушує право клієнта на захист. Важливо закріпити, що адвокат не несе відповідальності за невиконання вимог AML, якщо розкриття запитуваної інформації порушувало б принцип конфіденційності та його професійний обов'язок щодо збереження адвокатської таємниці.

З метою мінімізації ризиків правової невизначеності та суб'єктивного тлумачення AML-вимог доцільно розробити офіційні практичні настанови (safe-harbour guidelines) для адвокатів, у яких буде чітко описано допустимі межі взаємодії з органами фінансового моніторингу. Такі настанови мають визначати:

- у яких саме випадках адвокат є суб'єктом первинного фінансового моніторингу;
- які категорії інформації підлягають розкриттю, а які безумовно захищені адвокатською таємницею;
- порядок дій адвоката у випадку отримання запиту від органів фінансового моніторингу чи правоохоронних структур;
- алгоритми документування дій адвоката для підтвердження його добросовісності у виконанні AML-зобов'язань.

Такі настанови мають мати нормативно-роз'яснювальний статус і бути розроблені спільно Національним агентством з питань запобігання відмиванню доходів, Радою адвокатів України та Національною асоціацією адвокатів України. Це дозволить створити єдину практику тлумачення AML-вимог і уникнути ризиків довільного застосування норм на шкоду незалежності адвокатів.

Для підвищення правової визначеності також слід створити централізовані форми взаємодії адвокатури з органами публічної адміністрації у сфері AML – наприклад, через спеціальні комунікаційні платформи або уповноважені контактні пункти при органах адвокатського самоврядування. Така модель діє у Латвії, де інформаційна взаємодія з Державною службою з фінансової розвідки здійснюється виключно через спеціально уповноважених осіб Латвійської колегії адвокатів, що гарантує контроль за дотриманням конфіденційності та мінімізує ризики втручання у професійну діяльність адвокатів.

Важливо, щоб запроваджені правила не перетворювали механізм фінансового моніторингу на інструмент тиску або ухилення адвоката від його

основного обов'язку – захисту клієнта. Адвокат повинен залишатися незалежним у своїй діяльності, а виконання АМЛ-зобов'язань не може ставити його у конфлікт із принципом лояльності до клієнта. Тому слід прямо закріпити у законі, що виконання адвокатом обов'язків з повідомлення про підозрілі операції не є порушенням адвокатської таємниці лише у випадках, коли така інформація не стосується суті правової допомоги або не впливає на позицію захисту клієнта у кримінальному чи іншому провадженні.

Таким чином, удосконалення національної моделі взаємодії адвокатури з системою фінансового моніторингу має базуватися на принципах пропорційності, правової визначеності та поваги до незалежності правничої професії. Впровадження зрозумілих правил, чітких процедурних гарантій та практичних настанов дозволить поєднати ефективність АМЛ-системи з непорушністю адвокатської таємниці та забезпечити належний баланс між публічними і професійними інтересами, відповідно до європейських стандартів, відображених у практиці ЄСПЛ та рекомендаціях ССВЕ.

Не менш важливо удосконалити доступ до безоплатної правової допомоги і клієнтські гарантії: імплементувати механізми ефективної координації між державною системою безоплатної правової допомоги та приватною адвокатурою, зберігши оплату на адекватному рівні та запровадивши фонд захисту клієнтів (compensation fund) для відшкодування збитків від професійних помилок (запровадити обов'язкове страхування адвокатської відповідальності за можливе завдання шкоди інтересам клієнта у відповідності до позитивного латвійського досвіду); розширити можливості електронного доступу до консультацій і захисту у випадках, коли фізичний доступ ускладнений.

Удосконалення системи доступу до безоплатної правової допомоги та посилення клієнтських гарантій є важливим елементом забезпечення верховенства права й соціальної справедливості, а також одним із ключових критеріїв оцінки ефективності національної адвокатури відповідно до

європейських стандартів. Україна, маючи вже сформовану державну систему безоплатної правової допомоги (БПД), потребує переходу від формального забезпечення доступності послуг до створення інтегрованої, якісної та орієнтованої на потреби людини моделі правової допомоги, яка базується на ефективній співпраці між державною системою БПД та інститутом приватної адвокатури.

Насамперед слід імплементувати механізми ефективної координації між державною системою безоплатної правової допомоги та адвокатським самоврядуванням. В Україні наразі існує певний розрив між діяльністю центрів з надання безоплатної правової допомоги та адвокатською спільнотою, що негативно впливає на єдність професійних стандартів та якість захисту. У цьому контексті доцільно запровадити інституційний механізм постійної взаємодії – наприклад, спільну Координаційну раду Міністерства юстиції, Національної асоціації адвокатів України (НААУ) та представників регіональних рад адвокатів. Такий орган міг би здійснювати погодження кваліфікаційних вимог до адвокатів, які залучаються до надання БПД, розробляти єдині стандарти якості правової допомоги, координувати навчальні програми, а також спільно вирішувати питання етичної відповідальності адвокатів, що працюють за контрактом у системі БПД.

Одночасно необхідно зберегти адекватний рівень оплати праці адвокатів, залучених до надання безоплатної правової допомоги. Адекватна компенсація є не лише питанням соціальної справедливості, але й гарантією якості правового захисту. Доцільно переглянути діючі норми фінансування системи БПД з урахуванням реальних витрат адвокатів на підготовку, виїзди, представництво в суді та післясудові процедури. Крім того, варто розглянути можливість диференціації винагороди залежно від складності справи, обсягу наданої допомоги та кінцевого результату. Такий підхід уже використовується в Латвії, де держава гарантує фінансування адвокатів у межах системи legal aid на рівні, який забезпечує мотивацію до якісного виконання професійних обов'язків.

Важливою інновацією має стати створення фонду захисту клієнтів (Compensation Fund) – спеціального механізму, спрямованого на відшкодування шкоди, заподіяної клієнтам унаслідок професійних помилок або недобросовісних дій адвокатів. Такий фонд може функціонувати на засадах спільного фінансування з боку адвокатської спільноти та держави, під наглядом органів адвокатського самоврядування. Виплати з фонду повинні здійснюватися лише після встановлення факту професійного порушення у визначеному законом порядку, що забезпечить баланс між захистом прав клієнтів і дотриманням процесуальних гарантій адвокатів. Подібні механізми діють у більшості держав ЄС, зокрема у Латвії, Польщі, Литві, де компенсаційні фонди виконують також превентивну функцію, стимулюючи адвокатів до підвищення якості наданих послуг.

З метою підвищення надійності клієнтських гарантій доцільно запровадити обов'язкове страхування професійної відповідальності адвокатів. Такий підхід дозволить забезпечити відшкодування збитків клієнтам без додаткового бюджетного навантаження, а також сприятиме формуванню культури професійної відповідальності. Страхування може бути організоване централізовано через НААУ або індивідуально кожним адвокатом, із встановленням мінімального страхового покриття. У Латвії, наприклад, адвокати зобов'язані мати чинний поліс професійної відповідальності як умову здійснення адвокатської діяльності, що гарантує клієнтам базовий рівень захисту у випадку шкоди.

Не менш актуальним є розширення можливостей електронного доступу до правових консультацій і захисту, особливо у випадках, коли фізичний доступ до адвоката ускладнений – наприклад, через віддаленість, стан здоров'я клієнта або надзвичайні ситуації. Особливо це є актуальним для України в умовах дії правового режиму воєнного стану, коли адвокатські бюро та індивідуально практикуючі адвокати здійснюють релокацію свого офісу у більш безпечні регіони країни. Доцільно створити національну електронну платформу, яка б забезпечувала безпечний онлайн-зв'язок між

адвокатом і клієнтом, можливість дистанційних консультацій, обміну документами, а також електронної ідентифікації клієнта через систему «Дія». Це дозволить розширити охоплення безоплатної правової допомоги, зменшити витрати та підвищити оперативність реагування. Подібні рішення вже впроваджуються у державах ЄС, зокрема в Латвії, де функціонує система e-justice, що забезпечує комунікацію між адвокатами, судами та клієнтами у безпечному цифровому середовищі.

У цілому запропоновані заходи дадуть змогу створити цілісну систему доступу до правової допомоги, яка поєднуватиме державні ресурси та потенціал приватної адвокатури, гарантуватиме належний рівень професійної відповідальності, фінансової стабільності та довіри клієнтів. Імплементація таких механізмів відповідатиме європейським принципам правової допомоги, закріпленим у Рекомендації Комітету Міністрів Ради Європи Rec(93)1 та у Стандартах ССВЕ, і сприятиме формуванню в Україні ефективної, справедливої та сучасної системи захисту прав людини.

Також важливо продовжити процеси цифровізації адміністративних процедур: зберегти традиційні гарантії, але імплементувати електронні реєстри адвокатів (за прикладом Латвійської Республіки), електронні заяви на допуск, електронні дисциплінарні провадження з дотриманням процедур безпеки даних; забезпечити сумісність реєстрів із європейськими стандартами для полегшення мобільності адвокатів.

Продовження процесів цифровізації адміністративних процедур у сфері функціонування адвокатури є необхідною умовою підвищення ефективності, прозорості та доступності правничої системи України. Цифрова трансформація не лише спрощує адміністративні процеси, але й зміцнює довіру до інститутів адвокатського самоврядування, сприяє відкритості професії та її інтеграції до європейського правового простору. При цьому цифровізація має здійснюватися з дотриманням основоположних гарантій незалежності адвокатури, конфіденційності та захисту персональних даних.

Першим кроком у цьому напрямі має стати створення сучасного, уніфікованого електронного реєстру адвокатів України, побудованого за зразком аналогічних систем у країнах Європейського Союзу, зокрема Латвійської Республіки. У Латвії функціонує централізований *Latvijas Zvērinātu advokātu kolēģijas reģistrs*, який містить актуальні дані про всіх адвокатів, стажерів, статус ліцензії, дисциплінарні рішення та інформацію про страхування професійної відповідальності. Аналогічна модель в Україні має включати:

- базову інформацію про адвоката (ім'я, регіон, спеціалізацію, контактні дані);
- статус свідоцтва про право на заняття адвокатською діяльністю (активне, зупинене, анульоване);
- відомості про місце здійснення діяльності (адвокатське бюро, об'єднання, індивідуальна практика);
- результати дисциплінарних проваджень (у вигляді узагальненої публічної інформації без розкриття адвокатської таємниці);
- відомості про наявність чинного полісу страхування професійної відповідальності.

Такий реєстр має бути інтегрований із державними інформаційними системами (зокрема «Дією» та Єдиним державним реєстром юридичних осіб) для оперативної перевірки даних, але при цьому повинен залишатися власністю органів адвокатського самоврядування, щоб уникнути ризику втручання з боку держави. Доступ до інформації повинен бути диференційованим: публічна частина – для громадян і клієнтів, розширена – для органів адвокатського самоврядування, а закрита – для службового користування в межах дисциплінарних або кваліфікаційних процедур.

Другим напрямом цифровізації є впровадження електронних процедур допуску до адвокатської діяльності, що включають подання електронних заяв, завантаження документів, оплату зборів та електронну ідентифікацію особи через систему «Дія.Sign» або інші сертифіковані засоби електронного

підпису. Це дозволить зменшити адміністративне навантаження, мінімізувати корупційні ризики та забезпечити рівний доступ кандидатів з різних регіонів. Важливо також створити електронну базу екзаменаційних результатів і систему моніторингу допуску до іспитів, що сприятиме прозорості та унеможливить маніпуляції з документами.

Не менш важливою є цифровізація дисциплінарних проваджень. Запровадження електронної платформи для розгляду дисциплінарних справ дозволить оптимізувати процеси подання та розгляду скарг, пришвидшити комунікацію між сторонами й дисциплінарними палатами, а також забезпечити архівування усіх матеріалів у захищеному форматі. Електронне дисциплінарне провадження має передбачати:

- можливість подання скарги через онлайн-форму з електронним підписом;
- автоматичне повідомлення адвоката про відкриття справи;
- дистанційне ознайомлення з матеріалами провадження;
- проведення онлайн-засідань дисциплінарних комісій (у разі згоди сторін);
- електронне фіксування рішень та їх оприлюднення у частині, що не порушує адвокатську таємницю.

Ключовою умовою ефективної цифровізації є гарантія безпеки та захисту персональних даних. Усі електронні системи мають відповідати вимогам Закону України «Про захист персональних даних» та Регламенту (ЄС) 2016/679 (GDPR), який визначає стандарти збереження, шифрування й обмеження доступу до інформації. Для цього слід застосовувати дворівневу систему автентифікації користувачів, зберігання даних на сертифікованих серверах і створення внутрішнього аудиту кібербезпеки в органах адвокатського самоврядування.

Окремо слід передбачити сумісність українських електронних реєстрів адвокатів із європейськими платформами, зокрема CCBE Register of Lawyers, який об'єднує дані про адвокатів держав-членів ЄС. Це полегшить взаємне

визнання кваліфікацій, сприятиме професійній мобільності адвокатів і дозволить адвокатам з України легше отримувати тимчасовий або постійний доступ до практики в інших юрисдикціях Європи. Така інтеграція має відбуватися за участю Ради адвокатів України та Міністерства юстиції, шляхом гармонізації технічних форматів даних, стандартів безпеки та протоколів ідентифікації користувачів.

Важливо підкреслити, що цифровізація не повинна підміняти собою базові процесуальні гарантії чи принципи адвокатської незалежності. Традиційні засади професії – право на конфіденційність, автономність самоврядування, колегіальність рішень – мають залишатися незмінними, а технологічні інновації повинні лише підсилювати ефективність і прозорість процедур.

Таким чином, впровадження електронних реєстрів адвокатів, цифрових процедур допуску й дисциплінарного провадження за зразком Латвійської Республіки та інших держав ЄС дозволить підвищити якість адміністрування, забезпечити оперативність і прозорість рішень, зміцнити довіру громадськості до адвокатури, а також інтегрувати українську правову систему до єдиного європейського цифрового простору правничих професій.

Не менше важливо здійснити імплементацію європейських стандартів професійної етики і практик: адаптувати до національної практики Модельний кодекс поведінки ССВЕ і *Latvijas Zvērinātu advokātu Ētikas kodekss* (Латвійський кодекс етики присяжних адвокатів в редакції від 12.04.2019 р.) з урахуванням місцевих реалій (особливостей національної правосвідомості та правової культури, правових традицій та звичаїв національної адвокатури), а також розробити практичні посібники щодо суміщення професійної та корпоративної етики (етика для адвокатів, які виступають у ролі зовнішніх і внутрішніх радників).

Імплементація європейських стандартів професійної етики в діяльність української адвокатури є стратегічно важливим кроком у процесі модернізації правничої професії та її гармонізації з європейським правовим

простором. Етичні стандарти є не лише внутрішнім регулятором поведінки адвокатів, а й визначальним чинником довіри суспільства, судової системи та міжнародної спільноти до інституту адвокатури. У цьому контексті доцільним є адаптація до національної практики положень Модельного кодексу поведінки Ради адвокатських і правничих товариств Європи (ССВЕ Model Code of Conduct) та Латвійського кодексу етики присяжних адвокатів (Latvijas Zvērinātu advokātu Ētikas kodekss) в редакції від 12 квітня 2019 року. Обидва документи закладають комплекс принципів, що визначають стандарти поведінки адвокатів, зокрема незалежність, конфіденційність, доброчесність, уникнення конфлікту інтересів, взаємну повагу у професійному середовищі та гідність правничої професії. Латвійський досвід показує, що поєднання європейських етичних норм із національними традиціями адвокатури дозволяє створити дієву систему саморегулювання, яка забезпечує не лише дисципліну, а й високий рівень професійної культури.

Для України важливо не просто запозичити зміст європейських кодексів, а провести їх змістовну адаптацію, враховуючи особливості національної правосвідомості, історичні традиції адвокатури, специфіку правової культури та суспільного запиту на справедливість. Українська адвокатура традиційно поєднує професійний обов'язок із громадянською місією захисту прав людини, тому нові етичні стандарти мають відображати не лише формальні вимоги поведінки, а й ширші моральні орієнтири, засновані на принципах гуманізму, чесності, поваги до гідності людини та верховенства права. На основі цих підходів доцільно розробити оновлений Кодекс професійної етики адвоката України, який зберігатиме логіку та структуру Модельного кодексу ССВЕ, але водночас міститиме конкретні норми, адаптовані до українських реалій. Він має чітко визначати стандарти поведінки адвокатів у судовій діяльності, у стосунках із клієнтами, колегами, державними органами, у публічній комунікації та цифровому просторі, а також містити зрозумілі критерії відповідальності за порушення етичних норм і механізми врегулювання етичних конфліктів.

Особливу увагу слід приділити суміщенню професійної та корпоративної етики адвоката, зокрема для тих, хто виконує функції зовнішніх або внутрішніх радників (in-house lawyers). Такі адвокати стикаються з етичними дилемами, пов'язаними з поєднанням незалежності професії та лояльності до роботодавця, конфіденційністю інформації, уникненням конфлікту інтересів та дотриманням корпоративних стандартів поведінки. Тому необхідно розробити спеціальні практичні посібники й методичні рекомендації (етичні гайдлайни), у яких буде визначено правила поведінки адвокатів у корпоративному середовищі, межі професійної автономії, обов'язки щодо збереження таємниці, порядок дій у разі виникнення етичних конфліктів. Такі документи мають стати частиною системи безперервної освіти адвокатів і застосовуватись у практиці самоврядних органів для етичного консультування.

Для системної реалізації етичних стандартів доцільно створити при Раді адвокатів України постійно діючий орган – Комісію з питань етики та професійних стандартів, яка здійснюватиме розроблення офіційних роз'яснень, узагальнення дисциплінарної практики, підготовку методичних матеріалів і консультацій для адвокатів. Крім того, варто запровадити обов'язковий компонент з етики у програми підвищення кваліфікації адвокатів, включно з аналізом реальних кейсів та практики Європейського суду з прав людини щодо поведінки правників. Водночас доцільно встановити систему постійного етичного моніторингу, спрямовану не на покарання, а на профілактику порушень і підтримку високої репутаційної культури професії.

Імплементация Модельного кодексу ССВЕ та Латвійського кодексу етики присяжних адвокатів із урахуванням українських реалій дозволить створити цілісну систему етичного саморегулювання, де професійна честь і відповідальність поєднуюватимуться з гарантіями незалежності адвокатури. Це забезпечить уніфікацію етичних стандартів, зміцнить довіру до адвокатів, сприятиме інтеграції української адвокатури до європейської правової

спільноти та стане основою для формування нової культури правничої доброчесності й суспільної відповідальності професії.

Також важливо забезпечити (регламентувати на рівні законів) захист від політичного та силового тиску: запровадити спеціальні кримінально-процесуальні та адміністративні гарантії, які унеможливають необґрунтовані кримінальні переслідування адвокатів за професійну діяльність; крім того, доцільно створити інститут незалежного «адвокатського омбудсмена» або механізм моніторингу (за участю міжнародних експертів) випадків тиску на адвокатів; при цьому доцільно закріпити в законі механізми швидкого реагування на випадки порушення прав адвоката, публічної фіксації та застосування санкцій до посадових осіб, які утискають професійну незалежність.

Одним із найважливіших напрямів зміцнення інституту адвокатури в Україні є створення надійної системи захисту адвокатів від політичного, адміністративного та силового тиску, що становить ключову умову реальної незалежності професії. Практика останніх років свідчить, що адвокати нерідко стають об'єктом безпідставних кримінальних переслідувань, обшуків, прослуховувань або адміністративного тиску через виконання своїх професійних обов'язків, особливо у справах політичного чи суспільно чутливого характеру. Такі випадки не лише підривають принцип верховенства права, а й створюють загрозу для гарантій справедливого суду та права на захист. Саме тому необхідно законодавчо врегулювати комплекс процесуальних і інституційних гарантій, які б забезпечували дієвий механізм запобігання будь-яким формам тиску на адвокатів і захист їхніх професійних прав.

Передусім слід запровадити спеціальні кримінально-процесуальні гарантії, спрямовані на унеможливлення необґрунтованого притягнення адвокатів до відповідальності за дії, безпосередньо пов'язані з виконанням професійних обов'язків. Йдеться про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України, які б передбачали, що будь-які слідчі дії

стосовно адвоката (затримання, обшук, виїмка, прослуховування, арешт документів чи техніки) можуть проводитися лише за рішенням суду, ухваленим із додатковими процесуальними гарантіями, наприклад, за обов'язкової участі представника Ради адвокатів регіону або уповноваженої особи Національної асоціації адвокатів України (НААУ). Крім того, необхідно законодавчо заборонити використання доказів, отриманих унаслідок незаконних обшуків або порушення адвокатської таємниці. Подібна практика існує в Латвії, де процесуальні дії щодо адвоката проводяться виключно з дозволу суду і під наглядом представника Латвійської колегії адвокатів, що гарантує додатковий рівень контролю.

Паралельно варто закріпити в адміністративному законодавстві окремий механізм притягнення посадових осіб до відповідальності за дії, що мають ознаки тиску на адвоката, включно з перевищенням повноважень, безпідставним втручанням у професійну діяльність, порушенням конфіденційності або створенням перешкод у здійсненні захисту. Такі дії мають кваліфікуватися як грубі дисциплінарні проступки або адміністративні правопорушення з можливістю публічного розгляду й накладення персональних санкцій. Відповідна норма повинна міститися у Кодексі України про адміністративні правопорушення та мати запобіжний характер, формуючи невідворотність відповідальності за будь-які прояви втручання у діяльність адвоката.

Додатковим системним елементом має стати створення інституту незалежного «адвокатського омбудсмена» або постійного моніторингового механізму щодо дотримання прав адвокатів. Цей інститут міг би діяти при Національній асоціації адвокатів України за участю міжнародних експертів, представників Ради Європи, ОБСЄ або Міжнародної асоціації адвокатів (ІВА). Основними завданнями «адвокатського омбудсмена» повинні бути: документування випадків тиску на адвокатів, підготовка щорічних звітів і публічних заяв про порушення гарантій незалежності, ініціювання перевірок дій посадових осіб і надання адвокатам консультативної допомоги у

випадках загроз чи переслідування. Такий механізм уже довів свою ефективність у низці країн Центральної та Східної Європи, зокрема в Латвії, Польщі та Чехії, де незалежні комісари з питань прав адвокатів здійснюють громадський нагляд і координують взаємодію з державними органами.

Необхідно також законодавчо закріпити механізм швидкого реагування на випадки порушення прав адвокатів. У межах НААУ або Ради адвокатів України може функціонувати оперативний центр реагування, який у разі повідомлення про незаконні дії правоохоронців або погрози адвокату негайно інформуватиме відповідні органи влади, міжнародні інституції та засоби масової інформації. Варто передбачити обов'язкову публічну фіксацію таких випадків у спеціальному відкритому реєстрі, що стане додатковим запобіжником проти свавілля та сприятиме громадському контролю.

Крім того, держава має встановити процедури невідкладного розгляду скарг адвокатів на дії правоохоронних органів, зокрема можливість звернення до суду у скороченому процесуальному порядку для оперативного відновлення порушених прав. Також слід передбачити право НААУ подавати колективні звернення до Генеральної прокуратури, Вищої ради правосуддя або парламенту у разі систематичних порушень прав адвокатів.

Важливо, щоб зазначені механізми не мали декларативного характеру, а супроводжувалися реальними санкціями щодо посадових осіб, які вчиняють дії, спрямовані на утиск адвокатської незалежності. До таких санкцій можуть належати дисциплінарне стягнення, відсторонення від виконання обов'язків, позбавлення класного чину або звання, а в окремих випадках – кримінальна відповідальність за перешкоджання здійсненню адвокатської діяльності.

Таким чином, законодавче закріплення спеціальних кримінально-процесуальних та адміністративних гарантій, створення інституту незалежного адвокатського омбудсмена і впровадження швидких механізмів реагування на випадки тиску створять цілісну систему правового захисту

адвокатів. Це дозволить не лише запобігти політичним чи силовим переслідуванням, а й забезпечити дотримання міжнародних стандартів Ради Європи та ЄСПЛ щодо гарантій незалежності адвокатури. Такий крок стане важливим свідченням зрілості української правової системи, її готовності гарантувати не лише формальну, а й фактичну незалежність адвокатів як ключових учасників правосуддя і захисників прав людини.

Не менш важливо забезпечити подальшу міжнародну інтеграцію і мобільність: імплементувати норми про визнання права на тимчасове надання послуг і призначення адвокатів з інших держав ЄС з дотриманням двосторонніх і європейських правил, запозичивши з латвійської практики чіткі адміністративні процедури і критерії допуску іноземних адвокатів [51].

Подальша міжнародна інтеграція української адвокатури та забезпечення мобільності адвокатів є ключовими передумовами її повноцінного входження у європейський правовий простір і практичної реалізації принципу взаємного визнання професійних кваліфікацій у межах Європейського Союзу. В умовах розширення міжнародного правового співробітництва, участі України у процесах євроінтеграції та збільшення кількості транскордонних справ особливого значення набуває питання створення правових механізмів, що дозволяють адвокатам з держав-членів ЄС тимчасово чи постійно здійснювати діяльність в Україні, а українським адвокатам – реалізовувати своє право на професійну мобільність за кордоном.

Для цього доцільно імплементувати у національне законодавство положення, подібні до тих, що діють у Латвійській Республіці, де система допуску іноземних адвокатів базується на принципах прозорості, рівності та взаємності. Латвійський Закон про адвокатуру (*Advokatūras likums*) передбачає чіткі процедури тимчасового і постійного доступу адвокатів із інших країн Європейського Союзу до юридичної практики на території Латвії, а також гарантії професійного контролю з боку Латвійської колегії

адвокатів [51]. Цей досвід може стати зразком для побудови ефективної та зрозумілої моделі в Україні.

Передусім необхідно закріпити на рівні закону право адвокатів із держав-членів ЄС та інших країн, із якими Україна має двосторонні угоди про правову допомогу, на тимчасове надання юридичних послуг на території України. Таке право має охоплювати надання консультацій, підготовку документів, участь у переговорах, а також процесуальне представництво у справах із міжнародним чи іноземним елементом. Водночас важливо встановити, що тимчасове здійснення адвокатської діяльності не надає права на повноцінну адвокатську практику в межах української юрисдикції, якщо не пройдено процедуру офіційного визнання кваліфікації.

Механізм визнання кваліфікації адвоката з іншої держави має бути чітко регламентований і складатися з двох рівнів:

- рівень тимчасового доступу, коли адвокат з іншої держави ЄС повідомляє про намір надавати послуги в Україні, подає стандартний пакет документів (підтвердження членства у відповідній адвокатурі своєї країни, сертифікат доброчесності, довідку про відсутність дисциплінарних стягнень) і реєструється у спеціальному розділі Єдиного реєстру адвокатів України як «іноземний адвокат, який тимчасово практикує». Такий адвокат діє під наглядом Ради адвокатів України та зобов'язаний дотримуватися українських етичних стандартів і правил професійної поведінки;

- рівень постійного доступу (повного визнання), який передбачає складання адаптаційного кваліфікаційного іспиту або проходження спеціального курсу з українського законодавства (передусім з конституційного, кримінального, процесуального та адміністративного права). За результатами іспиту іноземний адвокат може отримати право на повноцінне здійснення адвокатської діяльності в Україні на рівних правах з українськими колегами.

Такі процедури успішно діють у Латвії відповідно до імплементації Директиви 98/5/ЄС Європейського парламенту та Ради від 16 лютого 1998

року «Про сприяння постійному здійсненню адвокатської діяльності адвокатами, які здобули кваліфікацію в іншій державі-члені». Латвійська модель відзначається чітким визначенням компетентного органу (Латвійська колегія адвокатів), прозорим порядком подання документів, встановленими строками їх розгляду та зрозумілими критеріями оцінювання.

Крім того, необхідно врегулювати питання професійної відповідальності та дисциплінарної підзвітності іноземних адвокатів, які здійснюють діяльність в Україні. Вони мають підлягати дисциплінарній юрисдикції органів українського адвокатського самоврядування, але з можливістю взаємного інформування між відповідними адвокатськими організаціями обох держав. Такий механізм існує в Латвії, де колегія адвокатів повідомляє органи країни походження адвоката про результати дисциплінарних проваджень, що забезпечує ефективний міжнародний професійний контроль.

У межах подальшої інтеграції доцільно також забезпечити взаємне визнання українських адвокатів у державах-членах ЄС, що вимагатиме гармонізації національних стандартів освіти, стажування та етики з європейськими. Українські адвокати, які мають намір тимчасово або постійно здійснювати діяльність у країнах ЄС, повинні мати можливість реєстрації в національних колегіях інших держав без повторного проходження повного навчального циклу, за умови підтвердження кваліфікації й доброчесності. Для цього необхідно укласти меморандуми про взаєморозуміння між Національною асоціацією адвокатів України та відповідними колегіями країн ЄС, що визначатимуть взаємний порядок доступу, стандарти професійної поведінки та спільні механізми контролю.

Важливою частиною міжнародної інтеграції є створення електронних адміністративних процедур та реєстрів, що спрощуватимуть взаємодію адвокатів різних юрисдикцій. Єдиний електронний реєстр адвокатів України має бути сумісним із європейськими базами даних ССВЕ (Council of Advocacys and Law Societies of Europe), що дозволить швидко перевіряти

статус адвоката, його дисциплінарну історію та повноваження. Це значно полегшить транскордонну співпрацю, обмін правовою інформацією і доступ до спільних професійних ініціатив.

Також варто передбачити у законодавстві правові гарантії рівного ставлення до іноземних адвокатів, які здійснюють діяльність в Україні, зокрема щодо права на захист, етичних норм, оподаткування, страхування професійної відповідальності та доступу до судових засідань. Водночас потрібно визначити чіткі вимоги до знання української мови або наявності перекладача у судових процесах, аби забезпечити ефективну комунікацію та дотримання процесуальних норм.

У перспективі такі заходи сприятимуть створенню відкритого, конкурентного і взаємно інтегрованого європейського адвокатського простору, де українські адвокати зможуть повноцінно реалізовувати свій професійний потенціал за межами країни, а Україна, своєю чергою, приваблюватиме міжнародних правників, інвесторів і партнерів. Імплементация латвійського досвіду, заснованого на чітких адміністративних процедурах, прозорих критеріях допуску та взаємному контролю, дозволить Україні сформувати сучасну, гнучку і водночас надійну систему міжнародної мобільності адвокатів, що відповідатиме вимогам права ЄС і сприятиме утвердженню європейських стандартів у національній правничій сфері.

Наведений перелік не є вичерпним, адже європейські моделі адміністративно-правового регулювання організації та функціонування адвокатури як інституту реалізації права на правову допомогу постійно удосконалюються, тому їх дослідження є перспективним напрямом наукової роботи.

Висновки до розділу 3

1. Порівняльно-правове дослідження системи органів адвокатського самоврядування в Латвійській Республіці та в Україні дозволяє сформулювати висновок про те, що обидві системи мають спільну мету –

забезпечити незалежність і професіоналізм адвокатури, однак латвійська модель демонструє вищу ефективність завдяки своїй централізованості, узгодженості та стабільності процедур. Впровадження окремих елементів латвійського досвіду в національне законодавство та юридичну практику могло б сприяти підвищенню ефективності, прозорості та автономності української адвокатури, зміцненню її ролі як незалежного інституту громадянського суспільства та гаранта захисту прав людини.

Розвиток адвокатури в Україні потребує поступового переходу від моделі організаційної фрагментарності до моделі єдності та професійної саморегуляції, характерної для більшості країн Європейського Союзу. Досвід Латвії свідчить, що стабільність системи забезпечується не кількістю інституцій, а чітким розподілом компетенцій та високим рівнем внутрішньої дисципліни професійної спільноти.

Основними напрямками подальшого розвитку адвокатського самоврядування в Україні, з урахуванням латвійського досвіду, мають стати: уніфікація дисциплінарної практики шляхом створення єдиних стандартів провадження; посилення ролі Ради адвокатів України як координуючого центру системи; розвиток етичної культури адвокатури через спеціалізовані навчальні програми та механізми самоконтролю; інтеграція цифрових технологій для підвищення відкритості та зручності процедур; розширення міжнародного співробітництва з європейськими адвокатськими об'єднаннями; закріплення чітких законодавчих гарантій незалежності адвокатури за європейським зразком.

Таким чином, латвійська модель може бути орієнтиром для побудови більш ефективної, прозорої та незалежної системи адвокатського самоврядування в Україні, що відповідатиме європейським стандартам правничої професії. Порівняльний аналіз свідчить, що попри спільну мету, яка полягає у забезпеченні незалежності адвокатури, шляхи реалізації цього принципу в Україні та Латвії різні. Латвійський досвід демонструє ефективність централізованої моделі управління адвокатурою, заснованої на

принципах єдності, прозорості та професійної саморегуляції. Для України доцільним є поступове впровадження елементів цієї моделі, що сприятиме підвищенню професійної дисципліни, зміцненню незалежності адвокатури та підвищенню довіри суспільства до інституту правничої допомоги.

2. З метою удосконалення адміністративно-правового регулювання функціонування інституту адвокатури в Україні, в національне законодавство доцільно імплементувати наступні елементи позитивного досвіду Латвійської Республіки: чіткі процесуальні гарантії адвокатської таємниці і захисту від тиску, збалансовані AML-правила, обов'язкове та гнучке підвищення кваліфікації відповідно до стандартів ССВЕ, цифрові сервіси та міждержавне визнання кваліфікацій. Реформування національного законодавства має поєднувати кодифікацію (імплементацию) європейських стандартів (з урахуванням практики Латвії та рекомендацій європейських організацій) з практичними процедурами, які реально знижують корупційні ризики й підвищують довіру суспільства до адвокатської професії.

ВИСНОВКИ

У дисертації наведено теоретичне узагальнення та нове вирішення наукового завдання, що виявляється у порівняльно-правовому дослідженні адміністративно-правових засад функціонування адвокатури як інституту реалізації права на правову допомогу в Латвійській Республіці та в Україні. Унаслідок дисертаційного дослідження сформульовано такі основні висновки:

1. Визначено, що аналіз та узагальнення історіографії дослідження адвокатури як інституту реалізації права на правову допомогу дозволили виокремити три умовні періоди в історії досліджень різних аспектів адвокатської діяльності:

– перший період, який охоплює XIX та початок XX століття і характеризується теоретичними напрацюваннями щодо місця та ролі адвоката в механізмі реалізації права людини на правову допомогу;

– другий період, який пов'язаний із радянською окупацією Латвійської Республіки у 1940–1990 рр. та України в 1918–1991 рр. відповідно, характеризується занепадом інституту незалежної адвокатури як у Латвійській Республіці, так і в Україні, проте відзначається значною кількістю наукових досліджень ролі адвоката в механізмі радянського судочинства (коли національні системи адвокатури були фактично ліквідовані або інтегровані у радянські правозахисні інституції – державну систему «юридичних консультацій», підконтрольних владі);

– третій період, пов'язаний із проголошенням незалежності України та Латвійської Республіки наприкінці XX століття і характеризується значною активізацією наукових досліджень, присвячених питанням правового регулювання адвокатської діяльності, реформуванню інститутів адвокатського самоврядування, дисциплінарної відповідальності адвокатів, розвитку механізму надання безоплатної правової допомоги тощо.

2. Встановлено, що дослідження історії виникнення та розвитку

адміністративно-правових засад адвокатської діяльності в Латвійській Республіці та в Україні дозволяє сформулювати висновок про те, що сучасний стан адміністративно-правового регулювання адвокатської діяльності в Латвійській Республіці є результатом тривалої історії становлення інституту адвокатури в Латвійській Республіці, що включає складний період функціонування в умовах окупації, що стало справжнім випробуванням для професії. Носії професійної правової культури змогли зберегти національні правові традиції та звичаї адвокатської діяльності та відродити їх після звільнення Латвійської Республіки. Для України важливим є саме цей аспект – збереження національних правових традицій та професійної правової культури адвокатів, неприпустимість повторення помилок минулого в частині підкорення радянській (російській) тоталітарній системі; розуміння того, що тільки в незалежній та суверенній Україні можливе функціонування адвокатури як повноцінного інституту реалізації права на правову допомогу, ефективного правового інструменту захисту основних прав і свобод людини.

Латвійська Республіка як колишня радянська республіка пройшла успішний шлях євроінтеграції, позбулася комуністичного минулого та перейняла найкращі європейські правові цінності, тому є найкращим прикладом для України, зокрема і в частині адміністративно-правового регулювання функціонування та розвитку адвокатури як інституту реалізації права на правову допомогу.

3. Встановлено, що функції адвокатури в Латвійській Республіці та в Україні мають багато спільного: адвокати представляють та захищають інтереси клієнтів у судах і державних органах (представницька функція), надають консультації, складають юридичні документи (інформаційно-консультаційна функція), виступають у кримінальних процесах як захисники (правозахисна функція), а також сприяють формуванню національної правосвідомості та правової культури (правовиховна функція).

Аналіз сучасного стану адміністративно-правового регулювання адвокатської діяльності в Латвійській Республіці та в Україні, включаючи відповідну судову практику, дозволяє сформулювати висновок про те, що з огляду на позитивний досвід підготовки майбутніх адвокатів до практичної діяльності в Латвійській Республіці, а також недоліки національної системи стажування адвокатів доцільним видається запозичити та імплементувати в національне законодавство латвійський варіант, коли особа, яка виявила бажання стати адвокатом, спочатку складає вступний іспит для помічника присяжного адвоката, протягом трьох років проходить практичне навчання, працюючи помічником присяжного адвоката, і тільки потім складає кваліфікаційний (адвокатський) іспит. Також на імплементацию в національне законодавство заслуговує позитивний досвід Латвійської Республіки щодо обов'язкового страхування професійної відповідальності адвокатів для покриття потенційних збитків, спричинених їхніми професійними діями.

4. Встановлено, що конкретними кроками для імплементации позитивного латвійського досвіду у сфері адміністративно-правового регулювання дисциплінарної відповідальності адвокатів є: формалізація каналів ініціювання дисциплінарних справ (адміністративно-правова регламентація чітких процедур передачі інформації від судів і прокуратури до органів адвокатського самоврядування); унормування (на рівні закону) обов'язкових строків розгляду скарг і механізмів їхнього контролю; чітка адміністративно-правова регламентація правових засобів захисту адвокатської таємниці з одночасним запровадженням регулярних узагальнених звітів про дисциплінарні стягнення (публікація резюме рішень без розкриття персональних та таємних даних); удосконалення та збільшення кількості інструментів етичної просвіти в адвокатурі (розробка спеціалізованих поглиблених навчальних програм з обов'язковими практичними тренінгами, аналізом реальних «кейсів» тощо), а також створення окремих етичних органів у межах адвокатського самоврядування

(наприклад, «Етичної комісії адвокатури» або «Комісії з дотримання правил адвокатської етики»); опрацювання ідеї спеціалізованого апеляційного органу (для осіб, пов'язаних із судовою системою: суддів, адвокатів, прокурорів) або чіткої правової регламентації процедури судового оскарження, щоб уніфікувати практику і водночас зберегти належні гарантії незалежності та прав адвоката, до якого застосовуються заходи дисциплінарної відповідальності.

5. Визначено, що, вирішуючи питання про напрями удосконалення адміністративно-правового регулювання функціонування інституту адвокатури в Україні, слід виходити з трьох принципів: захисту незалежності й конфіденційності адвокатської діяльності, підвищення професійної якості й доступності правової допомоги, а також забезпечення прозорого, підзвітного й ефективного самоврядування адвокатури.

З огляду на позитивний досвід Латвійської Республіки та інших країн ЄС у сфері адміністративно-правового регулювання адвокатської діяльності доцільно:

– по-перше, закріпити у законі удосконалені з урахуванням позитивного зарубіжного досвіду базові гарантії незалежності адвокатури – заборону втручання органів влади у професійну діяльність, спеціальний режим юридичної та фактичної недоторканності адвокатської таємниці і чіткі процесуальні запобіжники у разі доступу до матеріалів і приміщень адвоката; паралельно слід усунути фактичні прогалини, що створюють ризики тиску або порушення адвокатської таємниці на практиці, включно з чітким визначенням меж доступу правоохоронних органів і порядку оскарження таких дій (це відповідає стандартам Рекомендації Ради Європи щодо незалежності правничих професій та практиці ЄСПЛ щодо гарантій захисту прав адвокатів);

– по-друге, удосконалити модель професійного самоврядування (взяти за основу корпоративну роль колегії, ради адвокатів у Латвійській Республіці) як базову форму регулювання шляхом реформування механізму

внутрішньої підзвітності та прозорості: гарантувати відкриті й конкурентні вибори органів самоврядування, обмежити одноосібну концентрацію повноважень, ввести незалежні аудити фінансів і публічні звіти про використання внесків, а також створити чіткі правила вирішення конфлікту інтересів; при цьому зберегти компетенцію професійної корпорації у питаннях допуску до професії, етики і дисципліни, адже саме самоорганізація є краще пристосованою до підтримки професійних стандартів (приклад латвійської Колегії є позитивним саме в контексті поєднання самоврядування й кодифікованої етики);

– по-третє, реформувати систему допуску і підготовки: зберегти вимогу до належної юридичної освіти й практичного стажування, але підвищити якість та прозорість кваліфікаційного іспиту (нормативно закріпити, що кваліфікаційний іспит складається після проходження 3-річного стажування – роботи в якості помічника адвоката), посилити практичну підготовку (клінічна юридична практика, наставництво) та імплементувати обов'язкову (але гнучку) систему підвищення кваліфікації відповідно до рекомендацій ССВЕ (The Council of Bars and Law Societies of Europe) про безперервну юридичну освіту, одночасно розробивши механізм взаємного визнання кваліфікацій у межах ЄС та для іноземних адвокатів, як це відпрацьовано у Латвійській Республіці та інших державах-членах ЄС;

– по-четверте, удосконалити механізм дисциплінарної відповідальності адвокатів шляхом імплементції системи стримувань і процесуальних гарантій: зберегти наявність дисциплінарних органів у рамках самоврядування, але реформувати процедури для забезпечення незалежного, оперативного і справедливого розгляду скарг (чіткі строки, мотивація рішень, публічні висновки, право на ефективний судовий захист та механізми запобігання зловживанням скаргами для тиску на адвоката);

– по-п'яте, забезпечити баланс між професійними обов'язками адвокатів і вимогами запобігання відмиванню коштів (фінансуванню тероризму): ввести зрозумілі, співмірні правила співпраці з органами

фінансового моніторингу, чіткі процедурні гарантії для захисту адвокатської таємниці під час виконання AML-обов'язків та розробити практичні настанови (safe-harbour) і централізовані форми взаємодії з органами публічної адміністрації, щоб не перетворювати AML (Anti-Money Laundering) на механізм ухилення адвоката від обов'язку захисту клієнта;

– по-шосте, удосконалити доступ до безоплатної правової допомоги і клієнтські гарантії: імплементувати механізми ефективної координації між державною системою безоплатної правової допомоги та приватною адвокатурою, зберігши оплату на адекватному рівні та запровадивши фонд захисту клієнтів (compensation fund) для відшкодування збитків від професійних помилок (запровадити обов'язкове страхування адвокатської відповідальності за можливе завдання шкоди інтересам клієнта); розширити можливості електронного доступу до консультацій і захисту у випадках, коли фізичний доступ ускладнений;

– по-сьоме, продовжити процеси цифровізації адміністративних процедур: зберегти традиційні гарантії, але імплементувати електронні реєстри адвокатів (за прикладом Латвійської Республіки), електронні заяви на допуск, електронні дисциплінарні провадження з дотриманням процедур безпеки даних; забезпечити сумісність реєстрів із європейськими стандартами для полегшення мобільності адвокатів; створити єдиний вебпортал адвокатів України;

– по-восьме, здійснити імплементацию європейських стандартів професійної етики і практик: адаптувати до національної практики Модельний кодекс поведінки ССВЕ і Latvijas Zvērinātu advokātu Ētikas kodeks (Латвійський кодекс етики присяжних адвокатів у редакції від 12 квітня 2019 р.) з урахуванням місцевих реалій (особливостей національної правосвідомості та правової культури, правових традицій та звичаїв національної адвокатури), а також розробити практичні посібники щодо суміщення професійної та корпоративної етики (етика для адвокатів, які виступають у ролі зовнішніх і внутрішніх радників);

– по-дев'яте, забезпечити (регламентувати на рівні законів) захист від політичного та силового тиску: запровадити спеціальні кримінально-процесуальні та адміністративні гарантії, які унеможливлять необґрунтовані кримінальні переслідування адвокатів за професійну діяльність; крім того, доцільно створити інститут незалежного «адвокатського омбудсмена» або механізм моніторингу (за участю міжнародних експертів) випадків тиску на адвокатів; при цьому доцільно закріпити в законі механізми швидкого реагування на випадки порушення прав адвоката, публічної фіксації та застосування санкцій до посадових осіб, які утискають професійну незалежність;

– по-десяте, забезпечити подальшу міжнародну інтеграцію і мобільність: імплементувати норми про визнання права на тимчасове надання послуг і призначення адвокатів з інших держав ЄС з дотриманням двосторонніх і європейських правил, запозичивши з латвійської практики чіткі адміністративні процедури і критерії допуску іноземних адвокатів.

Наведений перелік перспективних напрямів удосконалення національного законодавства у сфері адміністративно-правового регулювання функціонування та розвитку адвокатури як інституту реалізації права на правову допомогу не є вичерпним, адже для повноцінної імплементації європейських норм та принципів адвокатської діяльності в національне законодавство та юридичну практику необхідно дослідити досвід всіх європейських держав, кожна з яких має свої здобутки та переваги у правовому регулюванні організації та функціонування інституту адвокатури.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Адвокатура України: історія та сучасність: матеріали Всеукраїнського круглого столу. Київ; Тернопіль: ТНПУ ім. В. Гнатюка. 2013. 153 с.
2. Адміністративне право України. Повний курс: підручник / за ред. В. Галунька, О. Правоторової. Видання третє. Київ: Академія адміністративно-правових наук, 2020. 466 с.
3. Аракелян М.Р. Інститут адвокатури у правозахисній діяльності сучасної Української держави. *Актуальні проблеми держави і права*. 2011. Вип. 3. С. 7-9.
4. Аракелян М.Р. Концептуальні засади правозахисної діяльності адвокатури: автореф. дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.01 «теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень». Одеса, 2019. 44 с.
5. Бакаянова Н.М. Функціональні та організаційні основи адвокатури України: дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.10 «судоустрій; прокуратура та адвокатура». Одеса, 2017. 487 с.
6. Бірюкова А.М. Забезпечення адвокатурою конституційного права обвинуваченого на захист у кримінальному процесі України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 «кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність». Одеса, 2006. 20 с.
7. Бірюкова А.М. Правовий статус адвоката і адвокатури: вітчизняна модель у контексті процесів глобалізації: автореф. дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.10 «судоустрій; прокуратура та адвокатура». Київ, 2019. 40 с.
8. Бойчук А.Ю. Інститут адвокатури на західноукраїнських землях другої половини XIX – початку XX століття (на матеріалах Галичини): автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01 «теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень». Відкрит. міжнар. ун-т розвитку людини «Україна». Київ, 2011. 20 с.

9. Борко А.Л. Поняття і основні риси адміністративно-правового забезпечення функціонування судової системи України. *Публічне право*. 2013. № 2 (10). С. 71-77.
10. Боровик А., Шира О. Адвокатура як інститут реалізації права на правову допомогу: порівняльний адміністративно-правовий аналіз законодавства Польщі та України: монографія. Одеса: Видавництво «Юридика», 2025. 174 с.
11. Василик І.Б. Сторінки історії адвокатури України. Національна асоціація адвокатів України: офіційний сайт. URL: <https://unba.org.ua/assets/uploads/legislations/education-materials/stor%D1%96nki-%D1%96stor%D1%96i-advokatury-ukrainy.pdf>
12. Висновок Конституційного Суду України № 4-в/2019 від 31.10.2019 у справі № 2-248/2019(5580/19) за конституційним зверненням Верховної Ради України про надання висновку щодо відповідності законопроекту про внесення змін до Конституції України (щодо скасування адвокатської монополії) (реєстр. № 1013) вимогам статей 157 і 158 Конституції України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v004v710-19>.
13. Вільчик Т.Б. Адвокатура та громадянське суспільство у правовій державі. *Право України*. 2014. № 11. С. 243-250.
14. Вільчик Т.Б. Адвокатура та судова влада: історичні аспекти взаємодії. Форум права. 2022. № 72 (1). С. 50-61. URL: https://forumprava.pp.ua/files/050-061-2022-1-FP-Vilchuk_7.pdf.
15. Вільчик Т.Б. Адвокатура як інститут реалізації права на правову допомогу: порівняльно-правовий аналіз законодавства країн Європейського Союзу та України: дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.10 «судоустрій; прокуратура та адвокатура». Харків, 2016. 490 с.
16. Вільчик Т.Б. Юридична природа адвокатури та проблеми організації її діяльності. *Університетські наукові записки: часопис Хмельницького університету управління та права: Право. Економіка. Управління*. 2011. № 4. С. 327-331.

17. Войцешук В.В. Адвокатура як інститут реалізації права на правову допомогу: порівняльний адміністративно-правовий аналіз законодавства Литовської Республіки та України: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07 «адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право». Приватна установа «Науково-дослідний інституту публічного права»; Державний вищий навчальний заклад «Ужгородський національний університет». Ужгород, 2025. 202 с.

18. Войцешук В.В. До питання законодавчого визначення права на правову допомогу в Україні. *Право та державне управління*. 2024. № 3. С. 21–25.

19. Войцешук В.В. До питання визначення правового статусу адвоката в Литовській Республіці. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 9. С. 422-425.

20. Войцешук В.В. Особливості функціонування органів адвокатського самоврядування в Литовській Республіці. *Право і суспільство*. 2023. № 6. С. 591–597.

21. Войцешук В.В. Особливості регламентації правового статусу адвоката в законодавстві України. *KELM (Knowledge, Education, Law, Management)*. 2024. № 3(63). Р. 191-195.

22. Волкова Л.М. Публічне адміністрування адвокатури України. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2019. Випуск 3. Т. 1. С. 106-110.

23. Вольська О. Публічне управління як системне явище в сучасному суспільстві. *Таврійський науковий вісник. Серія: Економіка*. 2020. № 3. С. 15-20.

24. Габані І.І. Адміністративно-правовий статус національної адвокатури України. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія ПРАВО*. 2023. Вип. 72: ч. 2 URL: <https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2022/10/11-1.pdf>.

25. Ганзенко О.О. Правові засоби захисту прав і свобод людини в Україні: сучасний стан та напрями удосконалення. *Вісник Запорізького національного університету: Збірник наукових праць. Юридичні науки.* Запоріжжя: ЗНУ, 2015. № 4. Частина I. С. 8-13.
26. Ганьба О.Б., Мірошніченко В.І. Особливості сучасної методології правових наукових досліджень. *Парадигма пізнання: гуманітарні питання.* № 2 (13). 2016. С. 1-13.
27. Гвоздій В.А. Адміністративно-правовий статус органів адвокатського самоврядування: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07 «адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право». ПрАТ «ВНЗ «Міжрегіональна академія управління персоналом». Київ, 2020. 301 с.
28. Гвоздій В.А. До питання світової практики тлумачення основних принципів адвокатської етики. URL: https://kdka.od.gov.ua/wp-content/uploads/2019/06/voa-AE-2019-OBL_.pdf.
29. Голобородько Т.В., Дубіна О.Д. Використання інформаційних технологій в публічному адмініструванні: досвід України та європейські орієнтири. *Електронне видання «Державне управління: удосконалення та розвиток».* URL.: http://www.dy.nauka.com.ua/pdf/6_2018/39.pdf
30. Голосніченко Д.І. Теорія Повноважень: вітчизняний та зарубіжний досвід їх формування: монографія. К.: Г.А.М., 2009. 356 с.
31. Городовенко В.В. Принципи судової влади: монографія. Нац. ун-т «Юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого». Х.: Право, 2012. 447 с.
32. Грабовський Ю.Л. Адвокатський запит як засіб отримання адвокатської інформації. *Інформація і право.* 2015. №. 2. С. 32-38.
33. Грицяк І.А., Шереметьєва Л.А., Баранцева К.К. Зарубіжний досвід державного управління: доцільність і можливості застосування в Україні: наук. розробка. К.: НАДУ. 2012. 56 с.
34. Гурбик А.О. Статути Великого князівства Литовського 1529, 1566, 1588. URL: http://www.history.org.ua/?termin=Statuty_V.

35. Гусарєв С.Д. Юридична діяльність: методологічні та теоретичні аспекти: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра юрид. наук: 12.00.01 «Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових вчень». Київ, 2007. 35 с.

36. Денисова А.М. Механізм і засоби правового впливу (теоретико-правове дослідження): дис... канд. юрид. наук: 12.00.01 «теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень»; Національна академія внутрішніх справ МВС України. К., 2012. 230 с.

37. Дзюндзюк Б. Зарубіжний досвід взаємодії органів влади з громадянами в інформаційному суспільстві. *Ефективність державного управління*. 2016. Вип. 3 (48). Ч.1. С. 185-192.

38. Дисциплінарна комісія Латвійської колегії присяжних адвокатів. *Disciplinārlietu komisija Latvijas Zvērinātu advokātu kolēģija*. URL: <https://www.advokatura.lv/lv/par-mums/komisijas/disciplinarlietu-komisija>.

39. Додаткова постанова Великої Палати Верховного Суду від 18.01.2024 у справі № 9901/459/21 (№ пров. 11-753ai23). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/116512569>.

40. Додаткова постанова Об'єднаної палати Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду від 15.03.2024 у справі № 910/10009/22 (реєстр: № 117402189). URL: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1400996/>.

41. Дутко А., Остапенко Л., Трач І. Правовий статус адвоката: порівняльний аналіз законодавства України і зарубіжних країн. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. 2020. № 4 (28). С. 168-176.

42. Енциклопедичний огляд «Advokatūra Latvijā» (enciklopedija.lv) про дату 19.03.1921 як початок організованої адвокатури в Латвійській Республіці. *Nacionālā enciklopēdija*. URL: <https://enciklopedija.lv/skirklis/110628-advokatūra-Latvijā>.

43. Жаровська І.М. Публічні та приватні інтереси у механізмі сучасної державної влади. *Науковий вісник Чернівецького ун-ту*. 2010. Випуск 525. Правознавство. С. 33-37.

44. Жуков М. Закон про адмінпроцедуру: аналіз документа і ключові переваги для фізичних і юридичних осіб. Асоціація правників України. Режим доступу: <https://uba.ua/ukr/news/8805/print/>.

45. Жуков М. Про ключові тези принципу «належного урядування» в рішеннях ЄСПЛ та ВС. Асоціація правників України. Дата оновлення: 26 червня 2020. URL: <https://uba.ua/ukr/news/7677/>.

46. Жукова Є.О. Публічне адміністрування та державне управління: особливості співвідношення. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2022. № 2. С. 137-140.

47. Заборовський В.В. Правовий статус адвоката в умовах становлення громадянського суспільства та правової держави в Україні: дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.10 «судоустрій; прокуратура та адвокатура». Київ, 2017. 577 с.

48. Завальний М.В. Адвокатура в системі недержавних суб'єктів правоохорони України. *Форум права*. 2017. № 3. С. 47-52.

49. Загальний кодекс правил для адвокатів країн Європейського Співтовариства, прийнятий делегацією дванадцяти країн-учасниць на пленарному засіданні у Страсбурзі в жовтні 1988 року. Дата оновлення: 01. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_343#Text.

50. Загуменна Ю.О., Наджафі Е.М. Принципи адвокатської діяльності в Україні: адміністративно-правовий аспект: монографія. Харків: ТОВ «Планета-Прінт», 2020. 276 с. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/items/d1e3684e-a326-4b2e-9daf-fcb41d3bd041>.

51. Закон про адвокатуру Латвійської Республіки від 27 квітня 1993 року. *Latvijas Republikas Advokatūras likums*. Дата оновлення: 30.04.2021. URL: <https://likumi.lv/ta/id/59283-latvijas-republikas-advokaturas-likums>.

52. Зарубіжний досвід публічного адміністрування: метод. рек. / авт. кол.: Н.М. Мельтюхова, В.В. Корженко, Ю.В. Дідок та ін.; за заг. ред. Н.М. Мельтюхової. К.: НАДУ, 2010. 28 с.
53. Застосування судами Конституції України: доктрина і практика, Київ: ВАІТЕ, 2022. 604 с.
54. Золотухіна Л.О. Адміністративно-правовий механізм забезпечення реалізації публічного інтересу. *Jurnalul juridic national: teorie și practică*. 2019. № 4 (38). С. 61-64.
55. Золотухіна Л.О. Діалектика співвідношення публічних і приватних інтересів як адміністративно-правових категорій. *Вісник Запорізького національного університету. Юридичні науки*. 2019. № 1. С. 70-77.
56. Іваницький С.О. Теоретичні основи організації адвокатури в Україні: принципи та система: дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.10 «судоустрій; прокуратура та адвокатура». Київ, 2017. 556 с.
57. Іванський А.Й. Правові проблеми адміністративно-правового регулювання відносин щодо внесення і розгляду адвокатського запиту. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 12. С. 248-251.
58. Іванцова А.В. Організаційні форми діяльності адвокатури: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.10 «судоустрій; прокуратура та адвокатура». Х., 2010. 20 с.
59. Історія адвокатури. Правовий статус адвоката та адвокатська діяльність. Кваліфікаційний статус адвоката. URL: <https://advokatskyi-ispyt.com/rozdil-1-istoriia-advokatury>.
60. Каленіченко Л.І. Загальнотеоретична характеристика підстав юридичної відповідальності. *Право і безпека*. 2016. № 4 (63). С. 20-24.
61. Каленіченко Л.І. Юридична відповідальність: поняття, ознаки. *Держава та регіони*. 2020. № 1 (67). Том 1. С. 12-17.

62. Калинюк С.С. Інститут адвокатури в механізмі реалізації права людини і громадянина на правову допомогу: конституційно-правовий аспект: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.02 «конституційне право; муніципальне право». Ужгород, 2015. 203 с.

63. Кельман М. Методологія сучасного правознавства: становлення та основні напрями розвитку. *Психологія і суспільство*. № 4. 2015. С. 33-46.

64. Коваль О. Сучасний стан адміністративно-правового забезпечення реформи адвокатури України. *Вісник АПСВТ*, 2020, № 1-2. С. 21-29.

65. Кодекс адвокатської етики, ухвалений Вищою Радою Адвокатів 10 жовтня 1998 р. (рішення № 2/XVIII/98). URL: <https://unba.org.ua/assets/uploads/legislations/pologennya/kodeks-etyki-adwokackiej-ukr.pdf>.

66. Кодекс адміністративного судочинства України від 6 липня 2005 р. № 2747-IV. Дата оновлення: 31.12.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#n10971>.

67. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 07 грудня 1984 р. № 80731-X (статті 1 – 212-24). Дата оновлення: 14.10.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text>.

68. Козак В.І. Публічне управління в системі координат української державності. *Ефективність державного управління*. Вип. 1. Л., 2015. С. 64-70.

69. Колесникова К.О. Співвідношення державного управління та публічного адміністрування у процесі суспільної трансформації. *Публічне управління: теорія і практика*. Вип. 3. Переяслав-Хмельницький, 2013. С. 41-45.

70. Колодій А.М. Принципи права: генеза, поняття, класифікація та реалізація. Науково-практичний юридичний журнал «Альманах права». 2012. Вип. 3. С. 42-46.

71. Колпаков В.К. Адміністративне право України: підручник. К.: Юрінком Інтер, 1999. 736 с.
72. Колпаков В.К., Кузьменко О.В. Адміністративне право України: підручник. К. : Юрінком Інтер, 2003. 544 с.
73. Конституція Латвійської Республіки. Конституційний суд Латвійської Республіки. Latvijas Republikas Satversme. Constitutional court of the Republic of Latvia. URL: <https://likumi.lv/ta/en/en/id/57980-the-constitution-of-the-republic-of-latvia>.
74. Конституція України від 28 червня 1996 р. Дата оновлення: 01.01.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>.
75. Косенко М.С. Організаційно-правові засади діяльності кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.10 «судоустрій; прокуратура та адвокатура». Київ, 2014. 19 с.
76. Кошелєва Л. Основні теоретичні підходи до визначення публічного адміністрування. *Державне управління та місцеве самоврядування*. 2018. Вип. 2 (37). С. 13-19.
77. Криволапчук В.О. Сучасний погляд на методи адміністративного права. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2014. № 4. С. 184-192.
78. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III. Дата оновлення: 28.04.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.
79. Кримінальний процесуальний кодекс Латвійської Республіки в редакції від 15.07.2023. Kriminālprocesa likums. URL: <https://www.wipo.int/wipolex/en/legislation/details/21960>.
80. Кримінальний процесуальний кодекс України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>.
81. Кузьменко О.В. Адміністративна відповідальність та провадження в справах про адміністративні правопорушення: навч. посіб.; за заг. ред. О.В. Кузьменко. Київ: Центр учбової літератури, 2016. 388 с.

82. Кучевський П.В. Діяльність адвоката у кримінальному процесі: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 «кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність». К. 2011. 18 с.
83. Кушакова-Костицька Н.В. Методологічні проблеми сучасних правових досліджень: об'єктивна необхідність чи суб'єктивна формальність. *Філософські та методологічні проблеми права*. № 1-2. 2013. С. 23-31.
84. Лаврів В. Адміністративно-правове регулювання адвокатської таємниці. *Актуальні проблеми правознавства*. 2024. № 1 (37). С. 86-91.
85. Латвійський кодекс етики для присяжних адвокатів в редакції від 12 квітня 2019 р. *Latvijas Zvērinātu advokātu Ētikas kodeks*. URL: <https://www.advokatura.lv/sites/default/files/2022-01/LZAK%20%C4%93tikas%20kodekss%202019.pdf>.
86. Лахтіонова Р. Організаційно-правові форми здійснення адвокатської діяльності. *Адвокатське бюро*. 2013. № 1. С. 16-20.
87. Лук'янова Г.Ю. Методологічні основи дослідження права у сучасній юридичній науці. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. № 4. 2011. С. 33-43.
88. Лютіков П.С. Юридичні особи як суб'єкти адміністративного права: пошук базового критерію розмежування та поділу їх на групи. *Вісник Запорізького національного університету: Збірник наукових статей. Юридичні науки*. 2012. № 4 (частина II). С. 159-165.
89. Матюхіна Н.П. Основи публічного адміністрування: навч. посіб. Харків: Право. 2018. 172 с.
90. Меєрович Н.А. Адміністративно-правове регулювання адвокатської діяльності в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07 «адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право». Харків, 2014. 21 с.

91. Назаров І.В. Судові системи країн Європейського Союзу та України: порівняльно-правовий аналіз: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.10 / Нац. ун-т «Юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого». Харків, 2011. 469 с.
92. Нерсесян А.С. Соціальна функція адвокатури як невід'ємного елементу правосуддя в демократичному суспільстві. *Часопис Київського університету права*. 2014. №. 2. С. 287-290.
93. Обловацька Н.О. Адвокатура – інститут громадянського суспільства. *Адвокат*. 2011. № 10. С. 37-40.
94. Оболенський О., Лукін С. Публічне управління: публічна сфера, публічне право і публічна політика – співвідношення понять. *Державне управління та місцеве самоврядування*. Вип. 2. X., 2013. С. 3-11.
95. Обушна Н.І. Публічне управління як нова модель організації державного управління в Україні: теоретичний аспект. *Ефективність держ. управління*. Вип. 1. Херсон, 2015. С. 53-63.
96. Олійник А.Ю. Адвокатура в правовій системі України. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 3. С. 323-326. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-3/74>.
97. Олійник А.Ю. Реформа адвокатури: адміністративно-правове забезпечення. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2023. № 1. С. 146-152.
98. Оніщик Ю.В. Організаційно-правові засади діяльності адвокатури України в умовах воєнного стану. *The Russian-Ukrainian war (2014–2022): historical, political, cultural-educational, religious, economic, and legal aspects: Scientific monograph*. Riga, Latvia: «Baltija Publishing», 2022. P. 1235-1239. DOI: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-223-4-154>.
99. Оніщик Ю.В. Правові засади діяльності адвокатури: досвід Польщі та перспективи України. *Multidimensionality of Ukrainian-Polish cooperation: genesis, particularities and prospects: scientific monograph / science eds. T. Astramovich-Leik, Ya. Turchyn, O. Horbach*. Riga, Latvia: «Baltija Publishing», 2022. P. 267-278. DOI: [10.30525/978-9934-26-232-6-20](https://doi.org/10.30525/978-9934-26-232-6-20).

100. Оніщик Ю.В., Коваль О.М. Вплив міжнародних стандартів на правове забезпечення діяльності адвокатури України. *Наука і техніка сьогодні*. 2023. № 9 (23). С. 34-43. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-6025-2023-9\(23\)-34-43](https://doi.org/10.52058/2786-6025-2023-9(23)-34-43).

101. Оцінка громадянами ситуації в країні, довіра до соціальних інститутів, політико-ідеологічні орієнтації громадян України в умовах російської агресії (вересень–жовтень 2022р.). Разумков центр. Соціологія. Режим доступу: <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/otsinka-gromadianamy-sytuatsii-v-kraini-dovira-do-sotsialnykh-institutiv-politykoideologichni-orientatsii-gromadian-ukrainy-v-umovakh-rosiiskoi-agresii-veresen-zhovten-2022r>.

102. Оцінка громадянами ситуації в країні. Довіра до соціальних інститутів, політиків, посадовців та громадських діячів (грудень 2023 року). Центр Разумкова. Соціологічні дослідження. URL: <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/otsinka-gromadianamy-sytuatsii-v-kraini-dovira-do-sotsialnykh-institutiv-politykiv-posadovtsiv-ta-gromadskykh-diiachiv-gruden-2023r>.

103. Панова Н.С. Адміністративно-правові засади розвитку державного управління в сучасній Україні: дис. канд. юрид. наук: 12.00.07 «адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право». Одеса, 2008. 220 с.

104. Пашинський В.Й. Методологічний інструментарій дослідження проблем адміністративно-правового забезпечення оборони держави. *Вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут»*. Політологія. Соціологія. Право. 2017. № 3-4. С. 98-102.

105. Петрухін І.Л. Адвокат і клієнт: відносини довіри. *Адвокат*. 2013. № 1. 112 с.

106. Погребняк С.П. Основоположні принципи права (змістовна характеристика): монографія. Х.: Право, 2008. 240 с.

107. Подоляка А. М. Захист прав і свобод громадян засобами адвокатури. *Форум права*. 2009. № 1. С. 429-433.

108. Положення про порядок прийняття та розгляду скарг щодо неналежної поведінки адвоката, яка може мати наслідком його дисциплінарну відповідальність, затверджене рішенням Рада адвокатів України № 120 від 30 серпня 2014 р. Дата оновлення: 21.10.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/vr120871-14#Text>.

109. Порядок підвищення кваліфікації адвокатів України, затверджений Радою адвокатів України від 03.07.2021 № 63 Дата оновлення: 27.12.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/vr063871-21#Text>.

110. Постанова Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду від 09.10.2019 у справі № 646/1591/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/84941549>.

111. Постанова Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду у справі № 442/4791/17 від 11.11.2020. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/93666639>.

112. Правила адвокатської етики, затверджені Звітно-виборним з'їздом адвокатів України 9 червня 2017 р. із змінами від 15 лютого 2019 р. Дата оновлення: 15.02.2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/n0001891-17#Text>.

113. Право на адвокатуру: Закон Республіки Польщі від 26.05.1992 р. URL: <https://unba.org.ua/assets/uploads/legislations/pologennya/zakonodavstvo-pro-adv-polsha-zvedenyj-pereklad.pdf>.

114. Правоторова О.М. Методи адміністративної діяльності публічної адміністрації в механізмі адміністративно-правової охорони. *Актуальні проблеми держави і права*. 2019. С. 195-201.

115. Прилуцький С.В. Судова влада в умовах формування громадянського суспільства та правової держави в Україні: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.10 «судоустрій; прокуратура та адвокатура». Київ, 2013. 35 с.

116. Приходченко Л.Л. Структура механізму державного управління: взаємозв'язок компонентів та фактори впливу на ефективність. *Вісник Нац. академії держ. управління при Президенті України*. Вип. 2. О., 2009. С. 105-112.

117. Про адвокатуру та адвокатську діяльність: Закон України від 5 липня 2012 року № 5076-VI. Дата оновлення: 15.11.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5076-17#Text>.

118. Про адвокатуру та адвокатську діяльність: Проект Закону України від 06 вересня 2018 р. № 9055. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=64557.

119. Про адвокатуру та адвокатську діяльність: Проект Закону України від 14 вересня 2018 року № 9055-1. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=64595.

120. Про адвокатуру та адвокатську діяльність: Проект Закону України від 20 вересня 2018 року № 9055-2. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=64636.

121. Про адміністративні послуги: Закон України від 06 вересня 2012 р. № 5203-VI. Дата оновлення: 19.11.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5203-17/ed20221119#Text>

122. Про адміністративну процедуру: Закон України від 17.02.2022 № 2073-IX. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2073-20#Text>

123. Про виконання рішень та застосування практики Європейського Суду з прав людини: Закон України від 23.02.2006 р. Дата оновлення: 02.12.2012. № 3477-IV. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/3477-15>

124. Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів: Закон України від 3 жовтня 2017 року № 2147-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2147-19>.

125. Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя): Закон України від 2 червня 2016 року № 1401-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1401-19>.

126. Про внесення змін до Конституції України (щодо скасування адвокатської монополії): проект Закону України від 29 серпня 2019 року № 1013. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=66242.

127. Про доступ до публічної інформації: Закон України від 13.01.2011 р. № 2939-VI. Відомості Верховної Ради України. 2011. № 32. Ст. 314.

128. Про електронні документи та електронний документообіг: Закон України від 22 травня 2003 року № 851-IV. Дата оновлення: 07.11.2018. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/851-15#Text>.

129. Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві: Закон України від 23 грудня 1993 року № 3782-XII. Дата оновлення: 20.05.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3782-12#Text>.

130. Про запобігання корупції: Закон України від 14 жовтня 2014 р. № 1700-VII. Дата оновлення: 30.12.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text>.

131. Про затвердження Національної стратегії у сфері прав людини: Указ Президента України від 25 серпня 2015 року № 501/2015. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/501/2015>.

132. Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року: Указ Президента України 30 вересня 2019 р. № 722/2019. Дата оновлення: 02.10.2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/722/2019#Text>.

133. Публічне управління та адміністрування в умовах інформаційного суспільства: вітчизняний і зарубіжний досвід: монографія / за заг. ред. С. Чернова, В. Воронкової, В. Банаха, О. Сосніна, П. Жукаускаса, Й. Ввайнхардт, Р. Андрюкайтене. Запорізька держ. інж. акад. Запоріжжя: ЗДІА. 2016. 606 с.

134. Пухтецька А.А. Європейські принципи адміністративного права та їх запровадження в законодавстві України: автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.07 «адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право»; Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України. К., 2009. 20 с.

135. Рабінович П.М. Методологія юридичної науки. Юридична енциклопедія: в 6 т. / голова редкол. Ю.С. Шемшученко. К.: Вид-во Українська енциклопедія імені М.П. Бажана, 1998-2004. Т. 3: К-М. 2001. 789 с.

136. Рішення Другого сенату Конституційного Суду України № 4-р(П)/2025 від 10.09.2025 у справі щодо оприлюднення актів органів адвокатського самоврядування. URL: <https://ccu.gov.ua/novyna/konstytuciyunu-sud-ukrayiny-uhvalyv-rishennya-u-spravi-shchodo-oprylyudnennya-aktiv-organiv-0>; https://ccu.gov.ua/userfiles/R_2_4_2025.docx.

137. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням громадянина Солдатова Геннадія Івановича щодо офіційного тлумачення положень статті 59 Конституції України, статті 44 Кримінально-процесуального кодексу України, статей 268, 271 Кодексу України про адміністративні правопорушення (справа про право вільного вибору захисника) від 16 листопада 2000 року № 13-рп/2000. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v013p710-00#Text>.

138. Рішення Окружного адміністративного суду м. Києва № 826/20084/16 від 14.02.2018. URL: <https://www.reyestr.court.gov.ua/Review/74196718>.

139. Рішення Ради адвокатів України № 53 (нова редакція Регламенту ВКДКА) від 06.05.2025. URL: https://unba.org.ua/assets/uploads/legislation/reglamenti/2025-05-06-reglamenti-53_6839a095b9cca.pdf.

140. Рішення Шостого апеляційного адміністративного суду № 2540/3034/18 від 13.04.2020. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/88749433>.

141. Садовська І.О. Адвокатська діяльність як об'єкт податково-правового регулювання: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07 «адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право». Київ, 2020. 191 с.

142. Святоцька В. Адвокат в адміністративному процесі за законодавством України: особливості закріплення та реалізації процесуального статусу. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2015. №2 (8). С. 122-129.

143. Святоцька В. Адвокатура Європейського Союзу в юридичному механізмі системи захисту прав людини. *Право України*. 2016. №8. С. 90–98.

144. Святоцька В. До питань необхідності, актуальності та мети запровадження національних стандартів адвокатури. *Підприємництво, господарство і право*. 2018. №2. С. 218-222.

145. Святоцька В. Недержавний характер та правозахисна функція адвокатури. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2018. №1. С. 129-133. URL: http://lsej.org.ua/1_2018/37.pdf.

146. Святоцька В. Стандарти адвокатури: поняття, ознаки, класифікація, джерела. *Право України*. 2017. №7. С. 163-174.

147. Святоцька В.О. Забезпечення реалізації гарантій адвокатської діяльності на національному та міжнародному рівнях. *Право і суспільство*. 2019. №5. С. 194-201.

148. Святоцька В.О. Забезпечення реалізації стандартів страхування професійної відповідальності та спеціалізації адвокатів: порівняльно-правовий аспект. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2019. №5. С. 170-172.

149. Святоцька В.О. Інститут адвокатури: становлення та розвиток: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01 «теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень». Львів, 2010. 16 с.

150. Святоцька В.О. Стандарти організації та професійної діяльності адвокатури: порівняльно-правове дослідження: дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.10 «судоустрій; прокуратура та адвокатура». Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого. Харків, 2021. 535 с.

151. Святоцька В.О. Уніфіковані стандарти організації та професійної діяльності адвокатури в праві Європейського Союзу. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2018. Вип. 48. Т. 2. С. 173-177.

152. Святоцька В. Принцип адвокатської таємниці як один із основоположних стандартів адвокатської професії (порівняльно-правові аспекти). *Право України*. 2017. №3. С. 165-174.

153. Северин М.К. Принципи адвокатської діяльності: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.10 «судоустрій; прокуратура та адвокатура». Київ, 2015. 18 с.

154. Семенюк І.Я. Моральні засади діяльності інституту адвокатури: теоретико-правовий аспект: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01 «теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень». Львів, 2015. 240 с.

155. Стасюк О.Л. Адміністративно-правове забезпечення реалізації правозахисної функції в Україні: дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.07 «адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право». Київ, 2020. 472 с.

156. Стратегія реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015-2020 р, схвалена Указом Президента України від 20.05.2015 р. № 276/2015. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/276/2015>.

157. Сунегін С.О. Основоположні принципи права: загальна характеристика та деякі аспекти реалізації. *Науково-практичний юридичний журнал «Альманах права»*. 2012. Вип. 3. С. 275-279.

158. Сурай І.Г. Доброчесність – сутнісна ознака еліти державного управління. *Суспільство. Держава. Управління. Право*. 2011. № 2. С. 43-52.

159. Таран Є.І. Співвідношення понять «державне управління», «публічне адміністрування» та «публічне управління» у трансформаційних процесах України. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: Державне управління*. 2020. Том 31 (70) № 2. С. 33-37.

160. Тацій Л.В. Юридична природа адвокатури в системі захисту прав і свобод людини і громадянина: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01 «Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень». Харків, 2008. 20 с.

161. Теорія держави і права: підруч. для студ. юрид. вищ. навч. закл. / О.В. Петришин, С.П. Погребняк, В.С. Смородинський та ін.; за ред. О.В. Петришина. Х.: Право, 2015. 368 с.

162. Ткачук Л.В. Місце та роль адвокатури України в системі правозахисних гарантій прав людини: теоретико-правове дослідження. *Часопис Київського університету права*. 2019. № 1. С. 71-75.

163. Тузов Р. Історія розвитку права на захист за Руською правдою та Литовськими статутами. Новітні кримінально-правові дослідження – 2017: зб. наук. пр. / відп. ред. д-р юрид. наук, проф. О.В. Козаченко. Миколаїв: Іліон, 2017. С. 335-339. URL: <https://dspace.onua.edu.ua/items/6427b356-d2cf-402c-81ee-1f2031c2e745>.

164. Тюріна О.В. Сучасні системи судових і правоохоронних органів (порівняльно-правова характеристика): навч. посіб. К., 2006. 108 с.

165. Уварова О.О. Принципи права у правозастосуванні: загальнотеоретична характеристика: монографія. Харків: «Друкарня МАДРИД», 2012. 196 с.

166. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони, ратифікована Верховною Радою України Законом № 1678-VII від 16 вересня 2014 р. Дата оновлення: 30.11.2015. URL: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/984_011#Text.

167. Узагальнення практики. Вища кваліфікаційно-дисциплінарна комісія адвокатури. URL: <https://vkdkka.org/practice/>.

168. Чернописька В. Особливості правового статусу адвоката в умовах становлення громадського суспільства. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. 2020. № 4 (28). С. 132-141.

169. Шевченко О.О., Коваленко М.М. Наближення публічного управління в Україні до Європейських стандартів. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського. Серія: Державне управління*. 2017. Том 28 (67) № 1. С. 27-32. URL: http://www.pubadm.vernadskyjournals.in.ua/journals/2017/1_2017/7.pdf

170. Ши́ра О.В. Адвокатура як інститут реалізації права на правову допомогу: порівняльний адміністративно-правовий аналіз законодавства Польщі та України: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07 «адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право». Ужгород, 2024. 200 с.

171. Ши́ра О.В. Адміністративно-правові засади адвокатської діяльності в республіці Польща та в Україні: порівняльний аналіз. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 4. С. 822-825.

172. Шкребець Є.Ф. Адвокатура України: адміністративно-правове забезпечення діяльності на сучасному етапі: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07 «адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право». Харків, 2016. 220 с.

173. Шпекторенко І.В. *Методологія публічного управління*. навч. посіб. Дніпро: ДРІДУ НАДУ. 2018. 120 с.

174. Юридична допомога. Судова адміністрація. Legal aid. Tiesu administrācija. Publicēts: 30.04.2024. URL: https://www.ta.gov.lv/lv/legal-aid?utm_source=https%3A%2F%2Fwww.google.com%2F.

175. Юровська В.В. Диспозитивний метод адміністративного права як орієнтир подальших реформаційних процесів у сфері публічної адміністрації. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2017. Вип. 6 (1). С. 170-176. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pjuv_2017_6%281%29_40.

176. Як адвокат може відмовитися від клієнта, покладаючись на КПК. Рада адвокатів Київської області. 09.11.2021. URL: <https://radako.com.ua/yak-advokat-mozhe-vidmovytysya-vid-kliiyenta-pokladayuchys-na-kpk/>.

177. Augstākās tiesas Senāta lēmums lietā SA-1/2021 no 16.07.2021. URL: <https://at.gov.lv/files/uploads/files/docs/2021/SA-1-2021.pdf>.

178. Augstākās tiesas Senāta lēmums lietā SKA-745/2025 (A420226424) no 19.09.2025. URL: <https://gateway.elieta.lv/api/v1/PublicMaterialDownload/aa2f850b-ef22-410f-8dce-262c3195dd27>.

179. Collegium. Latvijas Zvērinātu advokātu kolēģija (LZAK). URL: <https://www.advokatura.lv/en/node/17>.

180. Council of Advocacys and Law Societies of Europe (CCBE). URL: <https://www.ccbe.eu/about/who-we-are/>.

181. Criminal-Justice Systems in the OSCE Area Reform Challenges and ODIHR Activities. Organization for Security and Co-operation in Europe. URL: https://www.osce.org/files/f/documents/b/5/18971.pdf?utm_source=chatgpt.com.

182. Guide on the use of Artificial Intelligence-based tools by lawyers and law firms in the EU (Посібник із використання інструментів штучного інтелекту юристами та юридичними фірмами в ЄС). URL: https://www.ccbe.eu/fileadmin/speciality_distribution/public/documents/IT_LAW/ITL_Reports_studies/EN_ITL_20220331_Guide-AI4L.pdf.

183. Latvijas Zvērinātu advokātu Ētikas kodeks (Latvian Sworn Advocates Code of Ethics; Латвійський кодекс етики присяжних адвокатів в редакції від 12.04.2019 р.). Adopted at the general meeting of Latvian sworn advocates on 21 May 1993; amended by decision of the general meeting on 30.04.2010; restated and approved by decision of the general meeting on 12 April 2019. Latvijas Zvērinātu advokātu kolēģija. Documents on Advocacy issues. Internal regulations. URL: <https://www.advokatura.lv/sites/default/files/2022-09/Code%20of%20Ethics%20.pdf>.

184. Latvijas Republikas Advokatūras likums (Закон про адвокатуру Латвійської Республіки від 27.04.1993 р.). Дата оновлення: 30.04.2021. URL: <https://likumi.lv/ta/id/59283-latvijas-republikas-advokaturas-likums>.

185. Legal aid. Tiesu administrācija (Court Administration). Publicēts: 30.04.2024. URL: <https://www.ta.gov.lv/lv/legal-aid>.

186. Satversmes tiesas lēmums lietā № 2013-04-01 no 07.02.2014. URL: https://www.satv.tiesa.gov.lv/wp-content/uploads/2016/02/2013-04-01_Spriedums.pdf.

187. Satversmes tiesas lēmums lietā № 2022-19-01 no 30.05.2023. URL: https://www.satv.tiesa.gov.lv/wp-content/uploads/2022/06/2022-19-01_lemums_par_izbeigšanu.pdf.

188. Satversmes tiesas lēmums lietā № 2023-42-01 no 20.06.2024. URL: https://www.satv.tiesa.gov.lv/cases/?search%5Bcase_no%5D=2023-42-01.

189. Strengthening access to justice in Latvia through fostering mediation and legal aid services (Phase II). Pilot project on primary legal aid in Latvia: closing event URL: https://www.coe.int/en/web/cepej/strengthening-access-to-justice-in-latvia-through-fostering-mediation-and-legal-aid-services-phase-ii/-/asset_publisher/JPY4i8CGfx0h/content/pilot-project-on-primary-legal-aid-in-latvia-closing-event.

190. Valsts nodrošinātās juridiskās palīdzības likums datēts ar 2005. gada 17. martu (State Ensured Legal Aid Law). URL: <https://likumi.lv/ta/id/104831-valsts-nodrosinatas-juridiskas-palidzibas-likums>.

ДОДАТКИ

СПИСОК ПРАЦЬ, ОПУБЛІКОВАНИХ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ:

Статті, в яких опубліковано основні наукові результати дисертації:

1. Шишлов В.А. Адміністративно-правові засади функціонування інституту адвокатури в Латвійській Республіці та в Україні: порівняльний аналіз. *Держава та регіони. Серія: Право*. 2025. № 2(88). С. 121–127. DOI: <https://doi.org/10.32782/1813-338X-2025.2.17>.

2. Шишлов В.А. Історія становлення публічного адміністрування інституту адвокатури в Латвійській Республіці. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2025. № 2. С. 665–669. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2025-2/161>.

3. Шишлов В.А. Функції та принципи діяльності адвокатури в Латвійській Республіці та в Україні: порівняльне адміністративно-правове дослідження. *Право та державне управління*. 2024. № 4. С. 636–643. DOI: <https://doi.org/10.32782/pdu.2024.4.88>.

4. Шишлов В.А. Особливості адміністративно-правового регулювання дисциплінарної відповідальності адвокатів в Латвійській Республіці та в Україні. *Право і суспільство*. 2023. № 5. С. 505–512. DOI: <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2023.5.73>.

5. Шишлов В.А. Адвокатське самоврядування в Латвійській Республіці та в Україні: порівняльно-правове дослідження. *KELM (Knowledge, Education, Law, Management)*. 2024. № 7(67). Р. 388–393. DOI: <https://doi.org/10.51647/kelm.2024.7.60>.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

1. Шишлов В.А. Адміністративно-правове регулювання діяльності адвокатури в Латвійській Республіці: позитивний досвід для України. *Теоретичні та практичні проблеми реалізації норм права* : матеріали X Міжнародної науково-практичної конференції, м. Кременчук, 5–7 грудня 2024 р. Львів – Торунь : Liha-Pres, 2024. С. 601–604. DOI: <https://doi.org/10.36059/978-966-397-452-1-164>.

2. Шишлов В.А. Актуальні напрями удосконалення адміністративно-правового регулювання функціонування інституту адвокатури в Україні з урахуванням досвіду Латвійській Республіки та інших країн-членів ЄС. *Proceedings of the international scientific conference “Advances in law: the view of domestic and foreign scholars”*, Riga, the Republic of Latvia, October 3–4, 2024. Riga : Publishing House “Baltija Publishing”, 2024. P. 411–414. DOI: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-493-1-108>.

**Порівняльна таблиця: дисциплінарна відповідальність адвокатів
у Латвії та Україні**

Критерій	Латвія	Україна
Нормативна база	Закон «Advokatūras likums», Кодекс етики адвокатів, внутрішні регламенти Latvijas Zvērinātu advokātu kolēģija.	Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», Правила адвокатської етики, регламенти КДКА та ВКДКА.
Органи дисциплінарного провадження	Disciplinārlietu komisija при Латвійській колегії адвокатів (LZAK), Рада колегії.	Кваліфікаційно-дисциплінарні комісії адвокатури (КДКА), Вища КДКА.
Підстави дисциплінарної відповідальності	Порушення закону, правил професійної етики, неналежне виконання професійних обов'язків.	Порушення присяги адвоката, Правил адвокатської етики, невиконання професійних обов'язків, розголошення адвокатської таємниці.
Ініціатори дисциплінарних проваджень	Рада адвокатури, суд, прокурор, клієнт чи інша особа.	Будь-яка фізична чи юридична особа, органи адвокатського самоврядування.
Процедура розгляду	Скарга передається Раді колегії, далі – до Дисциплінарної комісії, яка розглядає справу із запрошенням адвоката.	КДКА розглядає скаргу, може відкрити дисциплінарне провадження, заслухати пояснення адвоката, ухвалює рішення.
Можливі стягнення	Попередження, тимчасове призупинення права на діяльність, виключення з реєстру адвокатів.	Попередження, зупинення права на заняття адвокатською діяльністю (від 1 міс. до 1 року), позбавлення права на заняття адвокатською діяльністю.
Порядок оскарження	Оскарження до адміністративного суду в межах Адміністративного процесуального кодексу.	Оскарження до ВКДКА або безпосередньо до суду протягом 30 днів; можливе відновлення строків.
Особливості	Залучення до ініціювання дисциплінарних справ суду і прокуратури; публікація рішень у випадках виключення.	Двоступенева система самоврядування (КДКА — ВКДКА); рішення підлягають судовому контролю, але оскарження не зупиняє їх дії.

**Елементи латвійського регулювання адвокатури,
які може запозичити Україна**

Елемент з латвійського законодавства	Суть елемента	Можливий ефект для України
Чіткий перелік гарантій незалежності	Заборона на допит адвоката чи клієнта про зміст справи, контроль зв'язку, вимогу пояснень без рішення суду	Посилення реального захисту адвокатської таємниці та уникнення тиску
Механізм інтеграції іноземних адвокатів	Адвокати з ЄС можуть працювати під своїм титулом, а після 3 років практики пройти визнання кваліфікації	Сприяння міжнародній інтеграції та обміну досвідом
Подвійний строк дисциплінарного розгляду	Не більше 3 місяців з моменту виявлення і 2 років з моменту вчинення проступку	Запобігання затягуванню справ і швидше винесення рішень
Обов'язкові письмові та усні пояснення адвоката	Комісія зобов'язана отримати письмове пояснення і надати можливість виступу адвокату	Покращення гарантій права на захист у дисциплінарному процесі
Кваліфікаційна перевірка як санкція	Замість негайного виключення – направлення на повторне підтвердження кваліфікації	Можливість виправлення та підвищення професійного рівня адвоката
Розширені повноваження дисциплінарних органів	Можливість викликати свідків, залучати експертів, запитувати документи	Підвищення якості та об'єктивності розгляду справ